אוניברסיטת תל אביב
הפקולטה למדעי החברה ע״ש גרשון גורדון
בית הספר לעבודה סוציאלית ע״ש בוב שאפל

הקשר בין מערכת ה Caregiving ותפיסת מסוגלות הורית למעורבות האב המגדל את ילדיו בעצמו בעקבות גירושין

על ידי

דגן אלסר

חיבור זה הוגש כעבודת גמר לקראת התואר

״מוסמך אוניברסיטה בעבודה סוציאלית״

העבודה הוכנה בהנחיית ד״ר אורנה כהן

פברואר 2011

תוכן עניינים

רשימת תרשימים ולוחותסקירת ספרות 4

סקירת ספרות..... 5

מסגרת תיאורטית 5

מודל מערכתי משפחתי 5

אבהות 7

מעורבות אבות 9

חשיבות מעורבות האב במשפחות בהם שני בני הזוג מגדלים יחדיו את ילדיהם 11

גורמים התורמים למעורבות אב במשפחות בהם שני בני הזוג מגדלים יחדיו את ילדיהם 12

גירושין 17

תופעת הגירושין 17

נישואים, הליך הגירושין וההסתגלות לגירושין 18

משפחות ובראשן אב המגדל לבד את ילדיו 20

מערכות התנהגותיות (Behavioral system) 26

מערכת ה Caregiving 27

מערכת ה Caregiving וזוגיות 31

מערכת ה Caregiving והורות. 32

תפיסת מסוגלות עצמית - Self Efficacy 34

תפיסת מסוגלות עצמית הורית Parental self efficacy 35

הגדרת תפיסת מסוגלות הורית 35

חשיבות תפיסת מסוגלות הורית בקשר בין הורים לילדים 37

השערות המחקר 40

שיטה 42

נבדקים 42

כלי המחקר 43

הליך 48

תוצאות 50

דיון 75

בביבליוגרפיה 94

נספחים 122

נספח א' – טופס מידע על המחקר לאבות משמורנים והסכמה להשתתפות במחקר 122

נספח ב' – שאלון סוציו דמוגרפי ומאפייני הגירושין לאבות משמורנים 123

נספח ג' – טופס מידע על המחקר לאבות הנשואים והסכמה להשתתפות במחקר 124

נספח ד' – שאלון סוציו דמוגרפי ומאפייני הגירושין לאבות נשואים 125

נספח ה'- שאלון מעורבות אבות (IFI) 126
נספח ו'- שאלון תפיסת מסוגלות הורית (PSOC) 128
נספח ז'- שאלון חום וקבלה של האב (PARQ)..... 129
נספח ח'- שאלון ה Caregiving (CFS) 131
נספח ט'- טופס קבלת התוצאות כאשר יסתיים המחקר והשתתפות במחקר עתידי..... 132
נספח י- קשרי פירסון בין עולמות התוכן של מעורבות אבות למשתני המחקר 133

רשימת תרשימים ולוחות

לוחות

לוח 1- עקביות פנימית של מעורבות אבות 44

לוח 2- טעינות פרטי שאלון הענקת חום וקבלה..... 46

לוח 3- עקביות פנימית של תפיסת מסוגלות הורית.....48

לוח 4- ממוצעים, סטיות תקן וערכי t של משתנים סוציו דמוגרפים על פי קבוצות המחקר.....50

לוח 5- התפלגות מאפיינים סוציו דמוגרפים של שתי קבוצות המחקר.....51

לוח 6- התפלגות מאפיינים סוציו דמוגרפים של קבוצת האבות המשמורנים 53

לוח 7- ממוצעים וסטיות תקן של משתני המחקר בקרב קבוצות המחקר.....55

לוח 8- מתאמי פירסון בין מדדי ה Caregiving למעורבות אבות בקרב שתי קבוצות המחקר.....56

לוח 9- מתאמי פירסון בין מדדי ה Caregiving למדדי חום וקבלה של אבות משמורנים.....57

לוח 10- מתאמי פירסון בין מדדי ה Caregiving למדדי חום וקבלה של אבות נשואים.....57

לוח 11- מתאמי פירסון בין מדדי תפיסת מסוגלות הורית למעורבות אבות בקרב שתי קבוצות המחקר.....58

לוח 12- מתאמי פירסון בין מדדי תפיסת מסוגלות הורית למדדי חום וקבלה קרב אבות משמורנים.....59

לוח 13- מתאמי פירסון בין מדדי תפיסת מסוגלות הורית למדדי חום וקבלה בקרב אבות נשואים.....59

לוח 14- מתאמי פירסון בין מדדי ה Caregiving למדדי תפיסת מסוגלות הורית.....60

לוח 15- מתאמי פירסון בין מאפיינים אישיים ומשתני הגירושין של אבות משמורנים למשתני המחקר.....61

לוח 16- מתאמי פירסון בין מאפיינים אישיים של אבות נשואים למשתני המחקר.....62

לוח 17- הבדלים ברמת המעורבות של קבוצות המחקר ברמות השונות של Caregiving.....63

לוח 18- הבדלים ברמת המעורבות של קבוצות המחקר ברמות שונות של תפיסת מסוגלות הורית.....64

לוח 19- מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של מעורבות אבות משמורנים.....66

לוח 20- מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של מעורבות אבות נשואים.....69

לוח 21 – מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של תפיסת מסוגלות הורית בקרב אבות משמורנים.....71

לוח 22- מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של תפיסת מסוגלות הורית בקרב אבות נשואים.....73

תרשימים

תרשים 1- ממוצעים של מדדי ה Caregiving על פי קבוצות המחקר.....63

תרשים 2- ממוצעים של מדדי תפיסת מסוגלות הורית על פי קבוצות המחקר.....65

תרשים 3-אינטרקציה משולשת של מדדי ה Caregiving ותפיסת מסוגלות הורית.....67

סקירת ספרות

בשנים האחרונות, החלה התעניינות רווחת של אנשי מקצוע וחוקרים בנושא מעורבות אבות והשפעותיה על התפתחות הילדים. נגלה לעיניהם כי ישנם השלכות חיוביות וחשובות של מעורבות אבות על ילדיהם. מתוך העולם הרחב של אבהות ומעורבות אבות, ישנו פלח חשוב מחקרית הנוגע באבהות בגירושין. שהרי גירושין הם תהליך היוצר מצבי לחץ וחוסר איזון במבנה המשפחתי. מרבית המחקרים בוחנים את האבות הלא משמורנים ומעורבותם בחיי ילדיהם, אך מחקר זה התמקד דווקא במעורבותם של האבות הגרושים המגדלים את ילדיהם בעצמם.

מסגרת תיאורטית

מודל מערכתי משפחתי

המודל המערכתי המשפחתי נגזר מתיאורית המערכות. התפיסה העומדת מאחורי תיאוריה זו מניחה כי כל מערכת, כולל המשפחה, היא תת מערכת של מערכת גדולה יותר. תת מערכת זו נוצרת מאינטראקציה ומקשרים בין יחידים (Nichols & Schwartz, 2006). לדוגמא, משפחה היא תת מערכת הנוצרת ממערכות היחסים של היחידים בתוך המשפחה ואלו יוצרים אינטראקציות עם תתי מערכות מחוץ לסביבת המשפחה. משמע, המודל המערכתי משפחתי אינו מבודד את האינדיבידואל מהסביבה אלא בוחן את הקשרים הנוצרים בה הוא מתקיים (Goldenberg & Goldenberg, 2004).

המושג הומיאוסטסיס קרי הנטייה של המערכת לשמור על יציבות פנימית (Nichols & Schwartz, 2006) התפתח מתיאורית המערכות. בתת מערכת המשפחה הכוונה בהומיאוסטסיס של המערכת היא אותם תהליכים דינאמיים הנוצרים באינטראקציות השונות במשפחה ועוזרים לשמור על יציבותה (Goldenberg & Goldenberg, 2004).

במשפחות אשר בראשם שני בני זוג המגדלים את ילדיהם המשותפים יחדיו, מתקיימות מספר תתי מערכות. לדוגמא תת מערכת הזוגית הבונה גבולות ברורים המאפשרים אינטראקציה של הילדים עם הוריהם אך נפרדת מהקשר הזוגי (Nichols & Schwartz, 2005). ותת מערכת הורית המתמקדת בצרכי המשפחה ובמיוחד בצרכי הילדים. שמירה על גבולות גמישים בין המערכות, תגרום למשפחה להצליח ולהתמודד עם משברים משפחתיים ולהחזיר את היציבות הפנימית של המשפחה (Durst, Wedemeyer & Zurcher, 1985).

הליך גירושין הוא דוגמא להפרה של ההומיאוסטזיס במשפחה- פירוק אינטראקציות במשפחה וטלטלה של המערכת. תפקיד המשפחה לנסות ולהחזיר את היציבות הפנימית לאחר הגירושין ואם אין ביכולתה המערכת נותרת מפורקת. תפקודו וניסיונו של האב המקבל חזקה על ילדיו הוא להשיב את היציבות הפנימית של המשפחה, זה ישפיע על גרושתו, ילדיו ועל האב עצמו. לפיכך, סיפוק המסגרת התיאורית- מודל מערכתי משפחתי, יאפשר להכיר ולהבין את התנהגויות המגוונות, קבלת ההחלטות, האינטראקציות החדשות שנוצרו והמאפיינים של אב המגדל לבדו את ילדיו במשבר כמו גירושין.

אבהות

"אבהות בשבילי זה להבין שדאגה יכולה להיות הדבר הנפלא בעולם. להכיר בפעם הראשונה - אבל באמת - את המושג אחריות. לאהוב מישהו כאילו היה אתה עצמך מההתחלה".

עמר לחמנוביץ.

המושג אבהות (Fatherhood) הינו כינוי המבטא הבניה חברתית אל מול המושג אמהות המתאר קשר ביולוגי הנוצר בין אם לצאצא שלה (Moloney,2002). הענקה וההגנה של האם על ילדה, נתפסים כהתנהגויות אוניברסאליות המשקפות אלמנט אימהי מסור. לעומת זאת, בעקבות שנים של הזנחה בנוגע להבנה של מהו התפקיד האבהי מלווה עם מגוון רב ושונה של עמדות חברתיות בנוגע להגדרת האבהות, נוצר קושי לקבוע ולהחליט מהי הכוונה במושג אבא (Campbell, 2003; Tamis-LeMonda & Cabera, 2002; Smyth, 2004). מכאן, מה למעשה המשמעות בלהיות אבא? האם אבהות נתפסת כסטאטוס מפרה בלבד או אבהות כזהות, התנהגות ואינטראקציה של גבר עם ילדיו? ייתכן כי סקירה קצרה על התפתחות וחשיבות האב תעזור לענות על שאלות מורכבות אלו.

עד שנות השמונים, הניחה הספרות המקצועית כי אבות משפיעים פחות מאמהות על התפתחות הילד ועל כן ההסתכלות על האב ותפקידו נדרשת להבחן דרך הקשר של האם וילדה (Etchegoyen, 1986). התיאוריה הפסיכואנליטית הקלאסית הציעה שהקשר הראשוני והחשוב ביותר של תינוק נוצר עם האם, שכן האם מספקת ומעניקה לתינוקה את צרכיו הביולוגים. ורק בתחילת תקופתו האדיפאלית של התינוק, האב מתחיל לתפוס מקום בחיי ילדו. האב מקבל משמעות וחשיבות פסיכולוגית עבור התינוק ונתפס כדמות מענישה ומדכאת. פרויד (Freud, 1961a) האמין כי האב תורם לתסביך האדיפאלי וכי בנים יזדהו עם אב "אמיתני" מתוך פחד והגנה. באותם שנים, בולבי (Bowlby,1969), תיאורטיקן חשוב בתחום התפתחות הילד, כלל לא התייחס לתרומת האב והדגיש את חשיבות הקשר בין האם לילדה דרך תיאוריית ההתקשרות.

ההתייחסות המעמיקה של תיאורטיקנים אלו על תפקודיה ויכולותיה של האם לספק את צרכי הילדים ללא התייחסות לתרומת האב, הותירו את האב במקום משני אשר ממוקד סביב התמיכה באם ובמעורבות בחיי הילדים הבוגרים יותר. עם זאת פסיכואנליטיקאים נוספים המשיכו לפתח את רעיונותיו של פרויד (Freud, 1961a) ומצאו היבטים משמעותיים וחיוביים יותר לאבהות. מלר וגוסלינר (Malher &

Gosliner,1955) ראו באב כמאפשר ומקדם תהליך היפרדות בריא של הילד מאימו. בלוס (Blos,1984) הצביע על תרומתו החשובה של האב בבניית הזהות הג'נדרית של הילד. התייחסותם של חוקרים אלו להיבטים חיובים בהקשר האב בשונה הוסיף נדבך ראשוני לשינוי בתפיסת האבהות שעמד להתרחש.

בתקופה זו, האסכולה הסוציולוגית הציגה את האב כדמות דומיננטית ומרוחקת עם כי "חיונית" למערכת המשפחתית. תפקידו של האב לחנך לערכים מוסריים, לשמש כאוטוריטה לילדיו ולפרנס את משפחתו (Coltrane, 2004; Kroeber & Parsons, 1958; Wall & Arnold, 2007). מנגד, נתפסה האם כדואגת לטיפול בילדים ולמשק הבית (Coltrane & Glat, 2000). האם תויגה כאקספרסיבית והאב אינסטרומנטלי : האם מגדלת ילדים באמפטיה, מציעה ביטחון רגשי והאב מאידך עוזב את המשפחה למען העבודה ומאפשר לילדים לנוע בהדרגה מתלות באם לאוטונומיה הנחוצה להישרדות כבוגרים (Robinso & Barret, 1986).

שנות השמונים היווה התחלה לשינוי בחברה באשר לתפיסת האב וחל להתפתח עניין בהבדלת התפקיד האבהי מתפקיד האם ולהעמיק בתפקיד זו על כל רבדיו. ישנם מספר גורמים שתרמו לעניין הגובר בהבנת תפקיד האבות בכללן : שינויים חברתיים כמו עליה באחוז הגירושין, התחזקות הסטאטוס הנשי, הגברת התעסוקה הנשית והשפעתה על חלוקת עבודות הבית, הקמת תנועות פמיניסטיות אשר תרמו להתחזקות ההתייחסות לדמותו של האב ולביסוס תפקידו בהתפתחות הילד בפרט ובמבנה המשפחתי המשתנה כלל (Sanderson & Thompson, 2002). בהדרגה, האבות נדרשו להיות מעורבים יותר במשק הבית ובגידול הילדים (Pleck & Pleck, 1997) והאם כבר אינה הדמות המטפלת היחידה בחיי הילד (McBride & Rane, 1998). "האב החדש" הוגדר כנגיש יותר, מאפשר יותר אינטראקציה עם ילדו ונתפס במודעות החברתית כמעורב רגשית, טבעי ומחויב לילדיו מיום היוולדם והמשך חייהם (Wall & Aenold, 2007). האבות "המודרניים" מתארים את חווית האבהות כחלק טבעי ובלתי נפרד מן הגבריות הבוגרת וכי אחד מתפקידם המרכזי הוא סיפוק צרכי הילדים והגנה עליהם. האבות העלו ותיארו רגשות עזים הנלווים לתפקיד ושאיפה גבוהה למעורבות רבה בחיי ילדיהם (שי- קפלן, 1998). רגב (2000) הצביעה שיותר גברים מדווחים כי בילוי זמן איכות עם ילדיהם הוא אחד המאפיינים לאבהות טובה. בלט קושי עיקרי בקרב חווית האבות הנוגע בפער בין תפיסת האבות האידיאלית להוצאתו לפועל. קושי זה בשילוב עם הציפיות החברתיות המשתנות מחזקים את אי הבהירות של התפקיד האבהי ומגבירים את תסכולם של האבות

המתמודדים (Snaery, 1993). מכאן שאבהות הינו תהליך רב מימדי ומשתנה הנמצא קשור לאינטראקציה עם הפרטים במשפחה והאמונות כמו גם הרצון לאבהות ומאפייניו האישיים של האב.

מעורבות אבות

לצד ההגדרות המתמקדות באבהות, אחת הזוויות המחקריות לבחון מושג זה הינה באמצעות המושג 'מעורבות אבות'. Abramovitch (1997) תיאר מעורבות "טובה דיה" של אב כהתקרבות לילדיו אך לא הצמדות, כאוהב אך לא מפתה, כתומך אך גם מחנך וכדואג אך גם מאפשר אוטונומיה. תיאור זה משקף ולו בקצת את האתגר בתפקיד האב הדורש ממנו שילוב של יכולת לאינטימיות עם יכולת אוטוריטה. ניכר, כי כשם שתפקידו של האב מורכב, כך גם ניסיונות הגדרתו בלשונם של אנשי המקצוע, מורכבים וקשיים. הקושי בהגדרת 'מעורבות אב' נובע בין היתר מהעובדה שהמושג הינו רחב ומשתנה הן ברמת פיתוח הידע והן ברמת המודעות החברתית וערכיה (Cabrera, Tamis-LeMonda, Lamb & Boller,1999; Flouri & Buchanan, 2003).

העדר הגדרה אחידה וכוללת שתנחה את אנשי המקצוע, החוקרים והשיח הציבורי, הביאה להתעניינות מוגברת של חוקרים בנושא וניסיונות פיתוח של מודלים שונים בעניין מעורבות אבות. הראשונים שהציעו מודל המציג תפיסה רחבה של אבהות הינם Lamb, Pleck, Chamov & Levine (1987). המודל מציע שלוש קטגוריות של מעורבות אב: 1. התחייבות 2. זמינות ו- 3.אחריות.

" *התחייבות* מתייחס למפגש הישיר של האב עם הילד דרך טיפול ופעילויות משותפות. *זמינות* קשורה לפוטנציאל של האב להיות פנוי לאינטראקציה עם הילד על ידי מתן תחושת נגישות כלפיו, בין אם תתקיים אינטראקציה או לא. *אחריות* מתייחס לתפקיד של האב לוודא כי ילדו מטופל ולארגן את זמינותם של כל המקורות אותם צריך הילד " (עמוד 125). מודל זה משמש כמודל מקובל בתחום המחקר על אבהות אך ישנם חוקרים שתוהים האם הוא מקיף את כל האספקטים המשתקפים במושג מעורבות אב.

בעקבות המודל הראשון, התפתחו מודלים שונים בניסיון להוסיף זוויות נוספות ורחבות להגדרה של אבהות כדוגמא *"אבהות מפרה"* (Generative Fathering) (Dollahite & Hawkins, 1998; Snarey, 1993) המתאר מעורבות אב כתגובה רצונית, שמחה ועקבית שלו להתפתחות הילד וצרכיו. מודל *"אחריות אבהית"* (Responsible Fathering) הבוחן את האבהות על פי רצף של נורמות מוסריות של האב בחיי ילדו (Doherty, Kouneski & Erickson, 1998). *תיאורית הזהות* (Identity Theory) המניחה שמעורבות אב

תשתנה בהתאם לחשיבות של האב כלפי תפקידו כהורה (Mcbride, Brown, Bost, Shin, Vaughn & Korth, 2005; Rane & McBride, 2000). תיאורית השקעה הורית (Parental Investment theory) המציגה הבט ביולוגי של מעורבות הורית על השקעת ההורה באופן לא ישיר (גנים) ובאופן ישיר בילדו על מנת להגדיל את סיכויי הישרדותו (Fox & Bruce,2001). והמודל של Marsiglio, Day & Lamb (2000) המדגיש תפיסה חיובית, רחבה ופעילה של אבות בחיי ילדיהם כהסבר למעורבות אב. הם מציגים ארבעה מאפיינים של השפעת ההורה על ילדו: טיפוח וטיפול, הדרכה מוסרית, תמיכה רגשית, פרקטית וחברתית לאם הילד ועזרה כלכלית.

מסגרת תיאורטית חדשה למעורבות אבות הוצגה על ידי Pleck (2010b). Pleck (2010b) מצביע על קשיים בהגדרת אבהות ומעורבות אבות ועל כן פיתח מודל בעל חמישה מימדים בולטים בתפקיד האבהי העולים מתוך המחקרים השונים. 1. מעורבות חיובית בפעילויות 2. מתן היענות רגישה והענקת חום וקבלה 3. סמכות הורית 4.אחריות לטיפול בצרכיהם של הילדים 5. הענקת תמיכה עקיפה לילדים (הבאת פרנסה הביתה). Pleck (2010b) מאמין כי מימדים אלו חשובים בבחינת התנהגותו של אב במשפחה ומקיפים את מרבית האספקטים של האב בחיי ילדיו.

במחקר זה מעורבות האב יוצג על ידי המודל המורחב של Hawkins, Bradford, Palkovitz, Christianses & Randal (2002) אשר התבססו על מחקרו וממצאיו של Palkovitz (1997)- Inventory of Father Involvement (IFI). חוקרים אלו פיתחו טיפולוגיה של מעורבות אב הכוללת תשעה עולמות תוכן: מתן משמעת והענקת אחריות, עידוד ללמידה וחינוך, תמיכה באם, סיפוק כלכלי, פעילויות פנאי משותפות, מתן שבחים, סיפוק רגשות, פיתוח כישרונות של הילד, עזרה בשיעורי בית והתחשבות בצרכיי הילד. המודל מקיף עולמות תוכן רבים המאפשרים בחינה של דאגת האב לרווחת הילד וכן למידת התקשורת בין השניים. קטגוריות כמו האכלה, משחק עם הילד והענקת עזרה נוגעות בהיבטים קוגניטיביים ורגשיים של ההורות (Lamb, Pleck, Charnov & Levine, 1987; Schoppe-Sullivan, McBride & Ringo-Ho, 2004). אספקט חשוב נוסף שנמצא רלוונטי לאבהות הינו היכולת לפרנס ולהעניק רווחה כלכלית שגם כן נבדק באמצעות מודל זה (Christiansen & Palkovitz, 2001).

בכדי להרחיב את התמונה שתתקבל באמצעות מודל ה Inventory of Father Involvement (IFI), נבחר מודל נוסף הבוחן אספקטים רגשיים בתחום האבות - "יכולת הקבלה או הדחייה של האב את ילדיו" (Rohner, 1975). מודל זה בוחן את יכולת ההורה לקבל או לדחות את ילדיו ב-3 מימדים: 1. השלכות של

משתנים אישיותיים על דחייה וקבלה של הורה. 2. *יכולות ההתמודדות* של ההורה/הילד להתמודד עם דחייה וקבלה ו-3. גורמים חברתיים ותרבותיים המשפיעים הפגנת קבלה או דחייה של הורה. נגיעה בהיבטים רגשיים, חברתיים, התנהגותיים וקוגניטיביים באמצעות מודלים אלו, תתרום לתמונה רחבה על אבהות בכלל ועל אבהות בקרב אבות גרושים המגדלים בעצמם את ילדיהם בפרט.

כאמור, הגדרת מעורבות האב מסועפת ומגוונת וכוללת בחובה התנהגויות "מסורתיות" של הורות, פרנסת המשפחה, תמיכה בקשרים המשפחתיים (תמיכה באם הילדים), אחריות ומתן תמיכה רגשית ומענים פסיכולוגים לילדים. נשאלת השאלה מהם "הרווחים" של הילדים ממעורבות גבוהה של אבות ומהם "הרווחים" של האב עצמו.

חשיבות מעורבות האב במשפחות בהם שני בני הזוג מגדלים יחדיו את ילדיהם

מרבית המחקרים המצביעים על קשר חזק וחיובי בין אב לילדו ומעורבות מוגברת בחייו, טוענים כי זו מובילה להסתגלות והתפתחות טובה של הילד (Marsiglio, Amato, Day & Lamb, 2000; Parke, 1996; Pleck& Masciadrelli, 2004). עדויות רבות אלו מצביעים כי מעורבותם של אבות משפיעה על תחומי חיים רבים של ילדיהם אם בתחום הקוגניטיבי, התנהגותי, חברתי, אינטלקטואלי ועוד.

הספרות המקצועית מסועפת ורחבה בנושא השפעת מעורבות האב על התפתחותם והסתגלותם של ילדים (לפרוט ראה: Allen & Daly, 2007). במחקרים אלו נמצא שמעורבות האב משפיעה רבות על *התפתחותו הקוגניטיבית* של הילד מגיל ינקות והלאה (Plack & Masciadrelli, 2004). ילדים, שאבותיהם מעורבים בחייהם, הביעו קומפטנטיות קוגניטיבית כמו למשל פתרון בעיות והישגים גבוהים בלימודים (Nord & West, 2001). בנוסף, נמצא קשר בין מעורבות אבות להצלחה בקריירה והכנסה גבוהה של ילדיהם בחייהם הבוגרים (Flouri,2005).

אבות נמצאו כתורמים ל*התפתחות רגשית ורווחה אישית* של הילד (Rohner & Veneziano, 2001). כך לדוגמא, ילדים דיווחו כי מעורבותו של אביהם מפחיתה תחושות שליליות כמו פחד, תסכול ודיכאון (Flouri, 2005) ואף תורמת להעלאת בטחונו העצמי של הילד (Ross & Broh, 2000).

גם בפיתוח יכולות של*קשרים חברתיים* בקרב ילדים, נראתה תרומה הנובעת מסיפוק אהבה וטיפוח של האב. לדוגמא ילדים בעלי קשר טוב עם האב היו הפגינו פחות בעיות התנהגות (Rohner & Veneziano,2001) נהגו ביתר סבלנות ואמפתיה כלפי חבריהם (Lamb,1997), נתפסו כבעלי יכולת

מוסרית גבוהה יותר ומסופקים בחיי הזוגיות הבוגרת שלהם (Grossmann, Grossmann, Winter & Zimmerman, 2002).

בתחום *בריאות פיזית ונפשית של הילד*, נמצאו קשרים ישירים ועקיפים בנוגע למעורבות אבות. עולה מהספרות שכאשר האב תומך יותר בבת זוגתו מתפתחת סבירות גבוהה יותר להריון בריא וללידת ילד בריא (Teitler,2001). ואילו במחקרים אשר בחנו הסתגלות של ילדים הנמצאים ללא קשר עם אביהם בעקבות גירושין, נמצאה סבירות גדולה בקרב ילדים אלו להתפתחות בעיות בריאות וקשיים נפשיים (Horn & Sylvester, 2002).

חוקרים אחדים טוענים כי למעורבות אב תרומה ייחודית משלה שאף תורמת להתפתחות הילד יותר מאשר מעורבות האם. Mezulis, Hyde & Clark (2001) מורים כי מעורבות אבות ממתנת דיכאון אחר לידה אצל האם ובכך תורמת באופן עקיף להתפתחות תקינה של הרך הנולד. מכאן כי ניכרת תרומה עקיפה של מעורבות אבות לחוסנה הנפשי של המערכת המשפחתית. כמו כן, נמצא שמעורבות אב משפיעה על אושרם והסתגלותם של ילדים ובני נוער אף יותר מהאם, ללא הבדל במינו של הילד (Flouri & Buchanan, 2003; Lewis & Lamb,2003).

מלבד ה"רווחים" של הילדים ממעורבותו של האב, גם האב עצמו "מרוויח" מהיותו מעורב. Parke (2010) טוען כי ככל שהאב מעורב יותר בטיפול ילדיו, כך הוא חש כחלק משמעותי ואינטגראלי יותר במעכל המשפחה. משמעות חשוב זו משפיעה על הסתגלות מיטיבה יותר של האב בתפקיד ההורות ולחלקים הנגזרים ממנה. אבות המעורבים חשים יותר מוטיבציה ובטחון עצמי בהקשר של ההורות ומדווחים על פחות מצוקות רגשיות ויותר שביעות רצון ורווחה מחייהם (Plack & Masciadrelli, 2004; Eggebean & Knoester, 2001).

הסקירה עד כה מציגה את השפעותיו ותרומותיו של האב ותפקידו החשוב בהתפתחות התקינה של הילד. לפיכך, מה גורם לאב לחוש יותר אחריות, לשאוף למעורבות גבוהה ולהעניק חום והאהבה כלפי ילדיו.

גורמים התורמים למעורבות אב במשפחות בהם שני בני הזוג מגדלים יחדיו את ילדיהם

חוקרים רבים עסקו בניסיון לבודד גורמים אפשריים התורמים למעורבות (כמו הכנסה, שנות נישואין, לו"ז עבודה) זאת על מנת לבחון אלו מהגורמים ובאיזה אופן יתרמו למעורבות האב בחיי ילדו.

לרוב, המחקרים הניבו תוצאות סותרות ומגוונות (Coltrane, 2004) הקשורות בגורמים אישיותיים של האב והקשרים סביבתיים.

גורמים דמוגרפים

מחקרים מצאו שאבות בגילאים מבוגרים יחסית יהיו מעורבים יותר בחיי ילדיהם (Coley & Morris, 2002) ואף יביעו יותר מוטיבציה למעורבות (Burdon, 1998) מאשר אב בגיל צעיר יחסית. אבהות בגיל צעיר, כאשר האב טרם מבוסס כלכלית וחסר ניסיון, עלולה להוסיף על הלחץ שנוצר בעקבות ההורות ולצמצום מעורבותו בחיי הילד (Kiernan, 1997). מנגד, אבות מבוגרים נתפסים כבשלים ואחראיים יותר על ההחלטה להיות הורה, חשים גמישות רבה יותר לגבי הורותם ואינם "נכנעים" לתפקידים המסורתיים של האב, תפיסות ואמונות המובילות למעורבות גבוהה יותר (Parke, 2002). עם זאת, מחקרים מעטים הצביעו דווקא שככל שהאב מבוגר יותר כך מעורבותו קטנה (Pleck, 1997).

מידת השכלתו של האב נמצאה גם כן כקשורה ומשפיעה על מעורבותו של האב. אבות בעלי השכלה גבוה, הביעו יותר שביעות רצון מתפקידם בעבודה וזו הובילה לתפיסה חיוביות יותר של התפקיד ההורי ומעורבותם בחיי ילדיהם (Parke, 2002). לעומתם, אבות בעלי השכלה נמוכה הביעו תחושות גבוהות יותר של לחץ מהורות (Ostberg & Hagekull, 2000) ומכאן התעניינות ומחויבות נמוכה יותר כלפי ילדיהם (Nord, Brimhall & West, 1997). מתברר, כי מידת השכלה נתפסת כסוג של הגשמה ומימוש עצמי וייתכן שכשאשר אב חש שלם עם הישגיו בחיים כך הוא יחוש יותר בנוח עם תפקידו האבהי.

עבודה ומצב כלכלי נמצאו כפרמטרים המשפיעים וקשורים למעורבות אבות אך מידת השפעתם מגוונת במחקרים העוסקים בנושא זה. העבודה נתפסת בעיני גברים בכלל ואבהות בפרט כמייצגת סטטוס חברתי משמעותי. אב בעל עבודה מכובדת המעניקה פרנסה למשפחה יביע תחושות הקלה וגאווה ויעניק יותר תשומת לב למשפחתו מאשר אב בעל קשיים בהשתלבות במקום עבודה (NICHD- Early Child Care Research Network, 2000). עם זאת, הראשונים, החשים כי מקום עבודתם ממלא את עולמם, תופסים עצמם "כאבות טובים" המשקיעים כלכלית בבית (Hamer & Marchioro, 2002) אך פחות מעורבים בניהול משק הבית המשותף ומעורבות באספקטים נוספים בקרב ילדיהם (Lindsey, Caldera & Colwell,2005). ישנה סבירות כי העבודה משפיעה יותר על איכות המעורבות מאשר מידת המעורבות.

משתנים אישיותיים, תפיסת האב את תפקידו ומצבו הרגשי והפיזי של האב

היכולת של האב, ליצור לעצמו תפקיד אינטגרטיבי המשלב את רצונותיו האישיים עם תפקוד הורי ברור נמצא כתורם למגוון רחב של מעורבות אבות כמו אינטראקציה עם הילדים, מידה ואיכות המעורבות של האב (Fox & Bruce, 2001). כך לדוגמא, אבות הרואים בתפקידם כמשפיע העיקרי על היכולות הלימודיות של ילדיו, ישתלבו יותר באספקטים לימודיים כמו הכנת שיעורי בית, השתתפות באספות הורית ועוד. אבות התופסים את תפקידם כיותר מרק "מספק המזון", מעורבים במשימות הבית, אחראיים יותר על הילדים, מעניקים יותר תמיכה וקבלה תוך שילוב של פיקוח וחינוך (Schoppe-Sullivan at el, 2004).

בנוסף, תפיסת האב את עצמו (תפיסת מסוגלות הורית) כמסוגל להעניק, ליצור אינטימיות עם ילדיו ולתפקד כאב מסור, נמצאה גם כן, כתורמת למעורבות האב. אב החש ביטחון בנוגע לתפקידו ומאמין ביכולתו ישתלב באספקטים רחבים בחיי ילדיו (Beitel & Parke, 1998). בהתאם לזאת, אבות בעלי בטחון עצמי נמוך יתקשו להשתלב בטיפול בילדיהם, אך אם ירכשו ביטחון בתפקידם בעקבות היווצרות הנאות מפעילויות משותפות, תחושת הביטחון והאמונה שלהם ביכולתם תגדל ותאפשר להם להיות קשובים ורגישים לצרכיהם של הילדים.

מאפיין אישיותי מעניין נוסף הנמצא קשור לסוג המעורבות הוא יכולת ההפרדות והצמדות. Levi-shiff & Israelashvili (1988) מצאה במחקרה על אבות ישראלים, כי אבות אשר דיווחו על הצמדות גבוהה, נמצאו מעורבים יותר במשחקים ופנאי לעומת אבות אשר דיווחו על אוטונומיה גבוהה. השניים, נמצאו מעורבים יותר בהענקת צרכים בסיסית לילדיהם כמו מתן אוכל והבאת פרנסה.

מחקרים העוסקים במצבו הרגשי של האב הציגו פרמטר זה כמנבא את מידת המעורבות ואיכותה בחיי הילדים (Belsky,1984; Jaffee, Moffitt, Caspi & Taylor, 2003). אבות עם רמות נמוכות של דיכאון, בעלי ביטחון עצמי גבוה ותפיסה חיובית על החיים נמצאו כמעורבים יותר בחיי ילדיהם (Pleck, 1997). כמו כן, מצב בריאותי ירוד משפיע על תפקוד האב בבית ועל היכולת להיענות לצרכיהם של הילדים ואף להוביל לתפיסה עצמית נמוכה והפחתת המעורבות (De Judicibus & McCabe, 2004).

מאפייני הילדים

"ילדים זו שמחה" וילדים הם עולם מלא ושופע בעל מגוון רחב של מאפיינים המשפיעים על מעורבותו של האב בחייהם. המחקרים בנושא מאפייני הילדים אינם עקביים ונראה כי יש קושי לבודד כל מאפיין, זאת בשל האמונה שמכלול המאפיינים של הילדים משפיע על המעורבות. כך לדוגמא מינו של הילד. ישנם מחקרים המראים שאבות מעורבים וחשים יותר בנוח כאשר מינו של הילד זהה לשלהם (Bronte- Tinkew, Moore & Carrano, 2006). האבות חשים שהם מסוגלים להזדהות עם בנם ובידיהם יותר ידע ומיומנויות התורמים למעורבות יעילה יותר עם בנים מאשר בנות (Carlson & McLanahan, 2004; Wood & Repetti, 2004). אך ישנם גם מחקרים המצביעים כי מינו של הילד אינו משפיע וכי יש לבחון דווקא את גילו וסוג המעורבות הנדרשת מהאב (Cooksey & Craig, 1998).

מחקרים הבוחנים כיצד גיל הילד תורם למעורבות גם כן לוקים בחוסר אחידות בנוגע להשפעתם. מחקרים אחדים הציגו שאבות נעשים מעורבים יותר בחיי ילדים ככל שהם גדלים (Daly, 1993). ואילו מחקרים אחרים הראו שאבות מבלים דווקא יותר זמן עם ילדיהם הצעירים (Lamb, 2000; Yeung, Sandberg, Davis-Kean & Hofferth, 2001). אבהות לילדים בגיל מבוגר דורשת מעורבות שונה מאשר מעורבות לילד צעיר ומשפיעה באופן שונה על האב (Stright & Bales, 2003). כך לדוגמא אב לנער בגיל ההתבגרות יהיה מעורב אופן לא ישיר עם בנו לעומת אב לילד בגן. ייתכן וחוסר האחידות של המחקרים הבוחנים את תרומת מאפיין הגיל למעורבות האב נובע מהשוני בהגדרות גילאי הילדים כמו למשל "צעיר" ו "ילד מבוגר".

מאפייני האישיות של הילד משפיעים גם כן באופן מגוון על מעורבות האב. ילדים בעלי טמפרמנט קשה, המפגינים נטייה למצבי רוח, מתקשים להסתגל למקומות חדשים ואינם עקביים בהתנהגותם, עלולים לגרום לאב תסכול ואי נוחות, רגשות אשר יובילו להפחתה משמעותית ברצון האב למעורבות בחיי הילד. (McBride, Schoppe & Rane, 2002). מזגו של הילד ישפיע באופן מוחלט על מידת ואופי האינטראקציה של האב עם ילדו. כך לדוגמא ילדים בעלי מזג אקטיבי יעוררו סף סבלנות נמוך בקרב הוריהם, דבר העלול להוביל לאינטראקציה קונפליקטואלית לעומת ילדים רגועים ונינוחים יותר.

לאור העובדה שמאפייני הילדים משפיעים על הקשר של האב עם ילדיו, גם מספר הילדים עלול להשפיע על מידת מעורבותו. מספר ילדים רב במשפחה, עלול ליצור לחץ רב יותר בתפקיד ההורי אך גם מאפשר תמיכה זוגית חיובית יותר (Doherty, Kouneski & Erickson, 1998). כמו כן, מספר ילדים

מתקשר ליכולת ההורה להסתגל לתפקידו כאב ובכך להעניק יותר חום וקבלה לילדיו (Hilton & Devall, 1998) יחד עם זאת, לא כל המחקרים היו עקביים בקשר לכך.

עמדת אם הילדים על מעורבות האב

כאמור, האבהות נבנית בין היתר, באמצעות קשרים חברתיים והשפעות של עמדות חברתיות. לפיכך, משתנה משמעותי התורם למעורבות האב הוא יחסה של אם ילדיו כלפי תפקיד האב ומעורבותו. אין מחלוקת בין החוקרים בנוגע להשפעת עמדת האם, מאפייני האם והתנהגויותיה על איכות וכמות מעורבות האב בחיי הילד (Maurer, Pleck, & Rane, 2001). אמהות חיוביות הרואות באב כדמות חיוביות וחשובה לטיפוח ילדיה, יעודדו ויתמכו במעורבותו לעומת אמהות החוששות לתפקידן כאם. אמהות אלו יביעו יחס שלילי כלפי האב ומעורבותו ועלולות אף לסכל ניסיונות של האב להשתלב בחיי ילדיו. אמהות המאופיינות בצורך של שליטה על מעורבות האב נקראות בספרות המקצועית "אמהות מפקחות" (Maternal Gatekeeping). החוקרים Allen & Hawkins (1999) תארו שלושה מאפיינים של "אמהות מפקחות": (1) לקיחת אחריות על המשפחה על ידי בניית סטנדרטים נוקשים, (2) רצון חזק להעניק על תוקף לזהותה האימהי ו- (3) הפרדה של תפקידי בני המשפחה השונים. "אמהות מפקחות" עלולות להקשות על מעורבות האב בחיי ילדיו וליצור ניתוק בקשר בין אב לילד. Hoffman & Moon (1999) הדגימו במחקרם כיצד מאפייני האם משמעותיים בכל הנוגע למגוון הרחב של מעורבות אבות. הם הציגו כי תפקידי הורות לא "מסורתיים", בשילוב עם רמה אמון גבוהה בין בני זוג ומידת עוינות נמוכה כלפי האב תורמים משמעותית לתמיכת האם במעורבותו בחיי ילדיו. McBride & Rane (1998) מציגים עדויות כי תפיסת האם נמצאה כתורמת המשמעותית ביותר למעורבותו האב, אף יותר מתפיסת האב את עצמו.

לסיכום, נראה שמעורבות האב, קשר פיזי, סיפוק חום, אהבה וטיפוח הילד תורמים לאספקטים רבים הן בקרב הילדים והן בקרב האבות. כמו כן ישנם מאפיינים רבים התורמים למעורבות האבות במשפחות דו הוריות. מעורבות זו מחזקת את המערכת המשפחתית ותורמת לאינטראקציות בין בני המשפחה השונים. מעניין לבחון תרומות אלו במשפחות אשר בראשן אב גרוש המגדל את ילדיו בעצמו.

גירושין

תופעת הגירושין

המבנה המשפחתי עבר ועודנו עובר תהפוכות רבות במהלך הדור האחרון במרבית העולם המערבי. לדוגמא משפחות שבראשן זוג הורים, חד הוריות בעקבות גירושין, חד הוריות בעקבות אלמנות, זוגות הומו-לסבים, זוגות ידועים בציבור ועוד מבנים רבים אחרים. השינוי במבנה המשפחתי, בעקבות גירושין, מוכר ונמצא על פי הלשכה המרכזית הסטטיסטית של ישראל, בשיעורי עלייה משנות ה-50 ועד היום. על פי הלמ"ס ב-2008 התגרשו 13,488 זוגות, מתוכם 11,304 זוגות יהודים (85%) ו- 1,314 מוסלמים (8.5%). שיעור הגירושין בישראל נמוך במעט מזה שבארה"ב ובבריטניה, אולם מאחר ושיעור זה מצוי בעליה, בעוד שבארה"ב ובריטניה מסתמנת יציבות בשיעורו, ההערכה היא כי ישראל מתקרבת אל רמות הגירושין המקובלות במדינות אלו. לפי ארגון "משפחה חדשה" שיעור הנישואין המסתיים בגירושין עומד בישראל על 26% מתוך 46 מדינות מייצגות בעולם, מעל איטליה ספרד ויוון ופחות מרוסיה שבדיה וגרמניה. עם כך, מדוע שיעורי הגירושין עולים וכיצד נתפסת תופעת הגירושין בחברה?

בשנות ה-60 רווחה גישה אשר התמקדה בהיבט השלילי שבגירושין. הגירושין נתפסו כתופעה פתולוגית, הרס משפחה, טרגדיה חברתית וכישלון. ספרות המחקר על פי גישה זו מתייחסת אל הגירושין במושגים של משבר וטראומה המגדירה את המשפחות בגירושין כ"מפורקות". מכאן אף נבע המיתוס החברתי שהציג את הנישואין כאידיאל חיובי השולל אפשרות להיבט חיובי בהקשר לגירושין. אולם החל משנות ה-70 והלאה החלו תמורות בגישה כלפי גירושין. ניכר כי האינדיבידואליזם בקו עליה ואנשים מקדישים פחות זמן זה לזה, אדם נתון לאושרו ולהצלחתו האישית יותר מאשר למשפחתו ולילדיו. ההשתתפות הגוברת של נשים בכוח העבודה, הפחיתה את תלותן הכלכלית בבעליהן. חיי הנישואין כיום נתפסים כמתוחים יותר- משרות העבודה גוזלות זמן ואנרגיה וגידול ילדים הופך "עול". מידת הביקורת כלפי הגירושין פחתה וכך גם הסטיגמה השלילית. כמו כן, מבחינה משפטית ישנה קלות רבה יותר מבעבר להשלים את הליך הגירושין. על כן, עם התרבות מקרי הגירושין והשינויים הנרחבים שהחברה עברה, מטפלים וחוקרים רואים בגירושין דווקא הזדמנות להתפתחות. על פי תפיסה זו הנישואים אמורים לספק לבני הזוג צרכים של חברות וזוגיות וכשאין ברירה הגירושין הם פתרון למצב זמני בלבד המזמן אפשרות לגדילה והתחדשות. מכאן שכיום, גירושין נתפסים כמהלך של הסתגלות בריאה לשינוי נחוץ והכרחי כשלב טבעי במערכת השינויים החברתיים החלים בחברה עם הזמן (Amato & Previti, 2003).

נישואים, הליך הגירושין וההסתגלות לגירושין

"טובים השניים מן האחד, אשר יש להם שכר טוב בעמלם. כי אם יפלו, האחד יקים את חברו ואילו האחד שייפול ואין שני להקימו. גם אם ישכבו שניים וחם להם ולאחד איך יחם? ואם יתקפו האחד, השניים יעמדו נגדו.." קהלת ד (ט- י"ב).

קהלת מדגיש כי לעבודה בשותפות יש שכר טוב, אם ייפול אחד יכול השני להקימו. לשניים יש את הכוח "לחמם" זה את זו ולעמוד איתנים יחדיו מול תוקפים כמו גם בנישואים. הציפייה בנישואים היא שהתפקידים הזוגיים וההוריים יחוו אצל האב או האם כזהות שלמה. השניים מוצאים בנישואים חברות למען הגשמת חלום משותף ואחווה של אידיאלים משותפים, אך בגירושין ישנה הפרה של האיזון בין התפקידים במשפחה ומתחיל תהליך הסתגלות מורכב ודינאמי לזוג ההורים והילדים.

בגירושין התפקיד והזהות של היחסים הזוגיים מתנתק חוקית וחברתית מהתפקיד והזהות ההורית (Emery, 1994). בני הזוג נאלצים להתמודד עם השלכות כלכליות, רגשיות, חברתיות ומשפטיות כתוצאה מהגירושין (Amato, 2000 Thompson & Rudolph,2000). לרוב, הגירושין מלווים בתמהיל של רגשות המבטא אובדן של החיים המשותפים, אובדן של הציפיות והחלומות המשותפים. אובדן של המסגרת המוכרת המעניקה ביטחון והגנה וכללה הרגלים ופעילויות משותפות. תחילתו של תהליך הפירוק הזוגי כולל תחושות פגיעה, כעס ואף הלם מאי הוודאות. האדם חש שלא רק איבד את בן זוגו אלא גם חלק מהותי ומשמעותי מה'אני' והזהות העצמית (Weinraub, Horvath & Gringlas,2002). על האדם להסתגל למציאות חדשה בה חייו אינם כוללים יותר את בן הזוג, עליו למצוא משמעות חדשה לחייו ולתפקד בתוך שגרת חיים חדשה ולא מוכרת. התמודדות עם המצב החדש ייחודית לכל אחד מבן הזוג הנפרד אך לרוב היא נתפסת כקשה מבחינה רגשית ועלולה להמשך חודשים ואף שנים.

בתהליך גירושין בו מעורבים גם ילדיהם של בני הזוג והמשפחה המורחבת יש צורך, מעבר לתהליך הפרידה הרגשי הקשה, גם בהתמודדות נוספת כמו תהליכים רגשיים העוברים על הילדים, הסדרי ראיה, חלוקת רכוש ויצירת תפקיד הורי חדש. הליך הגירושין של ההורים אינו מביא את קשרי המשפחה לסיומם, אלא מחייב מיסוד מחדש של קשרי ההורים עם ילדיהם ויצירת "משפחה שלאחר גירושין" (Postdivorce families) (Thompson & Amato, 1999). בני המשפחה זקוקים לניתוח והמשגה של הזהויות והתפקידים ההוריים בהווה, תוך התייחסות לעבר, וניסיון לצפות את העתיד (הקר, 2003). כאשר לרוב, לאחר גירושין נוצרים שני תאי משפחה חדשים (1) הורה בעל חזקה על ילדו עם משק משותף ו- (2) הורה ללא חזקה על ילדו (Levin & Trost, 1992).

כאמור, אופן ההתמודדות של ההורה היחיד עם הגירושין והארגון מחדש משפיע על הסתגלות בני המשפחה, תחושת הרווחה האישית והאינטראקציה עם הילדים ומבוגרים אחרים (Weinraub et al., 2002). השינוי בשגרת המשפחה נחווה על ידי הילדים כתקופת מעבר מורכבת מבחינה רגשית ולרוב, הם מבטאים כעס, תוקפנות ומירמור כלפי המצב החדש (Kelly & Emery, 2003).

אחת ההתמודדות עם השינוי והארגון מחדש של המבנה המשפחתי, מתחיל בפתרון אחד הסכסוכים הכאובים ביותר בין בני משפחה בתקופת גירושין והוא קביעת המשמורת הפיזית (Physical Custody) של הילדים קרי ההכרעה עם מי מההורים יתגורר הילד. לזוג הנפרד יש את הזכות השווה לקבל חזקה על ילד מעל גיל שש. הקביעה בנושא זה והסדר מקום המגורים תלוי ביכולת של הורים לפעול יחדיו אך הוא עלול להתארך או להסלים ככל שמעורבים במערכת המשפחתית גורמים נוספים כדוגמא עורכי דין, שופטים, חברים של המשפחה נוספים. לרוב, בני זוג המתקשים להגיע להסכמים בנושא זה ובנוגע לסכסוכים נוספים נוטים לפנות אל בית המשפט למשפחה.

בתי המשפט הנדרשים להכריע בנושא קביעת המשמורת על הילדים וקביעת הסדרי הראייה (ההסדרים בדבר מועדי המפגשים בין ההורה הלא משמורן לילדיו) פועלים מתוך חוקים ועקרונות. אחד מהחוקים הקיימים במדינה ישראל הינו *חוק חזקת הגיל הרך* (סעיף 25 לחוק הכשרות והאפוטרופסות). חוק זה קובע כי ילד מתחת לגיל 6 יעבור להתגורר באופן אוטומטי במסגרת הגירושין של הוריו למשמורתה של האם אלא אם כן הוכח שהאם אינה כשירה דיה ולא תוכל לדאוג לצרכיו של הילד. החוק נחקק בעקבות ההבנה שהענקת צרכים חומריים לילד איננה מספקת ושהאם מסוגלת להעניק מענה רגשי בשונה מהאבות (סעדיה, 1992). עקרון נוסף, על פיו בתי המשפט פועלים הינו עיקרון "טובת הילד" קרי התחשבות בצרכיו הנפשיים, הגופניים והחומריים של הילד (Mason, 1994). עקרון זה מורכב משיקולים רבים בנוגע למסוגלות ההורה לטפל בילדו והיכולת להעניק לו בית יציב, מטפח, מחנך ואוהב (גוטליב, 1997). בשלושים השנים האחרונות בוטלו במרבית המדינות המערביות בכורה לאם כהורה מטפל לאחר גירושין. אך בישראל, בשונה מארצות אלו, עודנה נשלטת הדומיננטיות הבלתי מעורערת של משמורת האם על אף התפנית בתפקידים "המסורתיים" בין האבות ואמהות וחיזוק העגה המדגישה את האחריות המשותפת של שני ההורים לילדיהם לאחר גירושין (הקר, 2003). מכאן, כי מספר האבות הגרושים המקבלים חזקה על ילדיהם מצומצם וייחודי. ייתכן, כי מחקר זה, הבוחן את הגורמים התורמים למעורבות אב משמורן בחיי ילדיו, יתרום ולו בקצת להוספת ידע נוסף על קבוצת אבות זו. דבר שיאפשר בחינה מחדש בנושא משמורת אבות בשיח המשפטי והטיפולי.

משפחות ובראשן אב המגדל לבד את ילדיו

בישראל, עומד מספר האבות הגרושים המחזיקים בילדיהם כ- 5% בלבד. על פי צור (2009, תקשורת בינאישית- פקידת סעד ראשית) בשנת 2009 קיבלו למעלה מ- 500 אבות חזקה על ילדיהם מתוך למעלה מ – 700 בקשות וכך גם אשתקד. בארה"ב לעומת זאת, המספרים שונים, כ- 27.6% מהמשפחות הן משפחות חד הוריות. מתוך קבוצת החד הוריות אחת מכל שש משפחות היא משפחה חד הורית שבראשה אב. משנת 1998 ועד שנת 2009 חלה עליה במשפחות אלו בכ-33% (נתונים מתוך משרד המסחר בארצות הברית, 2006).

הכרת משפחה ייחודית זו בספרות המקצועית מתחלק למספר מצומם, מוגבל ולוקה בעדכון של מחקרים כמותיים ואיכותניים. רוב המחקרים שנעשו על קבוצת אבות זו הינם משנות השמונים ותחילת התשעים, השנים שהחלו לבחון את מעורבותו של האב בחיי הילדים. המחקרים בנושא האב המשמורן מתמקדים ברובם בסיבות לקבלת המשמורת על הילדים (הקר, 2003, Greif, 1985), תפקוד האב כהורה משמורן ולרוב נעשו בהשוואה לאם משמורנית (Hilton, Desrochers & Devall, 2001) או למשפחות דו הוריות.

O'Brien (1982) יצר והגדיר שלושה טיפוסים של אבות על פי הסיבות לקבלת המשמורת: (1) מנהל משא ומתן פייסני - משקף אב שקיבל את המשמורת כתוצאה מדיון חברי ומשותף עם האם. (2) דורש ועוין- משקף אב "שנלחם" על המשמורת, לרוב במטרה לנקום באם ילדיו ו- (3) משמורן פסיבי – משקף אב שקיבל משמורת על ילדיו בעקבות נטישת האם. Coles (2009;2003) במחקריה האיכותניים על אבות משמורנים שחורים בארצות הברית, מצאה כי הדחף להיות אב משמורן נבע מהרצון לגלם דמות של אב אחראי ומחויב בשונה מאביהם שלהם, להוות מודל לחיקוי עבור ילדיו ולחזק את הקשר הורה-ילד. כמו כן היא מצאה כי בחירת האב לקבל על עצמו את תפקיד האב המשמורן נשלטת לרוב על ידי מצב כלכלי, פסיכולוגי ותרבותי (Coles, 2001). עם זאת, קבלת המשמורת כתוצאה מרצונו של האב אינה רווחת במגוון הסיבות לחזקת האב על ילדיו. לרוב, הסיבות לקבלת החזקה, נובעות מחוסר יכולת של האם לטפל בילדים בעיקר על רקע נפשי (הקר, 2003 ; Grief,1985) או כיוון והאם סירבה לחזקה על הילדים (הקר, 2003). סיבה נוספת נובעת מרצונם של הילדים להתגורר עם האב. לעיתים, ילדים בגילאי הבגרות מביעים את רצונם האישי בסכסוך גירושין (Grief, 1995). גם מצב כלכלי נמצא כסיבה לקבלת חזקה. לעיתים, בעקבות הגירושין, האם אינה מסוגלת לגדל את ילדיהם בשל קשיים כלכליים (Hamer & Marchioro,

2002; Coles, 2003). במרבית המקרים, נמצא כי אמהות המגדלות לבד את ילדיהם סובלות מירידה חריפה באיכות ורמת חייהם לאחר גירושין (הקר, 2003).

מאפייניים סוציו דמוגרפים של האב המשמורן

מאפייניו הסוציו דמוגרפיים של האב המשמורן מעורפלים ולא ברורים בעיקר בשל מספר המחקרים המעטים בתחום. במחקרים המשווים בין אמהות המגדלות לבד את ילדיהם לאבות המגדלים לבד את ילדיהם מתקבלת דמות האב כמלומדת, מבוגרת יחסית ובעלת הכנסה גבוהה יותר מהאם (Weinraub, Horvath & Gringlas, 2002; Hilton, Desrochers & Deval, 2001). במחקרים שנערכו בישראל נוצר קושי לתאר את דמות האב מפאת קבוצות לא אקראיות וקטנות יחסית. הקר (2003) במחקרה מתארת כי אבות משמורנים נמצאו כבעלי סטטוס כלכלי בינוני ומטה ורובם ממוצא מזרחי ואילו כהן (1995) מתארת את האבות כבעלי סטאטוס כלכלי בינוני ומעלה. קושי בקבלת תמונה רחבה על מאפייניו של האב מחדדת עוד יותר את הצורך בקיומם של מחקרים המתמקדים באבות משמורנים ומאפייניהם.

על אף מיעוט במחקרים, ניתן לבחון מספר היבטים שונים הקשורים למערכת המשפחתית של האב המשמורן עם קבלתו את החזקה על ילדו. עם כן, כיצד נוהג אב גרוש כהורה לילדיו?

האב המשמורן ותפקידו כהורה

מחקרים מצאו כי אב משמורן תופס את תפקידו כ "האב המפרה" (Generative fathering) בו הוא מעניק ערך עליון לטיפוח, גידול וחינוך ילדיו (Bowman, 1993; McAdoo, 1982). אבות אלו, מעניקים פחות משקל על התנהגויות סמכותיות ומעדיפים להיתפס כחברים לילדיהם (Coles, 2001). ניכר, כי היכולת של האב לשמש כמעניק ומטפח נובעת ישירות מייצוגים פנימיים ומבנים חברתיים של האב בנוגע לגבריותו (Matta & Knudson-Martin, 2006). חוקרים אלו מאמינים כי אבות מעוניינים לטפח ולטפל בילדיהם בדומה לרצונן של אמהות. מחקרים נוספים הראו כי אבות משמורנים נתפסו כחמים ואוהבים במידה רבה וכי אבות הקפידו על זמן איכות עם ילדיהם וכן התענינו עד מאד בצרכיהם הרגשיים בדומה לאמהות משמורניות (Powell & Downey, 1997; Orthner & lewis, 1979). האבות המשמורנים מספרים כי מעוניינים בטוב ביותר עבור ילדיהם: שיצליחו בלימודים, שירכשו חברים ורואים בתפקידם כמשפיע הסתגלות יעילה של ילדיהם בחברה (Coles, 2002).

יחד עם זאת, Hillton & Devall (1998) מצביעים שאמהות משמורניות ואבות משמורנים מספקים טיפול שונה לילדים שבחזקתם. במחקרם, האמהות מדווחות כי הן משוחחות יותר עם ילדיהם והאבות מספקים משאבים כלכלים וחומריים. כמו כן, נראה שהאבות בשונה מהאמהות, מציגים עצמם כאוטוריטה על ילדים, מצפים לכבוד והערכה ומעורבותם באה לידי ביטוי באחריות ועידוד הילדים לעצמאות (Ambert,1982). ייתכן, כי כלי המדידה- השוואה בין אמהות משמורניות לאבות משמורנים לעומת מחקרים איכותניים, יוצרת תפיסות שונות בנוגע לסגנון ומידת מעורבות האב הגרוש בחיי ילדיו.

במחקרים מסוימים האבות המשמורנים חושפים כי אינם מקדישים מספיק זמן עם ילדיהם (Milkie Mattingly, Nomaguchi, Bianchi & Robinson, 2004). האבות מדווחים כי חוסר בבת זוג אשר תאזן את המשימות ההוריות מקשה ומשפיע על מידת הבילוי של האב עם ילדיו (Waite, 2000).

האב המשמורן ותפקידו במטלות הבית

המעבר להורות יחידנית מצריך מהאב להתמודד עם תפקיד מורכב הכולל טיפול בילדים, סידורים ומטלות ביתיות והמשך פרנסת המשפחה. האב היחיד, לומד או לומד מחדש התנהגויות הקשורות לטיפול במשק הבית כמו : קניות, בישולים, ניקיונות, כביסות, טיפוח היגיינת הילדים ולבסוף השתלבות ברוטינת יום של תפקוד משפחה (Tsuni- Fang & Chen, 2006). במחקרם של Hilton & Desrocher (2000) נמצא כי אבות משמורנים היו בעלי יכולת טובה בהתמודדות עם מגוון הצרכים של משק הבית. עם זאת, פעילויות מרובות אלו, מצריכות לעיתים מהאבות לבקש את עזרתם ממשפחתם המורחבת ואף לשלם לעזרה ביתית (Garasky & Meyer, 1996 ; Tsuni- Fang & Chen, 2006). האבות מדווחים שהם משתדלים לטפל במשק הבית בעצמם ומצפים מילדיהם לתרום את חלקם על ידי שמירה על ניקיון החדר, שטיפת כלים וקיפול כביסה (Coles, 2001).

האב המשמורן ויכולת כלכלית

מצב כלכלי נמצא כמשפיע עיקרי על תפקודו של האב המשמורן וכן כתורם מרכזי למידת שביעות הרצון של האב מתפקידו. אבות אשר מצבם הכלכלי קשה, הביעו יותר קשיים בקשר בינם לבין ילדם ועל קשיים להיות מעורבים יותר (Risman, 1986). ניכר, כי האתגר בשילוב מקור פרנסה עם גידול ילדים מהווה גורם לחץ משמעותי ביותר המשפיע על אספקטים נרחבים בקרב האב (Greif, 1985). בעקבות אתגר זה, האבות זקוקים לבחינה מחדש של יכולתם הכלכלית ולקבל החלטות מחודשות בנוגע למקום

מגוריהם, מקום עבודתם (Hilton & Kopera-Frye, 2006) ואחוז המשרה בה הם עובדים (Tusni-Fang & Chen, 2006).

כאמור, האב המשמורן אחראי על הפרנסה, טיפול במשק הבית וגידול הילדים ועל כן הוא נזקק ליותר גמישות במקום העבודה כמו למשל הגעה מאוחרת בשל שילוב הילדים במסגרות חינוכיות, יציאה מקודמת מהעבודה על מנת לאסוף את הילדים ואף הפסד ימי עבודה בשל מחלות ילדים (Hilton & Kopera- Frye, 2006). הקונפליקט בין מקום העבודה לתפקיד ההורי נקשר לחוסר שביעות רצון ואף לדיכאון בקרב אבות משמורנים (Hamer & Marchioro, 2002). אבות רבים המנסים להשתלב במעגל העבודה נתפסים בעיני המנהלים כפחות יעילים אל מול העובד "האידיאלי", דבר המוביל לירידה בביטחונו ושביעות רצונו של האב (Fuegen, Biernat, Haines & Deaux, 2004). עם זאת, מרבית האבות המשמורנים נמצאו כבעלי יכולת כלכלית בינונית ומעלה המובילה להסתגלות יעילה יותר להורותם (Hamer & Marchioro, 2002).

מקור כלכלי אפשרי של האב הוא קבלת תשלום מזונות, אך כ 70% מהאבות המשמורנים דיווחו כי אינם מקבלים מזונות. אבות אשר כן מקבלים מזונות מדווחים שהאם כמעט ואינה משלמת או משלמת בתדירות משתנה. מדיניות קבלת תשלום מזונות מביטוח לאומי בעייתית וייתכן כי מוסד זה אינו מכיר באב כמשמורן יחיד שכן אמהות משמורניות מדווחות על קבלת תשלום מזונות ב – 90% מהמקרים (Garasky & Meyer, 1996). נראה כי ישנה חשיבות רבה לבחון מחדש את תשלום המזונות לאבות משמורנים על מנת לתמוך בהם ובתפקידם המורכב בהורה יחידני.

אב משמורן וקשרים חברתיים

רשת החברתית של זוגות בתהליך גירושין מושפעת גם כן מהתהליך ולרוב משתנה. חברים אחדים נשארים נאמנים לאם הגרושה ואילו חלק תומכים ועוזרים לאב הגרוש. נראה כי רשת חברתית במעבר לאבהות יחידנית מתאפשרת ביתר שאת באמצעות תמיכתם של משפחה וחברים (Hamer & Marichioro, 2004). Coles (2001) הציגה במחקרה האיכותני כי המקור העיקרי לתמיכה, ייעוץ ומודל להורות הוא אימו של האב המשמורן. מתן הסיוע לאב מסועף ומגוון ונוגע באספקטים שונים כדוגמא: שמירה על הילדים בזמן שהאב במקום עבודתו (Cohen & Savaya, 2000), מתן תמיכה רגשית כלפיו האב סביב נושא

הגירושין וההורות (Hill & Hilton, 2000), הענקת תמיכה כלכלית (Kissman & Allen, 1993) וסיוע של אנשי מקצוע באשר לדילמות הוריות (Rosenthal & Kershet, 1981).

מהמחקרים שבחנו הבדלים בין אבות משמורנים למשפחות דו הוריות, עולה שלאבות משמורנים ישנם חברים רבים יותר. מתברר, שרשת חברתית מסועפת הממשיכה להתקיים לאחר הגירושין תורמת להפחת דיכאון ורגשות תסכול שעלולים לחוש אבות משמורנים (Hill & Hilton, 2000). ייתכן שתחושות קשות כמו דיכאון ותסכול, נובעים מהליך הגירושין והמעבר להורות יחידנית ותמיכה חברתית מסייעת בהפחתת הלחץ הנוצר כתוצאה מכך. מלבד זאת, ככל שהרשת החברתית משמעותית וחזקה יותר להורה המשמורן, הסבירות להסתגלות יעילה ומטיבה עם תפקיד האב תגדל וקשיים העלולים להיווצר עם הילדים יפחתו (Gersik, 1979; Hamer & Marchioro, 2002).

לרוב, האבות משמורנים יוצרים קשר עם אמהות משמורניות ומשוחחים עימן על הקשיים והחוויות בעקבות ההורות היחידנית. הקשרים עם אבות אחרים נתפסים על ידי האבות המשמורנים כמאולצים בשל הקושי בהגדרת התפקידים השונה של אב משמורן לעומת אב במשפחות דו הוריות. מעטים האבות המשמורנים המכירים או מיודדים עם אבות בעלי סטטוס דומה לשלהם (Hilton & Kopera-Frye, 2006).

האב המשמורן ומאפייני הילדים

מחקרים רבים מצביעים שאבות משמורנים מגדלים את ילדיהם הבנים (Grief, 1990 ; Ihinger-Tallman, Pasley & Buehler, 1995; Grief, 1985; Hanson, 1988). ישנה סבירות שאב יחוש יותר בנוח עם ילד מאותו המין. ניכר, אצל אבות אשר מגדלים את בנותיהם, כי ישנם קשיים רבים יותר מאשר אצל אם משמורנית המגדלת את בנותיה. מרבית הקשיים אותם חווה האב היו סביב הבנת צרכיה הרגשיים בתו. Grief (1985) מציינת כי חלק מהסיבות לקשיים לחוסר ההבנה של האב לביתו נובעים מחוסר הנוחות של האב לדבר ולהסביר לבתו על תהליך ההתבגרות והיבטים מינים.

מחקרים הבוחנים הבדלים בין משפחות דו הוריות, אבות משמורנים ואמהות משמורניות מצאו כי לילדים במשפחות חד הוריות ישנם יותר בעיות התנהגות כמו תוקפנות, קושי בוויסות רגשות ואי קבלת מרות. ייתכן, כי האב המתמודד בעצמו עם תפקידי ההורות, מתקשה לאזן בין התפקידים הרבים, ומידת מעורבותו בחינוך הילדים נמוכה מאשר במשפחות דו הוריות. יחד עם זאת, בהבדלים בין אם משמורנית לאב משמורן נמצא שהילדים חווים בעיות התנהגות רבות יותר במשפחת האם. סברה זו מתקבלת על

הדעת כיוון והאם המשמורנית צריכה להשקיע זמן רב יותר בעבודה ובכך מעורבותה פוחתת בחיי ילדיה (Hilton, Desrochers & Devall, 2001).

Bernier & Miljkovitch (2009) ערכו מחקר בעל מדגם קטן יחסית אשר בחן היבט של מערכת ההתקשרות בקשר של אבות במשפחות דו הוריות ואבות משמורנים לילדים בגילאי 4-6. במחקר נמצא כי לאבות משמורנים יש השפעה על מערכת ההתקשרות עם הילד. לעומת זאת, לא נמצא כל קשר של אבות במשפחות דו הוריות על מערכת ההתקשרות של ילדיהם. אב משמורן הנתפס כחסר בטחון (טיפוס "לא בטוח") תרם להתפתחות חסרת ארגון אצל הילד. ואילו אב הנתפס "עסוק" (טיפוס "מתעלם") תרם להתפתחות התנהגויות אמביוולנטיות אצל הילד. המחקר הראה כי אבות משמורנים תורמים יותר למערכת התקשרות לא בטוחה בקרב הילדים. לפיכך, ייתכן כי הסתכלות על הקשר אב –ילד מתוך זווית של מערכת ה Caregiving, תעזור לתרום להבנת הקשרים למערכת ההתקשרות ולהשפעתו על התנהגויות השונות של הילד.

רוב העבודות והמחקרים בחנו את הסיבות לקבלת חזקה, הסטאטוס הכלכלי של האב, היבטים על הרשתות החברתיות של המשמורן, בולט בהיעדרו ההתייחסות למעורבות האב בחיי הילדים, משתנים אישיותיים התורמים למעורבות כמו מסוגלות הורית ומערכת ה Caregiving . מערך מחקר זה ייצור נדבך חדש על אבות משמורנים והמשתנים האישיותיים הקשורים למעורבותו בחיי ילדיו.

מערכות התנהגותיות (Behavioral system)

המושג 'מעורבות אב' מכיל בחובו התנהגויות רבות ומגוונות של האב כדוגמא עידוד הילדים בתחום הלימודים, פיקוח עליהם והתנהגויות של מתן סיוע ועזרה כלפיהם. 'התנהגויות עזרניות' של אבות מאופיינות בלשונה של הספרות המקצועית כחיבוק לפני השינה, האכלה, הלבשה, החלפת חיתולים, משחק בזמן הפנוי, הסעה לחוגים ועוד (Bronte- Tinkew, Carrano, Horowith & Kinukawa, 2008; Nichd, 2002; Morrell & Steele, 2003). האב הנרתם לעזרה וסיוע כלפי ילדיו משפיע ותורם לחוסן המשפחתי (Pleck & Masciadrelli, 2004). נמצא שילדים הפגינו תפקוד מסתגל ובריא בתחומי חיים שונים כאשר אביהם נרתם ל'פעילויות עזרניות' (Parker & Bensons, 2004) ואילו חסך בעזרה מצד האב הוביל להתנהגויות עבריינית, הערכה עצמית נמוכה ובעיות התנהגות בקרב הילדים.

השאלה העולה היא מה גורם ומפעיל את האב להפגין 'התנהגויות עזרניות' כלפי ילדיו? התשובה תוענק באמצעות המונח "מערכות התנהגותיות" (Behavioral System) אשר בולבי (Bowlby, 1969;1982) שאל מהגישה האתולוגית. מונח זה תרם לפיתוח תיאורית ההתקשרות ולבחינת תהליך עיצוב התנהגות האדם מהזווית האבולוציונית. זווית המאמינה כי אדם עוצב על ידי תהליכי הברירה הטבעית על מנת להתמודד עם בעיות אנושיות ו"לשרוד" את החיים (Tooby & Cosmides, 1990).

<u>"מערכות התנהגותיות" (Behavioral System)</u>

בולבי (Bowlby,1982) טען שמערכות התנהגותיות הינן תבניות אוניברסאליות, מולדות המנחות את תהליכי בחירה של האדם באופן המאפשר סיכויי הישרדות ורבייה גבוהים בסביבה הנתונה. בולבי (Bowlby,1982) התייחס למספר מערכות התנהגותיות כמו מערכת ההתקשרות, מערכת המינית, מערכת ההזנה ומערכת הCaregiving. לשיטתו האמין שמערכות אלו מורכבות בבסיסן משלושה מאפיינים קבועים ודומים: (1) כולן בעלות פונקציה אבולוציונית ייחודית שנועדה לשמר את הגזע. (2) כל מערכת שואפת להשגת מטרה ייחודית על ידי סט התנהגויות גמיש ופונקציונאלי. ו-(3) כל אחת מופעלת או מופסקת על ידי גירוי ייחודי משלהן אשר מוביל להשגת המטרה (Bowlby, 1969; 1982). כך לדוגמא *הפונקציה האבולוציונית* של מערכת המינית היא שכפול ורבייה של הגנים. *מטרתה הייחודית* של המערכת היא יצירת קשר עם פרטנר מיני פוטנציאלי ו/או הנאה ממין *והגירויים המפעילים או המפסיקים* את עוררות המערכת הם בין היתר ניסיונות משיכה מינית ואיתותי חיזור.

התפתחות המערכת ההתנהגותית מורכבת ומובנת בשלבים. תחילה מתארגנים במוח מבנים קוגניטיביים ספציפיים הנובעים מהאינטראקציות הראשונות בין הילד לדמות המטפלת. מבנים אלו נקראים "ייצוגים מנטאליים" (Internal Working Models) (Bowlby, 1969;1982; Main, Kaplan & Cassidy, 1985). ייצוגיים אלו מהווים בסיס מארגן ומווסת עבור מערכות ההתנהגות המתפתחות. הייצוגים מארגנים את מכלול הרגשות, המחשבות, הזיכרונות, האמונות, הציפיות וההתנהגויות של הפרט במצבים שונים לאורך שנות חייו של האדם. הם מתעצבים בעקבות חוויות למידה מהמפגשים עם הסביבה (Shaver, Mickulincer & Shemesh – Iron, 2009) וכך למעשה האדם מפתח ייצוגים כלפי עצמו, האחר והיחסים ביניהם (Bowlby, 1982). לדוגמא, חווית אב אשר סיפק עזרה לילדו וילדו קיבל את העזרה באופן חיובי, עשויה להוות נדבך נוסף כייצוג מנטאלי פנימי במערכת ה Caregiving של האב. הייצוג המנטאלי ידגיש לאב את הצורך של הסביבה בו בעת מצוקה וישפיע על התנהגותו בסיטואציות דומות בעתיד. ייצוגים אלו מתעצבים לאורך השנים ועוזרים למערכת ההתנהגותית לעבור הבשלה כך שבסיום התהליך היא הופכת יציבה, בוגרת ובעלת יכולת טובה לתקן ולשנות את עצמה ביחס לסביבה ולמטרתה הראשונית (Mikulicer & Shaver,2007).

התעצבות והתפתחות המערכת ההתנהגותית חשובה להרחבת יכולת ההתמודדות של היחיד באופן מוצלח עם הסביבה. תפקוד אופטימאלי של המערכת חשוב לבריאות הנפשית, הסתגלות חברתית מטיבה, תחושת סיפוק מקרבה חברית, לרווחה האישית ולדימוי עצמי חיובי של האדם המתמודד (Bowlby, 1982; Mikulincer & Shaver, 2007; Shaver, Mikulincer & Shemesh- Iron, 2009).

המושג 'מערכות התנהגותיות' משלב את תיאוריות האינסטינקטים שהדגישו את חשיבות המרכיב האורגניזמי ואת תיאוריות הלמידה שהתעלמו לחלוטין מהאינסטינקטים והדגישו רק את האינטראקציה והלמידה מהסביבה (Mikulincer & Florian, 1998). מעניין לבחון את הקשר של משתנה הנמדד מערכת ה Caregiving ששורשיה מהזווית האבולוציונית עם משתנה מסוגלות הורית ששורשיו מתיאורית הלמידה.

מערכת ה Caregiving

מערכת ה Caregiving מניעה את האדם לעזור, לסעוד, לתמוך בקרובים לו ולספק חום, אהבה והגנה לבני משפחה אחרים הזקוקים לעזרה. לשיטתו של Bowlby (1969;1982) מערכת ה Caregiving היא מערכת מעוצבת אשר מגיבה לצרכיהם של אנשים התלויים כרונית באחר או זקוקים באופן זמני לעזרה.

הפונקציה האבולוציונית של המערכת מוגדרת כרצון לספק הגנה על הצאצא או הנזקק בחברה. תגובה יעילה של המערכת לצרכי האחר תוביל ליצירת תחושת ביטחון ותגדיל את סיכויים של היחיד לשמר את הגנים, לשרוד ולהתרבות. ואילו, פגיעה, מבחינה גנטית, בילדיו של היחיד תוביל לעוררות של מערכת ה Caregiving. ניכר כי אלמנטים אלו של פגיעה בהישרדות ורבייה של היחיד מסבירה מדוע מערכת ה Caregiving בולטת בעיקר בהורות וברצון ההורה להגן על ילדו (Bell, 2001; Reizer & Mikulincer, 2007; George & Solomon, 1999).

באינטראקציה בין הורה וילד כמו במצבי סכנה, מופעלות שתי מערכות התנהגותיות- מערכת ההתקשרות אצל הילד ומערכת ה Caregiving אצל ההורה. מטרת שתי המערכות הדדית ומשותפת והיא לספק הגנה והרגעה לילד. שהרי כיצד יתרום בכי, המוכר כאחת מהתנהגויות של מערכת ההתקשרות, לפונקציה האבולוציונית, לולא יהיה מישהו שיגיב לבכי.

מטרתה של מערכת ה Caregiving היא הענקת הגנה ותמיכה לצרכיו של האחר ובמיוחד לילד בעת מצב מסכן וכן יצירת בסיס בטוח לילד על מנת לממש ולמלא את צרכי החקירה, הגדילה והתפתחות שלו (Mikulincer & Shaver, 2007). על מתן הסיוע להיות גמיש משמע להתאים את סוג הסיוע לצורכי האחר ולמצבו, להתחשב בסביבה בה הם פועלים ולהכיר את המאפיינים השונים של המטפל עצמו. מתן הסיוע לאחר נע על הרצף של הענקת ביטחון פיסי (באמצעות לדוגמא חיבוק) להענקת ביטחון נפשי ורגשי (לדוגמא עידוד הילד בפתרון בעיות על ידי מתן עצה והכוונה). תפקיד המטפל צריך להיות כזה המאפשר לנזקק לספק את צרכיו, בהתאם לגילו, רמתו ויכולותיו (רייזר, 2003).

הגירוי המפעיל את מערכת ה Caregiving הינו איתות גלוי או סמוי של האחר לבקשת סיוע, עידוד ותמיכה. מזווית הורית, המערכת מתעוררת או מופסקת על ידי תהליכים פנימיים ו/או אירועים סביבתיים הנתפסים עלי ידי ההורה כמפחידים, מאיימים או מלחיצים לילד יפעילו את המערכת לתגובה (George & Solomon, 1999; Carlson & Harwood, 2003). רמזים פנימיים אצל ההורה מבוטאים באמצעות רמות הורמונים, שורשיהם של ערכים תרבותיים משפחתיים ומצב פיזי. רמזים חיצוניים נובעים מאינטראקציה עם הסביבה ובתוכן מצבו הרגשי של התינוק (חולה או עייף) והתנהגות הילד כאשר מערכת ההתקשרות שלו פועלת (בכי) בסביבה מוכרת או מסוכנת להורה ולעצמו (Cassidy, 2000).

לאחר שמערכת ה Caregiving מופעלת להורה מספר פעולות שמטרתן להפחית את עוררות המערכת שלו תוך הענקת רווחה לילד הנזקק. לדוגמא: התעניינות אמתית בצרכיו של הילד הנזקק, מתן

עצה, ליוויו בבחירותיו והבעת אהבה כלפיו (Mikulincer & Shaver, 2007; Shaver, Mikulincer & Shemesh- Iron, 2009).

Bowlby (1982 ; 1969) הניח כי מערכת הCaregiving נשארת ברמת עוררות מסוימת ועוצמתה משתנה בהתאם לגירוי. עוררות חזקה תגרום להענקת סיוע לנזקק באופן מידי ואילו לעוררות חלשה יהיה דיי במתן סיוע חלקי עד אשר ניכר כי האדם הנזקק רגוע ושבע רצון (רייזר, 2003; Cassidy, 2000) .

Batson (1999) מאמין שהאסטרטגיה העיקרית להשגת הרגעה של מערכת ה Caregiving הינה עמדה אמפטית כלפי אדם אחר בשעת צרה. עמדה אמפתית מכילה רגישות והיענות (Collins, Guichard, Ford & Feeney, 2006). על פי חוקרי ההתקשרות, Bowlby ו- Ainsworth, אלו שני היבטים של ה Caregiving הקיימים בקרבם של הורים (Mikulincer & Shaver, 2007, Shaver et al., 2009).

רגישות (sensitivity) כוללת תרגום מדויק לאותות מצוקה של אדם אחר ותגובה מותאמת במידת האפשר לאדם המחפש עזרה (George & Solomon, 1999) **והיענות** (responsiveness) מבטא הענקה נדיבה של תשומת לב, כיבוד הערכים של האחר ונתינת תחושת האהבה וההבנה כלפיו (Reis & Shaver, 1988). קושי בהענקה אמפטית ולקות ברגישות והיענות עלולה ליצור אצל מחפש העזרה תחושות מגוונות ביניהן הרגשה שאינו מובן, חווית חוסר כבוד כלפיו ותחושה שהוא מפריע למעניק העזרה. תחושות אלו מגבירות את הלחץ אצל הנזקק לעזרה ומקשות עליו להירגע (Collins et al.,2006). פער עמוק בין תחושות מעניק העזרה למקבל העזרה עשוי ליצור קונפליקט בין הרצונות השונים. בהורות, ייתכן מצב בו ילד נופל ונפצע. הילד בוכה מפאת הכאב וכל רצונו הוא פלסטר לפצע. ואילו האב המגיע לילד הבוכה, מעוניין לחבק ולנחם. בסיטואציה זו יחוש הילד כי האב אינו מבין את רצונותיו ואין במתן הסיוע של האב כל טעם.

תפקוד אופטימאלי של מערכת ה Caregiving תורם למספק העזרה ולמקבל העזרה וכך גם לקשר בין השניים. מקבל העזרה מחזק את תחושת הביטחון שלו ומפתח תחושה של מסוגלות לפעול ולהתעצם (Collins et al., 2006). מספק עזרה, המוצא במתן העזרה כאקט יעיל, חש חיובי, מפתח תחושות של אמונה ביכולת, מעלה את ביטחונו ביכולות החברתיות ומסייע בחיזוק תחושות של אהבה וחיברות (Shaver, et al., 2009). מלבד זאת, הקשר הנוצר בין מספק העזרה למעניק העזרת מתחזק ומעצים את תחושת שביעות הרצון של השניים (Collins & Feeney,2004).

תפקוד אופטימאלי של המערכת מצריך שליטה באסטרטגיית ויסות רגשות של מעניק העזרה על מנת להתמודד בקלות ובבטחה עם תחושות אי נוחות שעלולות להיווצר כתוצאה ממצוקתו של אחר. קושי בוויסות רגשות זה יוצר מרחב דו מימדי של התנהגויות האדם בעת צפייה באדם אחר במצוקה. מימד **החרדה** ומימד **הנמנעות**.

אדם בעל מימד החרדה שרוי בהיפר אקטיבזציה (Hypereractivated) של המערכת. מצב בו האדם מעוניין לסייע אך התנהגותו מתפרצת באופן מוגזם ולא מותאם. היחיד רואה ומבין שהאחר זקוק לעזרתו אך חש חוסר ביטחון ביכולתו לסייע ואף חרד להשלכות הסיוע. שורשיה של התנהגות זו טמון בחרדת מעניק העזרה והביטחון שלו בעצמו. מנגד, אדם בעל מימד הנמנעות שרוי בעת מצבי מצוקה בדה אקטיביות (Deactivation) של המערכת. מצב זה משלב אמפתיות מעטה, עזרה חלקית, ריחוק רגשי מהאדם שצריך עזרה, קרבה ונחמה. שורש התנהגות זו נובע מתוך התפיסה של הפרט את עצמו כלא מסוגל להעניק (הר אבן, 2007; Shaver et al., 2009).

שני המדדים הנוצרים בשל תפקוד לקוי של המערכת הומשגו בתקופה האחרונה על ידי כלי שיצרו מיקולינסר, שייבר ושמש עירון (Shaver, Mikulincer & Shemesh – Iron, 2009). למעשה, בשנים האחרונות, לא ניתן הדעת על המקור האבולוציוני והמוטיבציוני של הנתינה ההורית בכלל ולמערכת ה Caregiving בפרט. לאורך השנים התמקדו החוקרים בילד ומערכת ההתקשרות שלו. George & Solomon (1996; 1999) מנו מספר סיבות להיעדר העניין בנושא מערכת ה Cargiving : (1) חוקרים רבים התייחסו בהרחבה לנושא ההורות אך בחנו בעיקר את תחום ההתקשרות מתוך דיסציפלינות המעמידות את הילד או המטופל במרכז, ובכך נוצר חוסר בחומר תיאורטי על המטפל. (2) מקומה של הפסיכולוגיה האבולוציונית אשר מתוכה נולד המושג מערכות התנהגותיות, החל להתחזק ולהתברג בין הפסיכולוגיה התפתחותית והפסיכואנליזה רק בתקופה האחרונה. (3) לאורך ההיסטוריה בחנה הפסיכולוגיה ההתפתחותית את התפתחות הילד מינקות ועד בגרות ובעת האחרונה הורחבה הפריזמה לגילאיים מאוחרים יותר. רייזר (2000) ציינה סיבה רביעית לחוסר תשומת לב של מערכת ה Caregiving בספרות המקצועית. מתן סיוע ועזרה על ידי ההורה ובמיוחד האם הינו "מובן מאליו"- שכן מטרתה לקדם את הישרדות הצאצאים (Bolwby, 1988) והרי אם הורות היא מובנת מאליה, אין צורך לחקור ולהסבירה אותה.

ההתעניינות ההולכת וגוברת במערכת ה Caregiving עודדה לניסיונות ראשוניים של חוקרים להמשיגה (רייזר, 2000 ; Bell & Richard, 2000; Milkulincer, Shaver & Shemesh- Iron, 2009), לחקור את קשריה עם מערכת ההתקשרות (George & Solomon, 1999), ולבחון מימדים שונים באישיות ובקשרים בינאישיים כמו מערכות זוגיות ומערכת ההורית (Mikulincer & Shaver, 2007; Mikulincer & Reizer, 2007).

מערכת ה Caregiving **וזוגיות**

מערכת ה Caregiving נחקרה לראשונה בהקשר של הורה ילד ובולטת בתפקודה בהקשר זה (George & Solomon, 1999). עם זאת, Bowlby (1982) זיהה את חשיבות המערכת גם אצל בוגרים במערכת זוגית אינטימית. טענתו, שמערכת יחסים זוגית תקינה תתקיים ותתאפשר בתנאי שבני הזוג יבינו ויכירו במהות תפקידם כמעניקי עזרה בזוגיות. בן זוג רגיש המאפשר זוגיות תקינה ינהג באופנים שונים בסיטואציות של מצוקה בהן יגיב לסיטואציות קשות של בן זוג באהדה, יאפשר תקשורת פתוחה באשר ליעדיו ורצונותיו של בן זוגו ויעניק סיוע בהתאם לצורכיו של השני. מנגד, בן זוג לא רגיש כלפי השני, יתקשה לשים לב או לכבד את רצונות האחר ויגיב באופן לא מאפשר ובתזמון לא מותאם בסיטואציות המצריכות הענקת עזרה (Collin & Fenney, 2004).

במחקרים אמפרים אשר בחנו את השפעת מערכת הCaregiving על הקשר הזוגי, נמצא כי כאשר המערכת מתפקדת באופן יעיל יחשו בני הזוג שביעות רצון גבוהה מהנישואים, תתאפשר יציבות (לאורך זמן) בזוגיות, יתקיים תפקוד בריא של הקשר והשניים ידווחו על רווחה אישית מספקת(Feeney & Kirkpatrick, 1996; Mikulincer & Googman, 2006; Collin & Fenney, 2004). עם זאת, תפקוד לקוי של מערכת הCaregiving, המתבטא בקושי במתן תגובה אמפתית הדדית של בני הזוג, מהווה מקור רציני ללחץ וקונפליקטים בקשר הזוגי ועשוי ליצור תגובות שליליות והרסניות אצל הזוג (Mikulincer & Goodman, 2006).

לפיכך, חוויות הקשורות למתן סיוע ותמיכה לבן/בת הזוג בעת הצורך עשויות להוות בסיס לסיפוק או לחילופין לתחושות תסכול של מערכת ה Caregiving אשר יובילו בהתאם להשלכות חיוביות או שליליות על חיי הנישואין והזוגיות.

מערכת ה Caregiving **והורות.**

הפונקציה האבולוציונית של ה Caregiving נועדה להגן על פגיעה בילדיו של אדם ומתמקדת ברובה בביצוע תפקידי ההורות. כאמור, מערכת Caregiving מושפעות מהיסטוריית הקשרים של האדם עם האחר במפגש עם מצוקה ומתעצבת בעזרת ייצוגים מנטאליים. ייצוגי ה Caregiving כוללים את ייצוגי העצמי והאחר. הייצוגים מעניקים מענה לשתי שאלות עיקריות בהקשר לעצמי: 1. האם אני **מסוגל** לספק סיוע? 2. האם אני **רוצה** לספק סיוע?. ומענה לשאלות בהקשר לאחר: 1. האם האחר **זקוק** לעזרתי ו-2. האם הוא **ראוי** לה?.

במחקרן של George & Solomon (1996) על מערכת ה Caregiving בקרבן של אמהות לילדים בגיל 6, נמצאה התאמה חזקה בין ייצוגי הCaregiving של האם לבין ייצוגי התקשרות של הילד כפי שנמדדה ב"מצב הזר". כמו כן, נמצאה התאמה חיובית בין ייצוגי ה Caregiving של האמהות לבין ייצוגי ההתקשרות שלהן עצמן. בשל כך, החוקרות סיווגו את האמהות ל-4 סגנונות Caregiving המקבילים ל-4 סגנונות התקשרות. בסיס בטוח (אמהות החשות שהן מסוגלות לספק בטחון לילד), דחייה (אמהות עם הערכה עצמית שלילית כלפי עצמן וילדיהן), אי וודאות (אמהות שתיאור ההורות שלהן אינו ברור) וחוסר אונים (אמהות התופסות את ההורות כמחוץ לשליטתן).

כמספר שנים לאחר מכן, חקרו George & Solomon (1999) את הייצוגים הפנימיים של אוכלוסיית אמהות בהן: אמהות נשואות, אמהות שלא התחתנו כלל, גרושות טריות ואמהות בתהליכי פרידה, זאת במהלך סיטואציית הזר עם ילדן בשנה הראשונה לחייו. בדומה למחקרן הקודם, הן הצביעו על קשר בין ייצוגי Caregiving אימהי ומערכת ההתקשרות של הילד. כמו כן, נמצאה תרומה לרגישות האמהות כלפי ילדיהן בסיטואציות פרידה שונות המבטאת התנהגות הורית במערכת ה Caregiving. השפעות תהליכי הגירושין נמצאו כמשפיעים גם כן על הקשר של האם עם ילדיה כך שאמהות בעלות משמורת משותפת עם האב, דיווחו על תפקוד יעיל מול הילד ומנגד אמהות בקונפליקט גירושין חזק תפקודו טוב יותר עם הילד רק כאשר הייתה להן אפשרות לפקח על הביקורים של האב.

רייזר (2003) במחקרה הרחיבה את אפיון הקשרים התיאורטיים והאמפיריים בין ייצוגי ה Caregiving לבין משתנים אישיותיים וחברתיים שונים. פלח ממחקרה התמקד בייצוגי ה Caregiving אצל בני זוג נשואים ללא ילדים. ממצאי המחקר עולה תרומה של ייצוגי העצמי במערכת ה Caregiving ובמיוחד

המוטיבציה האלטרואיסטית, למשאלת ההורות (הרצון של היחיד להיות הורה). מלבד זאת, נמצא קשר בין ייצוגי העצמי וייצוגי האחר של מערכת ה Caregiving לתפיסת המסוגלות בהורות בקרב הגברים. ישנה סבירות שבמחקר זה ימצא קשר חיובי בין מערכת ה Caregiving לתפיסת המסוגלות העצמי כך שככל שמדדי הנמנעות והחרדה נמוכים, תפיסת המסוגלות העצמית תהיה גבוהה.

בחינת מערכת ה Caregiving באמצעות הכלי שנבנה על ידי החוקרים מיקולינסר, שיבר ושמש עירון (Shaver et al., 2009) נבחן לראשונה במחקרה של הר אבן (2007) בקרב נשים בהריון ראשון. מחקרה חיזק את התוקף האמפירי לקיומה של מערכת ה Caregiving הנבדלת ממערכת התקשרות. עוד נמצא כי נשים המאופיינות במימד חרדתי נוטות לחוות חרדה גבוהה יותר במהלך ההיריון. נראה שנשים אלו, שאינן בטוחות ביכולתן לספק טיפול מתאים לאחר, חוששות שלא יצליחו למלא את התפקיד האימהי בצורה טובה. נשים עם מימד נמנעות גבוה התאפיינו ברמה נמוכה של מצוקה אך התקשרותן לעובר נמצאה חלשה יחסית. עם זאת, ככל שהאם קיבלה סיוע ותמיכה מגורמים מקצועיים, מימד הנמנעות פחת.

הסקירה מצביעה כי רוב החומר האמפירי שנצבר מרוכז ברובו באמהות. מעט ידוע על תרומת משתנה זה בקרב אבות ויחסיהם עם ילדיהם.

תפיסת מסוגלות עצמית - Self Efficacy

רכבת קטנה, עמוסה בצעצועים והפתעות דוהרת אל הילדים שמעבר להר. לפתע נעצרה הרכבה במעלה ההר ולא הצליחה להתקדם עוד. כולם היו מיואשים, מי יעביר את הרכבת מעבר להר? כל הקטרים מהחדשים ועד הגדולים והחזקים, חלפו על פניה ולא עזרו לה. רק קטר כחול קטן החליט לנסות. במאמצים גדולים ובכוח אמונה ביכולותיו, התחבר לרכבת הקטנה ואמר: " אני לא מאד גדול ולעולם לא עברתי את ההר אבל אני מאמין שאולי אני יכול...אני יכול..אני יכול.." עד שהצליח למשוך את הקרונות, להעפיל למעלה ולהגיע אל מעבר להר- אל הילדים.

הרעיון המרכזי המועבר בספר הילדים 'הקטר הכחול שיכול' אשר נכתב על ידי ווטי פיפר ותורגם על ידי לאה נאור הוא התמודדות עם מכשולים ובעיות על ידי האמונה ביכולת- "אני חושב שאני יכול, אולי אני יכול, **אני יכול!**". הספר מעביר בצורה ציורית את בסיס התיאוריה של בנדורה (Bandura,1977) - תפיסת מסוגלות עצמית.

המונח מסוגלות עצמית (Self- Efficacy) הוטבע על ידי בנדורה (1982) ונגזר מתוך תיאורית הלמידה החברתית אותה פיתח. התיאוריה מגדירה את ההתנהגות האנושית והתפתחותה בעזרת אינטראקציה הדדית ומתמשכת הנוצרת בעקבות תהליכים קוגניטיביים, התנהגויות מגוונות והשפעת הסביבה (Bandura, 1986).

בנדורה (1997) הציע מודל קוגניטיבי הקשור למוטיבציית האדם ומתמקד בתפיסת מסוגלות עצמית. המושג מסוגלות עצמית מתייחס לתפיסות, ציפיות ואמונות היחיד ביכולותיו לאגד ולהוציא לפועל סדרה של פעולות, בנושאים ספציפיים, במטרה לפתור בעיות או בכדי להשלים פעולה באופן מוצלח. במילים אחרות, תפיסת מסוגלות עצמית היא מה שאני מאמין שאני מסוגל לעשות עם המיומנויות שלי בסיטואציות שונות.

עקרונות המודל מניחים שאמונת היחיד ביכולתו מווסתים את התנהגותו מבעד לתהליכים קוגניטיביים, מוטיבציונים, רגשיים ובשלבי קבלת החלטות. אמונות אלו מהוות מרכיב מוטיבציוני מרכזי וחשוב בהתנהגות היחיד ועשויות להוביל להצלחה או לתוצאה רצויה של הפרט (Bandura, 1997; Bandura, 1982).

בנדורה (1977) מבדיל בין שתי ציפיות הקיימות בתפיסת היחיד את יכולותיו. *ציפיית תוצאה*, המוגדרת כאמונה שסדרת התנהגויות של היחיד תוביל לתוצאות מסוימות ו*ציפיית מסוגלות עצמית*,

המתוארת כהכרתו ואמונתו של היחיד להצליח לנהוג באופן שיוביל לתוצאה הרצויה. כך לדוגמא, אבות יכולים להאמין שאם יתרגלו את מעורבותם בחיי ילדם הם ישתפרו אך אם יפקפקו ביכולתם להיות מעורבים, התנהגות זו עשויה להשפיע על התנהגותם בפועל. ציפיית מסוגלות העצמית תקבע האם ובאיזה אופן האדם יפעל בסיטואציה מסוימת, אלו מטרות יציב לעצמו, כמה כוחות ומאמץ יאלץ להשקיע וכמה זמן יחזיק מעמד במצבים מאתגרים כגון: גידול ילדים וגירושין (Bandura, 1977).

תפיסת המסוגלות העצמית מתפתחת לאורך חיי האדם ומסייעת בפיתוח וחיזוק תפיסת היחיד את עצמו כמסוגל בסיטואציות מגוונות. מקורות הלמידה המאפשרות התפתחות זו הן: צפייה וחיקוי של אחרים (Vicarious Experience), שכנוע מילולי ופידבקים מאחרים החשובים ליחיד (Verbal Persuasion), עוררות רגשית (Emotional Arousal) והמקור העיקרי הינו היסטוריה של הצלחות וכשלנות במהלך ניסיון אישי של היחיד (Accomplishment.Performance). היסטוריה האישית של הישגים היא למעשה ניסיונות חוזרים על מנת להשיג תוצאות ערכיות לעצמי ולרצונותיי (Eccles & Wigfiels, 2002). באמצעות ניסיונות אלו והצלחה בהם, היחיד מתחיל לפתח אמונה במסוגלות העצמית אשר ייתכן שייצרו את אותן תוצאות והתנהגויות רצויות בעתיד (Bandura, 1997; Bray, Brawely & Caroon,2002). חווית כישלון בהשגת תוצאות ראויות במהלך ההיסטוריה של היחיד עשויה לערער ליחיד את האמונה במסוגלות העצמית. בנדורה (1997) הניח כי מסוגלות עצמית נמוכה מורגשת כאשר מתרחש רצף של כישלונות טרם התבססה תחושת המסוגלות של האדם. עוד הציע בנדורה (1982) שהיחיד בעל אמונה נמוכה במסוגלות העצמית, יטה ל"הרים ידיים" ביתר קלות במשימות ואף יחווה לחץ ודיכאון. כך למשל, הורים אשר מרגישים עומס כתוצאה מיתר משימות הוריות, חשים קושי רגשי ופיזי ויתקשו להיות מעורבים בחיי ילדיהם (Colman & Karraker, 2003).

תפיסת המסוגלות העצמית מוצג כמושג רחב וכללי ממנו נגזרים אמונות במסוגלות וביכולות בתחומי חיים שונים. מחקר זה עוסק באבהות לפיכך אתמקד במושג תפיסת המסוגלות מהיבט ייחודי זה.

תפיסת מסוגלות עצמית הורית Parental self efficacy

הגדרת תפיסת מסוגלות הורית

תפיסת מסוגלות הורית הינה הערכת ההורה את עצמו כמסוגל לתפקד במגוון מטלות הקשורות לדרישות תפקידו כהורה (Coleman & Karraker, 1998, Teti & Gelfand, 1991). תפיסות ואמונות אלו

הינן "המפתח" הקוגניטיבי העיקרי להסתגלות ויכולת הורית סבירה עם הילד (Coleman & Karraker,2003; Jones & Prinz, 2005). מסוגלות הורית תורמת לאמונת ההורה ביכולתו להשפיע על הילד וסביבתו בדרך המאפשרת התפתחות מוצלחת של הילד (Ardelt & Eccles, 2001) ולהרגשת שביעות רצון מהתפקיד ההורי (Ferketich & Mercer, 1994). משתמע כי ישנו מידע רלוונטי על מהי התנהגות הורית הולמת, על מידת הביטחון של היחיד על מנת להצליח ליישם התנהגות זו ועל האמונה כי הילד יגיב באופן הצפוי להורה (Bandura, 1989).

בספרות המקצועית תפיסת מסוגלות הורית מוצגת *כמשתנה בלתי תלוי*, משתנה *תוצאה*, *מתווך בין משתנים וכמשוב חוזר*.

מסוגלות הורית *כמשתנה בלתי תלוי* כוללת בעיקר אמונה במסוגלות הורית כתרומה לכישורי הורות. כפי הנראה, הורים בעלי תפיסת מסוגלות הורית גבוהה משדרים אמון בהשגת כישורי הורות אפקטיביות. מנגד, הורים בעלי תפיסת מסוגלות הורית נמוכה עלולים לחוות קשיים בהורות אפקטיבית מול מצבי ילדות מאתגרים (King & Elder ,1998).

מסוגלות הורית משמשת גם *כמתווך* ומתייחסת בעיקר לחיבור בין משתנים אקולוגיים ומסוגלות הורות. כך למשל תנאים סביבתיים עלולים לערער את אמון ההורה ומסבירים הורות פחות אפקטיבית.

מסוגלות הורית *כתוצאה* מוצגת בצורות רבות, כאשר השכיחה ביותר מניחה שההקשר המערכתי משפחתי משפיע על תפיסת המסוגלות ההורית. משתנים הקשורים למצב סוציו-כלכלי ואפיוני איזור המגורים יכולים לערער או להגביל התפתחות של האמונה במסוגלות הורית. ממצאים דומים לכך הובאו באפיוני הילדים; למשל הפרעת קשב וריכוז (ADHD), אוטיזם, התנהגות עבריינית יכולות להשפיע על תפיסת המסוגלות ההורית.

תפיסת המסוגלות ההורית יכולה לפעול גם *כמשוב חוזר*. למשל, הורים בעלי מידה גבוהה יותר של מסוגלות הורית יכולים לבטא הצלחה גדולה יותר בהורות, אשר תביא לידי תוצאת הסתגלות טובה יותר של ילדיהם. תוצאה זו מצידה, מגדילה את תפיסת המסוגלות ההורית "כלולאה". באופן דומה, הורים עם רמות נמוכות של אמונה במסוגלות עצמית הורית עלולים לחוות תסכול וקושי אשר יגרמו לתוצאות לא אופטימאליות של ילדיהם ויובילו לערעור המסוגלות ההורית (Jones & Prinz, 2005).

המונח תפיסת מסוגלות הורית נחקר רבות בתקופת המעבר להורות, בזמן ההורות בקרב שני מיני ההורים ונבחן כמשתנה בלתי תלוי וכמשתנה תוצאה (Coleman & Karraker, 1997; Teti & Gelfand, 1991; Elek, Hudson & Bouffard, 2003 ; שפילמן, 2006). החוקרים אשר בחנו את תפיסת המסוגלות ההורית במעבר להורות האמינו שתפיסת מסוגלות הורית עשויה לסייע ולהקל על רכישת מיומנויות חדשות (Bandura, 1982) וכן, שתפיסת המסוגלות ההורית מתפתחת טרם הפיכת היחיד להורה. Binda & Crippa (2000) מצאו כי אמהות כבר במהלך ההיריון רוכשות את תפקודיהן ההוריים, תהליך היוצר ותורם לאמונה במסוגלות האימהית שלהן. בנוסף, תפיסת מסוגלות הורית נבחנה ונחקרה גם בקרב הורים לילדים עם צרכים מיוחדים (Teti, O'connesl & Reiner, 1997; Reiner-Hess, Teti & Hussey-Gardner, 2004) ואמהות הסובלות מדיכאון לאחר לידה (Teti & Gelfand, 1991) מתוך אמונה שבסיטואציות הוריות מורכבות, יבלוט הצורך בתפיסת המסוגלות ההורית ככלי המחזק את התפקוד הורי.

חשיבות תפיסת מסוגלות הורית בקשר בין הורים לילדים

מחקרים לאורך השנים הצביעו על קשר בין תפיסת מסוגלות הורית לאספקטים רחבים בהורות ובקרב ילדיהם (Teti & Gelfand,1991; Coleman & Karraker, 2003). תפיסת מסוגלות הורית גבוהה, המעידה על יכולת ביצוע משימות הוריות ביעילות, נמצאה קשורה להתנהגות הורית חיובית כמו הגנה ומניעת סיכונים בקרב ילדיהם (Ardelt & Eccles, 2001), תחושת סיפוק מהתפקיד ההורי (Hill & Bush, 2001), הענקת היענות ורגישות לצרכי הילדים (Leerkes & Crockenberg, 2003), מעורבות גבוהה בחייהם (Shumow & Lomax, 2002; King & Elder, 1998), הסתגלות מטיבה של ילדיהם בבית הספר והשפעה על מסוגלותם האקדמית (Eccles & Harold, 1996; Coleman & Karraker, 2000; Ardelt & Eccles, 2001).

מנגד, מסוגלות הורית נמוכה – כלומר הקושי ליישם מידע רלוונטי של הורות, נמצאה קשורה לתחושות הוריות כגון דיכאון אימהי (Teti & Gelfand, 1991), תסכול, אי-אונות, לחץ נפשי (Jones & Prinz, 2005 ; בורלא- גלילי, 2001) ולקשיי התנהגות בקרב ילדים (Coleman & Karraker, 1998).

תפיסת מסוגלות הורית נבדקה ברובה בקרב אמהות או בהשוואה בין שני בני הזוג (Teti & Gelfand, 1991; Ardelt & Eclles, 2001; Jackson & Scheines 2005; Shumow & Lomax, 2002)

וההתייחסות לתפיסת מסוגלות הורית בקרב אבות כקבוצה ייחודית, מועטה. עם זאת, חוקרים רבים גורסים שבעקבות התגברות מעורבות האבות בחיי ילדיהם בשנים האחרונות, חשובה ההבנה סביב תפיסת המסוגלות ההורית של אבות וההבדלים בתפיסת המסוגלות ביניהם ובין האמהות (Elek, Hudson & Bouffard, 2003; Leekes & Burney, 2007).

במחקרים שבחנו את תפיסת המסוגלות ההורית בקרב שני בני הזוג, נמצא כי תפיסת מסוגלות הורית תרמה ומשפיעה על יכולת האב להתמודד ולהשקיע במשימות הוריות. כמו כך, אבות בעלי תפיסת מסוגלות הורית גבוהה דיווח על שביעות רצון מהתפקיד ההורי וקשר חזק יותר עם ילדיו (Hudson, Elek & Fleck, 2001; Reece & Harkles, 1998). בדומה לכך, נמצא גם במחקרים הבחנו אבות משמורנים. אבות משמורנים בעלי מוטיבציה גבוהה החותרים לשליטה מרבית במיומנויות ההוריות, פיתחו מיומנויות הוריות חדשות וחשו שביעות רצון גבוהה מתפקידו ההורי (Hilton & Kopera-Frye, 2006).

מחקרים הבוחנים הבדלים בין אבות לאמהות בהקשר של תפיסת מסוגלות הורית מצביעים על כך שמינו של הורה תורם עיקרי לתפיסת מסוגלות הורית. אמהות לילד ראשון דיווחו על אמונה במסוגלות הורית גבוהה יותר מאשר אבות במעמד דומה (Hudson et al., 2001, Leerkes & Burney, 2007). הנחה זו מתקבלת על הדעת בשל הנוכחות גבוהה יותר של האם בתקופה הראשונה בחיי התינוק לעומת האב וכך גם מידת ההתנסויות שלה במשימות ההוריות.

תמיכה חברתית נמצאה כמשתנה המשפיע ותורם לתפיסת המסוגלות ההורית. מחקר שנערך בפינלנד (Junttila, Vauras & Laakkonen, 2007) מצא שהורים בעלי תמיכה חברתית רחבה (חברים, שכנים וזוגיות) דיווחו על מסוגלות הורית גבוהה. לעומתם, הורים ללא תמיכה חברתית חשו מתוסכלים ואף "הרימו ידיים" מתפקידם ההורי. מנגד, במחקר שנערך בארה"ב (Leerkes & Burney,2007) בלט שתמיכה חברתית משפיעה על תפיסת המסוגלות ההורית של האב אך לא על תפיסת המסוגלות של האם. במחקרם של Hudson, Campbesll-Grossman, Fleck, Elek & Shipman (2003) אשר בחן השפעה של הדרכה הורית בקרב אבות על תפיסת מסוגלות הורית, מצא כי השתלבות אבות לילד ראשון בתוכניות אלו העצימה את האמונה במסוגלות ההורית שלהם לעומת אבות שלא השתתפו בתוכנית.

מעורבות הורים בחיי הילדים נמצא כמשתנה נוסף התורם להגברת תפיסת המסוגלות ההורית. אבות המעורבים ופועלים בהצלחה במטלות הוריות שונות, דיווחו על התחזקות תפיסת המסוגלות ההורית שלהם. אצל אמהות משתנה זה נמצא בעוצמה חלשה יותר כמנבא למסוגלות הורית או מול משתנים

אחרים (Leerkes & Burney, 2007). Arditti (1992) במחקרו על אבות גרושים, מצא כי ככל שהאב הביע מעורבות גבוהה יותר בחיי ילדו כך תפיסת המסוגלות ההורית שלו התעצמה. גריף (Greif, 1979) גרס כי ככל שלאבא יותר הזדמנויות לנהוג כאב, כך הוא רואה ותופס עצמו כאב ולכן ממשיך להיות מעורב יותר.

כאמור, הספרות האמפירית בחנה לרוב את ההבדלים בין זוגות, אמהות ואבות וככל הידוע ידע השוואתי בין שתי קבוצות אבות לוקה בחסר. לפיכך, השאלה המתעוררת האם ימצאו הבדלים בין שתי קבוצות האבות בקשר של תפיסת מסוגלות הורית. בנוסף, מחקר זה יניח שתפיסת מסוגלות עצמית הורית תורמת למעורבות האב בחיי ילדו. ככל שהאב ידווח על מסוגלות הורית גבוהה יותר כך תגבר מעורבותו בחיי ילדו ולהפך.

המחקר הנוכחי

מטרת המחקר היא בחינת תרומתם של המשתנים הסוציו דמוגרפים, משתני תהליך הגירושין, מערכת ה Caregiving ותפיסת במסוגלות הורית, למידת הקבלה או הדחייה ומעורבותו של האב המגדל את ילדיו בעצמו בעקבות גירושין, זאת בהשוואה לאבות נשואים.

השערות המחקר

1. בקרב אבות משמורנים ואבות נשואים, יימצא קשר בין מדדי ה Caregiving לרמת מעורבות האבות בחיי ילדיהם ולהפך. ככל שרמות החרדה והנמנעות של האבות תהיינה גבוהות יותר כך רמת מעורבותם בחיי הילד תהיה נמוכה.
2. בקרב אבות משמורנים ואבות נשואים, יימצא קשר בין מדדי ה Caregiving למידת הקבלה או הדחייה של האב את ילדיו ולהפך. ככל שרמות החרדה והנמנעות בקרב האבות תהיינה גבוהות יותר כך מידת הקבלה תהיה נמוכה ומידת דחיית האב את ילדו תהיה גבוה.
3. בקרב אבות משמורנים ואבות נשואים, יימצא קשר בין מדדי תפיסת מסוגלות הורית לרמת מעורבות האב בקרב שתי קבוצות המחקר ולהפך. ככל שתפיסת המסוגלות ההורית תהיה גבוהה יותר כך רמת המעורבות בקרב האבות תהיה גבוה.
4. בקרב אבות משמורנים ואבות נשואים, יימצא קשר בין מדדי תפיסת מסוגלות הורית למדדי הקבלה או הדחייה של האב ולהפך. ככל שתפיסת המסוגלות ההורית תהיה גבוהה יותר כך ביטויי האהבה והחום בקרב האבות הגרושים והאבות הנשואים יהיו גבוהים וביטויי הדחייה נמוכים.

כמו כן ייבדקו הקשרים בין המשתנים הסוציו דמוגרפיים ומשתני תהליך הגירושין למשתנים התלויים של המחקר - מעורבות אבות ומידת הקבלה והדחייה של האב.

בנוסף, יבחנו השאלות הבאות

שאלות המחקר

- האם קיים הבדל במידת מעורבות האבות בחיי הילד בקרב אבות נשואים ואבות משמורנים התופסים עצמם בעלי מסוגלות הורית גבוהה?
- האם קיים הבדל במידת מעורבות האבות בחיי הילד בקרב אבות נשואים וגרושים אשר נתפסים במערכת ה Caregiving כבעלי רמות נמנעות או חרדה גבוהים?

- האם ימצא קשר בין מדדי מערכת ה Caregiving למדדי תפיסת מסוגלות הורית וההפך?
- בדיקת מודל המחקר: אילו מבין משתני המחקר, משתנים סוציו דמוגרפים (גיל, השכלה, מספר ילדים, שנות גירושין), מדדי ה Cargiving ותפיסת מסוגלות הורית תורמים למעורבותם של אבות משמורנים ויכולת הענקת חום וקבלה לילדיהם?
- בדיקת מודל המחקר: אילו מבין משתני המחקר, משתנים סוציו דמוגרפים (גיל, השכלה, מספר ילדים, שנות נשואים), מדדי ה Caregiving ותפיסת מסוגלות הורית תורמים למעורבותם של אבות נשואים ויכולת הענקת חום וקבלה לילדיהם?
- האם מדדי מעורבות אבות ויכולת חום וקבלה בקרב שתי קבוצות המחקר, תורמים לתפיסת מסוגלות הורית?

שיטה

נבדקים

אוכלוסיית המחקר כוללת 198 אבות אשר התבקשו לענות על שאלון שאורכו כ- 30 דקות. 124 אבות גרושים המגדלים בעצמם את ילדיהם ו74 אבות נשואים לבת זוג ומגדלים את ילדיהם המשותפים יחדיו.

קבוצת המחקר- קבוצת המחקר כללה 124 אבות יהודים גרושים, המגדלים בעצמם את ילדיהם. בבסיס הדגימה עמדו הקריטריונים הבאים: על האב להתגורר בארץ ישראל ולפחות אחד הילדים הוא עד גיל 18. בנוסף קבלת המשמורת של האב נקבעה על פי הכרעת בית המשפט או שהאם קיבלה את המשמורת על הילד אך בפועל הוא גדל אצל אביו מעל לחצי שנה- מצב המכונה "משמורת זוחלת".

קבוצת ביקורת- 74 אבות יהודים נשואים/חיים בזוגיות ומגדלים יחד עם בת הזוג, ילדים משותפים. אבות המתגוררים בארץ ותואמים לקבוצת המחקר במשתנים: רמת השכלה של האב וגיל הילד הצעיר.

כלי המחקר

המחקר כולל חמישה שאלונים: שאלון סוציו דמוגרפי המחולק לשני חלקים ובודק 1. משתני רקע בקרבם של שתי קבוצות האבות ו- 2. משתנים הקשורים בגירושין של קבוצת האבות המשמורנים. משתני התוצאה נבדקו באמצעות: שאלון המתאר את מידת המעורבות של האב בחיי ילדיו ושאלון קבלה או דחייה של האב את ילדיו. המשתנים הבלתי תלויים נבדקו על ידי: שאלון הבוחן את תפיסת המסוגלות הורית של האבות ושאלון הבוחן את מידת ה Caregiving שלהם.

להלן תיאורם המפורט של כל אחד משאלוני המחקר:

1. <u>שאלון רקע-</u> (ראה/י נספחים ב' ו- ד')

כאמור, משתני הרקע מחולקים לשתי קבוצות. *משתנים דמוגרפים על כלל קבוצות המחקר (אבות גרושים ואבות נשואים)* כמו שנת לידה, מספר שנות השכלה, מקצוע, הערכה סובייקטיבית של המצב כלכלי (מצבי הכלכלי הוא: גרוע, בינוני, טוב או טוב מאד) ומידת דתיות (חילוני, מסורתי או דתי). *ומשתנים הקשורים לגירושין של האבות המשמורנים* - משך תקופת הנישואין והגירושין, יוזמה לגירושין וקבלת תשלום מזונות מהאם. כמו כן נבדקה דעתם של האבות על תדירות מפגשי האם עם ילדיה, הסיבות מדוע האם אינה נפגשת עם ילדיה והסיבות לקבלת החזקה. במבדקים אלו האבות סימנו מספר תשובות אפשריות ואף הוסיפו תשובות שלא נכתבו מראש.

2. <u>מידת מעורבות האב בחיי הילדים</u> (ראה/י נספח ה')

השאלון על מידת מעורבותו של האב מבוסס על Inventory Of Father Involvement (IFI) (Hawkins, Bradford, Plakovitz, Christianses & Day, 2002). השאלון תורגם לעברית על ידי שני אנשי מקצוע דוברי אנגלית, לאחר מכן תורגם שוב לאנגלית ובחזרה לעברית, זאת על מנת למנוע אי הבנות הקשורות לשפה. כמו כן, נערך pretest והשאלון חולק לכ-10 אבות שונים ותוקנו סעיפים בהתאם. נעשה שינוי בפעלים המתארים התנהגות כללית להתנהגות ספציפית של האב, כך לדוגמא: מהפעלת משמעת למפעיל משמעת.

השאלון על מידת מעורבותו של האב מודד באופן מהימן ותקף רכיבים קוגניטיביים, רגשיים והתנהגותיים של מעורבות הורה. הכלי מכיל 35 שאלות ומורכב מתשע עולמות תוכן. לוח מס' 1 מציג את עולמות התוכן והמהימנות הפנימית של כל פריט.

לוח מס' 1: עקביות פנימית של השאלון הבוחן מעורבות אבות

עולמות התוכן	פריט לדוגמא	מספר הפריטים	α של השאלון המקורי	α בקרב האבות המשמורנים
מעורבות אבות כללי		***1-35***	***.87***	***.95***
1. משמעת וחינוך	מפעיל משמעת	1-6	.58	.85
2. עידוד להישגים אקדמיים	מעודד את ילדיך להכין שיעורי בית	7-9	.82	.81
3. תמיכה באם	משתף פעולה עם אם ילדיך בגידולם	10-12	.87	.86
4. סיפוק כלכלי	מספק את צרכיהם הבסיסים של ילדך	13-14	.69	.75
5. זמן בילוי עם הילד	חשוב לי להיות חבר ושותף לילדי	15-22	.80	.88
6. מתן שבחים לילד	אומר לילדיך שאתה אוהב אותו	23-26	.79	.84
7. פיתוח כישרונות בקרב הילד	מעודד את ילדיך לפתח את כישרונותיהם	27-29	.75	.58
8. עזרה בקריאה ושיעורי בית	מעודד את ילדיך לקרוא	30-32	.83	.80
9. נוכחות באירועי הילדים	נוכח באירועים שבו ילדיך נוטלים חלק	33-35	.69	.81

מלוח 1 נראה כי ישנה מהימנות כללית גבוהה של הכלי מעורבות אבות. כמו כן נמצאה מהימנות סבירה בקרב עולמות התוכן השונים של השאלון.

התשובות בשאלון נענות על פי סקלת ליקרט של 7 דרגות מ – 0 (בכלל לא) ועד 6 (במידה רבה מאד) ו- 7 המציין לא רלוונטי על התנהגות מסוימת של הורה. ניקוד גבוה על כל השאלון משקף מעורבות גבוהה של אב. שאלון במחקר זה הועבר לראשונה בישראל.

3. <u>הפגנת רגשות האב כלפי ילדיו</u> (ראה/י נספח ז')

משתנה זה נבדק על ידי שאלון קבלה – דחייה הורית Parental Acceptance and Rejection Questionnaire (PARQ) (Rohner, Saavedra & Grznum, 1987). השאלון תורגם על ידי וייס (1997) לעבודתה הקשר בין אסטרטגיות למידה מתווכת של אם-ילד לבין קבלה-דחייה הורית, כוונות אישיות של הילד וכושר ההשתנות הקוגניטיבית של ילדים. מטרת השאלון היא לבדוק את התנהגות האב כלפי ילדיו

על הרצף שבין קבלה ודחייה. השאלון המקורי הוא דיווח עצמי הכולל 60 פריטים (Rohner, 2005b) הנעים על פני 4 ממדים: (1) תשעה פרטים של מדד *חמימות/חיבה הורית* ודווח על מהימנות של α=.88 לדוגמא: "אני מדבר אל הילדים שלי בחמימות והאהבה". (2) תשעה פריטים של ממד *עוינות/ תוקפנות הורית* α=.76 לדוגמא: "אני כועס על הילדים שלי קלות". (3) ממד *הזנחה ואדישות הורית* עם אלפא α=.77 לדוגמא: " אני לא שם לב אל הילדים שלי, עד שהם לא מטרידים אותי" ו-(4) מימד *דחייה חסרת הבחנה* עם עקביות פנימית של α=.65 כמו לדוגמא: "אני שוכח את הדברים שאני צריך לעשות בשביל הילדים שלי". לשאלון זה קיימת גרסה מקוצרת המכילה 24 פריטים. מהימנות השאלון נבדקה רק עבור הגרסה הרגילה ולא עבור הגרסה המקוצרת, יחד עם זאת רונר (Rohner, 2005b) מעריך כי בשל היותה "גזורה" מהגרסה הארוכה, מהימנותה תהיה טובה. התשובות על האמירות התקבלו על ידי סקאלה הנעה מ-1 (כמעט אף פעם לא נכון) ל-6 (נכון כמעט תמיד).

על-מנת לבחון את תוקף המבנה של השאלון המקוצר - הענקת החום וקבלת הילדים, ערכנו ניתוח גורמים ל- 24 פריטי השאלון, תוך שימוש בפרוצדורת maximum likelihood (המאפשרת הכללת הממצאים המתקבלים במדגם לאוכלוסייה) והיפוך (עקב ההנחה כי עולמות התוכן של השאלון עשויים להיות קשורים זה לזה). תוצאות הניתוח מסוכמות בלוח מס' 2 . כפי שניתן לראות בלוח 2, מניתוח הגורמים המחודש עולה כי קיימים רק 3 גורמים מאובחנים בשאלון המסבירים 51.79% מהשונות. הגורם הראשון כלל 13 פריטים, הסביר 37.12% מהשונות וכלל פריטים של תגובות פוגעניות של האב אשר אינן תואמות להתנהגות הילדים (לדוגמא: אני עושה ככל יכולתי לפגוע בילדיי); הגורם השני כלל 5 פריטים, הסביר 8.94% מהשונות וכלל פריטים על הענקת חום וקבלה (לדוגמא: אני נוהג בילדיי בעדינות וחביבות); הגורם השלישי כלל 4 פריטים, הסביר 5.73% מהשונות וכלל פריטים על תגובות פוגעניות של התואמות להתנהגות הילדים (לדוגמא: אני מעניש את ילדיי בחומרה כשאני כועס). ישנם ששתי שאלות שלא הראו טעינות לאף אחד משלשת הגורמים ועל כן לא נכללו בסיכום מדדי השאלון. בהתאם לתוצאות ניתוח הגורמים ועל-מנת לקיים תוקף מבנה תקין לשאלון הוחלט שלכל נחקר נוצרו 3 עולמות תוכן: (1) תגובות פוגעניות שאינן תואמות להתנהגות הילדים, (2) הענקת חום וקבלה ו- (3) תגובות פוגעניות התואמות להתנהגות הילדים.

לוח 2 : טעינות פריטי שאלון הענקת החום וקבלת הילדים בהתאם לתוצאות ניתוח הגורמים

		גורם 1	גורם 2	גורם 3
4.	אני מכה את הילדים גם כשזה לא מגיע להם	.94		
5.	אני רואה בילדים שלי מטרד גדול	.88		
8.	נראה לילדים שלי שאני לא מחבב אותם	.87		
11.	אני מתעלם מילדיי כשהם מבקשים עזרה	.77		
12.	אני גורם לילדים שלי להרגיש שרוצים אותם וזקוקים להם (היפוך)	-.74		
13.	אני נותן לילדים שלי הרבה תשומת לב (היפוך)	-.84		
14.	אני עושה ככל יכולתי לפגוע בילדיי (לועג או צוחק עליהם)	.80		
17.	אני גורם לילדיי להרגיש שמה שהם עושים חשוב (היפוך)	-.83		
18.	אני מפחיד את הילדים שלי או מאיים עליהם	.72		
19.	אני מתעניין במחשבות של הילדים שלי ורוצה לשמוע אותן (היפוך)	-.79		
20.	אני חושב שילדים אחרים מתנהגים יותר טוב מהילדים שלי, לא חשוב מה הם עושים	.71		
22.	אני נותן לילדיי להרגיש שאני אוהב אותם (היפוך)	-.82		
23.	אני לא שם לב אל הילדים שלי, עד שהם לא מטרידים אותי	.83		
1.	אני אומר על הילדים שלי דברים טובים		.54	
2.	אני מתעלם מהילדים שלי (היפוך)		-.54	
3.	אני משתדל שיהיה לילדים שלי קל לספר לי דברים חשובים		.43	
9.	אני מתעניין במה שהילדים שלי עושים		.76	
24.	אני נוהג בילדיי בעדינות וחביבות		.47	
6.	אני מעניש את ילדיי כשאני כועס			.51
7.	אני עסוק מכדי לענות על שאלות ילדיי			.61
10.	אני אומר לילדים שלי הרבה דברים לא נעימים			.44
16.	אני גורם לילדיי להרגיש שאיני אוהב אותם יותר, כשהם מתנהגים לא יפה			.56
	α אבות משמורנים	.64	.61	.61
	α אבות נשואים	.95	.80	.66

4. מידת ה – Caregiving של האב (ראה/י נספח ח')

השאלון הבוחן את מערכת ה Caregiving הוא Caregiving System Function (CSF) (Shaver, Mikulincer & Shemesh- Iron, 2009). מטרת השאלון היא בדיקת מערכת ה Caregiving באמצעות 24 פריטים על פני רצף של שני מימדים: נמנעות וחרדה. מימד *הנמנעות* מורכב מ-12 פריטים (הגידים אי זוגים בשאלון). לדוגמא: " לעיתים קרובות, קשה לי למצוא עניין במתן עזרה לאחרים". מימד *החרדה* נבחן גם כן באמצעות 12 פריטים (הגידים זוגיים בשאלון). לדוגמא: " אני תמיד מחפש להתקרב לאנשים הזקוקים לעזרתי". התשובות על אמירות השאלון התקבלנה על ידי סקאלה הנעה מדרגה 1 (מאד לא מסכים) לדרגה 7 (מאד מסכים). ציון גבוה במדד הנמנעות יצביע על רמה גבוהה של נמנעות ובהתאם גם במימד החרדה. לפיכך בוצע היפוך על היגד מס' 17- " אני מרגיש בנוח לעזור לאחרים הנמצאים במצב מצוקה" במדד הנמנעות. שני המדדים הופקו על ידי ממוצע תשובות הנבדקים בפרטי כל אחד מהגורמים.

בבדיקת מהימנות שערכו שיבר, מיקולינסר ושמש עירון (Shaver, et al., 2009) על הכלי (המורכב מ- 20 פריטים) נמצאה מהימנות למימד הנמנעות ו α =.86 ולמימד החרדה .83 α. במחקרה של הר אבן (2007) נמצאה מהימנות למימד הנמנעות נמצא α=.75 ועבור מימד החרדה α=.79. במחקר הנוכחי נמדדו מהימנות של מימד הנמנעות בקרב אבות גרושים המגדלים את ילדיהם בעצמם α=.78 ובקרב אבות נשואים α=.89. מהימנות מימד החרדה בקרב אבות גרושים המגדלים את ילדיהם בעצמם הינו α=.80 ובקרב אבות נשואים α=.72.

5. <u>תפיסת מסוגלות הורית</u> (ראה/י נספח ו')

השאלון הבוחן את תפיסת מסוגלות הורית הוא Parenting Sense Of Competence (PSOC) (Gibaud – Wallston & Wandersmam, 1989 אצל Johnston & Mash, 1978). השאלון תורגם לעברית על ידי גולדשטיין –פרבר (1998). מטרת השאלון לבדוק תפקוד ההורי על פי <u>שביעות רצון מהתפקיד ההורי</u> ו<u>תפיסת עצמית כהורה</u>. עולם התוכן הראשון מורכב מ-9 פריטים העוסקים ב*שביעות רצון* מהתפקיד ההורי. האמירות בודקות את מידת התסכול, החרדה והמוטיבציה של ההורה (אמירות שליליות שעברו היפוך סקאלה) כדוגמא: " למרות שלהיות הורה יכול להיות דבר מתגמל, אני מתוסכל כרגע מצב התנהגותי של ילדי . עולם התוכן השני מורכב מ-8 פריטים הבוחנים את *התפיסה העצמית כהורה*. הפריטים בוחנים את היכולת של ההורה לפתור בעיות ותושייה במהלך תפקודו (אמירות חיוביות) כדוגמא: "אם יש מישהו שמסוגל למצוא את התשובה בקשר למה שמטריד את ילדי- זה אני". התשובות על האמירות השונות נענות על סקלה שנעה בין 1 (כלל לא מסכים) ל-6 (מסכים בהחלט). הציון הגבוה משקף

תפיסת מסוגלות הורית גבוהה. שני המדדים הופקו על ידי ממוצע תשובות הנבדקים בפרטי כל אחד מהגורמים.

השאלון המקורי הינו בעל מהימנות של 72. בבדיקת Test Retest המבטא יציבות בתכונה הנבדקת (Cutrona & Troutman, 1986). בישראל השימוש בשאלון נפוץ ונחקר לכלל הגילאים והמינים של הילדים כדוגמא במחקרה של שפילמן (2006). במחקרה נמצאו מהימנויות אלפא קרונבך סבירות. במדד התפיסה העצמית כהורה נמצאה מהימנות של α=.70 בקרב האבות ובמדד שביעות הרצון מתפקיד ההורות נמצאה מהימנות פנימית α=.71 בקרב האבות.

לוח מספר 3 מציג את ערכי אלפא קרונבך שנמצאו עבור החלקים המרכיבים את תפיסת המסוגלות ההורית (שביעות רצון ותפיסה עצמית).

לוח מס' 3- עקביות פנימית מדדי המסוגלות הורית

מדדי מסוגלות הורית	פריטים של השאלון	α של אבות משמורנים	α של אבות נשואים
תפיסת מסוגלות הורית	1-17	82.	.84
שביעות רצון (היפוך)	2,3,4,5,8,9,12,14,16	74.	.75
אמונה ביכולת ההורית	1,6,7,10,11,13,15,17	76.	.84

מהלוח ניתן להבחין שבמחקר הנוכחי נמצאו אלפות כלליות סבירות וכך גם בעולמות התוכן השונים המסבירים את המסוגלות ההורית. כמו כן נמצאה מהימנות כללית של מסוגלות הורית α=.83.

הליך

מחקר זה הוא חלק ממחקר רחב בנושא אבהות הנערך בבית הספר לעבודה סוציאלית, באוניברסיטת תל אביב. לפיכך, תהליך איתור וגיוס הנחקרים החל בקבלת אישור ממשרד העבודה והרווחה לערוך את המחקר ולהסתייע במחלקות לשירותים חברתיים בכלל ובפקידי סעד לסדרי דין בפרט. פקיד סעד לסדרי דין הינו עובד סוציאלי הפועל ברשויות המקומיות במינוי שר הרווחה. תפקידו לבצע הערכה מקצועית בסוגיות כמו הורות, גירושין ואפוטרופסות. לפיכך, לאחר קבלת האישור ממשרד העבודה והרווחה, נעשתה פנייה מסודרת אל פקידי הסעד המחוזיים לסדרי דין ובה התבקשו לבדוק האם ישנו מידע ארצי ומקיף על אבות גרושים המגדלים את ילדיהם בעצמם. התברר כי התהליך מורכב שכן אין רשימות מסודרות המכילות מידע על סוג אוכלוסיה זה. בעקבות קושי זה, החלה פנייה לפקידי סעד

ברשויות המקומיות. מחמת הסודיות המקצועיות של העובדים הסוציאליים, התבקשו פקידי הסעד לבחון האם נמצאים באמתחתם נבדקים הרלוונטיים למחקר ולבקש את הסכמתם לשמוע אודות המחקר בלבד. תשובה לגבי הסכמתם באם להשתתף במחקר תהייה לסטודנטית ולא לפקידת הסעד. זאת מתוך הצורך בשמירה על סודיות המטופלים של העובדים הסוציאליים. אנשי המקצוע אשר קיבלו את הסכמתם של האבות, העבירו רשימות מסודרות של שמות האבות ודרכים ליצירת קשר עימם. בשלב זה, נוצר קשר עם כל נבדק באמצעות שיחת טלפון או התכתבות הדואר האלקטרוני ובו הוסבר לו על המטרות, הדרישות ותהליך המחקר. כמו כן הוסבר לנבדקים כי הנתונים שנאספים הינם לצרכי מחקר בלבד ושההשתתפות היא אנונימית. חלק מהאבות שהביעו הסכמתם, סרבו מתוך חשש לחשיפה, חששות מחוסר אנונימיות והעדר זמן. לאבות שהביעו רצון להמשיך בתהליך, הועבר קובץ השאלונים עם דף הסבר קצר באמצעות דואר ישראל (בתוספת מעטפה מבוילת לכתובת חזרה) או דואר אלקטרוני או במפגש פנים מול פנים (ראה נספח 1). בנוסף לפנייה מסודרת ללשכות לשירותים חברתיים, איתור הנבדקים התבצע גם באמצעות שיטת כדור שלג, פרסום מודעות בפורומים הנוגעים באבהות וגירושים ותליית מודעות ברחבי ערים ומושבים בארץ. בפועל נעשתה פנייה לכ – 186 אבות ומתוכם סירבו כ-62 אבות.

הליך דומה התנהל מול קבוצת הביקורת שגויסה גם כן על ידי שיטת כדור שלג, פרסום מודעות בפורומים של אבות, תליית מודעות ברחבי מושבים שונים בארץ ופנייה במסודרת במקומות עבודה. כמו כן, אב משמורן אשר השתתף במחקר התבקש לבדוק האם ישנם אבות נשואים הגרים בשכונתו ולהם ילדים בגיל הילד הצעיר שלו ויהיו מעוניינים להשתתף במחקר. בקשה זו נעשתה על מנת לשמור על הדמיון של קבוצת הביקורת לאוכלוסיית המחקר. לאבות נשואים שהביעו התעניינות במחקר, נערכה שיחה ובה הוסבר להם על מטרות המחקר והתהליך שיידרש מהם. כמו כן הוסבר לנבדקים כי הנתונים נאספים למטרות מחקר בלבד וההשתתפות הינה אנונימית. לאחר הסכמת האבות, הועבר קובץ שאלונים מלווה בדף הסבר קצר על המחקר בדרך הנוחה לנבדק. חלק מהשאלונים נשלחו בדואר ישראל (בתוספת מעטפה מבוילת לכתובת חזרה) או בדואר אלקטרוני או במפגש פנים מול פנים. בפועל נעשתה פנייה לכ- 80 אבות ומתוכם סירבו כ-6 מפאת חוסר זמן, חוסר עניין וחוסר סבלנות.

תוצאות

פרק זה מורכב מארבעה חלקים מרכזיים. בתחילת הפרק יוצגו מאפייני האוכלוסייה. בחלק השני יובאו הממצאים להשערות המחקר המתייחסות לקשרים בין משתני המחקר למעורבות אבות ולביטויי חום וקבלה של אב את ילדו. בהמשך יבחנו הבדלים בין קבוצות המחקר ובחלק הרביעי יובאו ניתוחי רגרסיה על מנת לבחון את ניבוי מעורבות האבות בחיי הילדים בקרב שתי קבוצות המחקר.

מאפייני האוכלוסייה

אוכלוסיית המחקר כללה כאמור, כ 124 אבות משמורנים ו 74 אבות נשואים. בלוח מס׳ 4 מוצגת התפלגות האבות המשמורנים והנשואים על פי מאפייניהם האישיים כמו גם מבחני ה- t להשוואה בין אבות אלו.

לוח 4: ממוצעים, סטיות תקן וערכי t של משתנים סוציו דמוגרפים של שתי קבוצות המחקר

מאפיין	אבות משמורנים (n=124)		אבות נשואים (n=74)		t
	M	*SD*	*M*	*SD*	
גיל האבות	42.4	7.1	41.4	6.35	.31
שנות נישואין	10.42	5.85	14.75	6.46	-4.87***
מספר ילדים	2.4	1.0	2.5	.8	-.76
גיל הילד הצעיר	13	5.85	12.8	6.04	.34

***$P<0.001$

מהנתונים המוצגים בלוח מס׳ 4 עולה שהגיל הממוצע של אבות משמורנים הינו 42 (M=42.4; SD=7.1) ודומה לך גם ממוצע גיל האבות הנשואים שנמצא כ -41 (M=41.1; SD=6.35). ממוצע הילדים למשפחה הן בקרב אבות נשואים והן בקרב אבות משמורנים דומה והוא כ- 2.5 ילדים (M=2.4; SD=1) וגיל הילד הצעיר בקרב שתי קבוצות המחקר הוא 13 (M=13;SD=5.85). ניכר כי אין הבדל בין הקבוצות במשתנים אלו יחד עם זאת נמצא הבדל מובהק והגיוני במשתנה שנות נשואים. נמצא כי ממוצע שנות הנשואים בקרב אבות גרושים הוא כ-10 שנים (M=10.42; SD=5.85) ובקרב האבות הנשואים נמצא ממוצע שנות הנשואים קרוב ל- 15 שנים (M=14.75; SD=6.46).

במסגרת המחקר נאספו נתונים נוספים על המאפיינים של קבוצות המחקר. לוח מס׳ 5 מציג את תיאור אוכלוסיית המחקר וקבוצת הביקורת והשוואה בין השתיים.

לוח מספר 5: מאפיינים סוציו דמוגרפיים של האבות בשתי קבוצות המחקר

מאפיין	ערכים	אבות משמורנים (n=124)		אבות נשואים (n=74)		השוואה בין הקבוצות	
		N	%	N	%	df	χ^2
מצב משפחתי נוכחי						2	107.35***
	נשוי	6	4.8%	72	97.3%		
	נשוי מחדש	14	11.3%	1	1.4%		
	גרוש	93	75%				
	ידוע בציבור			1	1.4%		
	פרוד	9	7.3%				
	רווק	2	1.6%				
ארץ לידה						4	7.74
	ישראל	113	91.1%	63	85.1%		
	אירופה	3	2.4%	1	1.4%		
	חבר העמים	5	4%	10	13.5%		
	אפריקה	1	0.8%				
	אסיה	2	1.6%				
מספר שנות השכלה						15	18.52
	עד 8 שנות לימוד	4	3.2%	1	1.4%		
	8-10 שנות לימוד	12	9.7%	1	1.4%		
	10-12 שנות לימוד	49	39.5	27	36.5%		
	12-15 שנות לימוד	10	8.1%	10	13.5%		
	15 שנות לימוד ומעלה	49	39.5%	35	47.3%		
אורח חיים						2	1.87
	דתי	6	4.84%	4	5.4%		
	חילוני	93	75%	49	66.2%		
	מסורתי	25	20.16%	21	28.4%		
מקצוע						8	6
	עצמאי	26	21.1%	9	12.2%		
	מובטל	1	0.8%				
	נהג/ טכנאי	29	23.4%	19	25.7%		
	פקידות	7	5.6%	3	4.1%		
	תרבות/ מסעדנות	9	7.3%	4	5.4%		
	טיפול/ חינוך	13	10.6%	7	9.5%		
	שיווק/ ניהול	12	9.8%	13	17.6%		
	מחשבים/כלכלה/ הנדסה	26	21.1%	18	24.3%		
	רפואה			1	1.4%		
עבודה ב-3 חודשים אחרונים						1	1.14
	כן	112	90.3%	70	94.6%		
	לא	12	9.7%	4	5.4%		
מצב כלכלי						3	11.5***
	גרוע	13	10.6%	1	1.4%		
	בינוני	51	45.5%	35	47.3%		
	טוב	43	35%	35	47.3%		
	טוב מאד	16	13%	3	4.1%		

***$P<0.001$

מלוח מס׳ 5 ניתן להבחין שאוכלוסיית המחקר כללה 20 אבות נשואים מחדש, 9 אבות בתהליכי פרידה, 2 רווקים ו-93 אבות גרושים. כמו כן, נראה שקבוצת הביקורת כללה כ-74 אבות מתוכם 72 נשואים, 1 נשוי מחדש ו-1 ידוע בציבור. כמצופה, נמצא הבדל מובהק והגיוני בין שתי קבוצות המחקר במשתנה המצב המשפחתי ($p<0.0001$; $\chi^2=170.35$).

עוד, עולה מלוח מס׳ 5 כי 91.1% מקרב האבות הגרושים נולדו בישראל ו- 4% מחבר העמים. כמו כן ישנם אבות גרושים שנולדו באסיה, אפריקה ואירופה אך באחוז נמוך. בקרב קבוצת הביקורת נמצאו כ- 85.1% אבות נשואים שנולדו בישראל, 13.5% מחבר העמים ו1.4% מאירופה.

כ – 11% מהאבות הגרושים שנבדקו הם בעלי פחות מ- 12 שנות לימוד. כ- 40% מאבות המחקר בעלי השכלה תיכונית וכמחציתם בעלי השכלה מקצועית ואקדמית. התפלגות דומה נמצאה גם בקרב האבות הנשואים. נמצאו כ-3% מהאבות הנשואים בעלי פחות מ-12 שנות לימוד כ- 36.5% בעלי השכלה תיכונית ומעל מחצית בעלי השכלה מקצועית ואקדמית.

כמו כן, ניתן להבחין ש 75% מאוכלוסיית המחקר בעלת אופי חילוני, 20% בעלי אופי מסורתי ורק כ- 5% בעלי אופי דתי. התפלגות דומה נמצאה גם בקרב האבות הנשואים, לפיכך אין הבדל בין הקבוצות. עוד נראה מהלוח שכ- 23.4% עוסקים במקצועות בעלי אופי טכני, 21% עובדים בתחום ההנדסה, מחשבים וכלכלה, כ-10% עוסקים בתחום של טיפול או חינוך ועוד 10% עובדים בתחום השיווק והניהול. כ-21% ציינו שעובדים כעצמאים ולא הגדירו את תחום תפקידם או הידע המקצועי שבידם. התפלגות המקצועות בקרב קבוצת הביקורת נמצאה דומה יחסית. כ-24% עוסקים בתחום ההנדסה, מחשבים וכלכלה, כ-23% עוסקים במקצועות בעלי אופי טכני כ-18% עוסקים בתחום השיווק והניהול. גם בקרב קבוצה זו כ- 12% ציינו שעובדים כעצמאים ולא הגדירו את תחום תפקידם או עיסוקם הספציפי.

90%- 95% מהאבות בקרב שתי קבוצות המחקר ציינו כי עבדו בשלושת החודשים האחרונים.

מצבם הכלכלי של הנבדקים הובע בדרך סובייקטיבית, ועל האבות לדווח כיצד תופסים את מצבם הכלכלי. ניתן להבחין בהבדלים בין הקבוצות ($\chi^2=11.5$; $p<0.001$). נמצא ש11% מהאבות המשמורנים הגדירו את מצבם כגרוע לעומת כ 1% מהאבות הנשואים אשר הגדירו את מצבם כך. בשתי קבוצות המחקר נמצאו כ46% אבות המגדירים את מצבם הכלכלי כבינוני. 35% מהאבות משמורנים הגדירו את מצב כטוב אל מול 47% בקרב האבות הנשואים. הבדל בולט במיוחד ניכר בין 13% אבות המשמורנים שהגדירו את מצבם הכלכלי כטוב מאד לעומת 4% מהאבות הנשואים.

ניתן לסכם כי רוב נבדקי המחקר על פי השכלתם, מצבם הכלכלי ואופי תעסוקתם, מתפרסים על פני מספר שכבות סוציו אקונומיות, רובם ילדי הארץ ומתאפיינים כחילונים.

לוח מס׳ 6 מתאר את המשתנים הקשורים גירושין, משמורת והקשר של הילדים עם אימם.

לוח מס׳ 6: התפלגות המאפיינים הקשורים בגירושין בקרב אבות משמורנים

מאפיין	ערכים	N	%
יוזמה לגירושין	אם	37	29.8%
	אב	56	45.2%
	יוזמה משותפת	31	25%
האם יש בת זוג	כן	69	55.6%
	לא	55	44.4%
	משותפת	31	25%
האם הילדים נפגשים עם אמם	כן	98	79%
	לא	26	21%
תדירות המפגשים	כל יום	4	3.2%
	פעמיים בשבוע	29	23.4%
	פעם בשבוע	24	19.4%
	פעם בשבועיים	10	8.1%
	פעם בחודש	7	5.6%
	מעל חודש	5	4%
	כשמזדמן	24	19.4%
סיבות לאי מפגשים	מחלת האם	6	4.8%
	שהיית האם בחו״ל	11	8.9%
	האם נישאה בשנית	8	6.5%
	הטלת אחריות המפגשים על הילדים	12	9.7%
	הילדים מסרבים לפגוש את האם	15	12.1%
	האם מסרבת לפגוש	6	4.8%
	האם עובדת	4	3.2%
תשלום מזונות	כן	9	7.3%
	לא	115	92.7%
תדירות המזונות	באופן סדיר	4	3.2%
	באופן לא סדיר	4	3.2%
סיבות לקבלת המשמורת	הסכמה הדדית	42	33.9%
	הילדים רצו לחיות עם האב	50	40.3%
	האם אינה מסוגלת	48	38.7%
	׳ניצחון׳ האב בבית המשפט	29	23.4%
	רצון למנוע מאבק משפטי	5	4%
	יכולת כלכלית גבוהה יותר של האב	25	20.2%
	האב תופס את עצמו כמבין ורגיש יותר מהאם	51	41.1%
	לאם בן זוג חדש	9	7.3%
	האם עזבה לחו״ל	7	5.6%

נתון נוסף שנבדק במחקר הוא מספר שנות גירושין. נמצא כי שנות הגירושין בממוצע $M = 5.2$ וסטיית התקן היא $SD = 3.7$.

מלוח מס' 6 ניתן להבחין כי כמעט מחצית מהאבות המשמורנים יזמו את ההליך הגירושין, כ-30% אם הילדים יזמה את הליך הגירושין ו-25% ביוזמה משותפת. מתוך 124 אבות משמורנים 69 נמצאים במערכת יחסים לפחות שלושה חודשים לעומת 55 אבות ללא מערכת יחסים.

מבחינת הקשר עם האם, נמצא כי 79% מהאבות דיווחו שילדיהם פוגשים את האם לעומת 21% מהילדים שאינם מתראים עם אמם. בקרב הילדים הנפגשים עם האם, נמצאו תדירויות מפגשים שונות. כ 23.4% מהילדים נפגשים עם אמם כפעם בשבוע, 19.4% נפגשים כפעמיים בשבוע ו-19.4% נוספים נפגשים עם אמם כשמזדמן. עוד נמצא כי כ-3% פוגשים את אמם כל יום, 5.6% פוגשים אותה פעם בחודש וכ- 4% פוגשים את אמם מעל חודש. כאמור, 26 אבות דיווחו על כך שילדיהם אינם מתראים עם אמם. בשאלון התאפשר לאבות לבחור מספר אופציות שהמצביעות לדעתם על הסיבה שהאם אינה נפגשת עם הילדים. נמצא ש כ-12% מהדיווחים, הילדים אינם מעוניינים לפגוש את אימם, 10% טוענים שהאם מטילה את אחריות המפגשים על ילדיהם, 9% אינם נפגשים עם אמם כיוון וזו שוהה בחו"ל. 6.5% טוענים שחוסר המפגשים נובעים מכך שהאם נישאה בשנית, 4.8% אינם נפגשים כיוון והאם חולה, כ - 4.8% נוספים אינם נפגשים עם האם כיוון והיא מסרבת ולבסוף 3.2% דיווחו שהאם עובדת ולכן אינה מתראה עם הילדים.

בקרב אוכלוסיית האבות הגרושים, נבדקה סוגיית המזונות. נמצא שכ- 93% אינם מקבלים מזונות מאם הילדים לעומת 7% שכן. בקרב האבות שמקבלים מזונות ישנה חלוקה שווה באופן קבלת המזונות 3.2% מדווחים כי מקבלים מזונות באופן סדיר אל מול 3.2% המדווחים על אי סדירות.

משתנה אחרון שנבדק בקרב אוכלוסיית האבות הגרושים הוא סיבות לקבלת המשמורת. דיווח האבות הובע באופן סובייקטיבי ולאבות התאפשר לבחור יותר מסיבה אחת לקבלת המשמורת. לפיכך נמצא כי 40% מהאבות חשים כי קיבלו את המשמורת כיוון והילדים רצו לחיות איתם, 39% חשו שהמשמורת היא בעקבות אי מסוגלות האם. כ-41% מאמינים שהמשמורת התקבלה בעקבות היותם מבינים ורגישים יותר מהאם. כ-34% חשים שזו הייתה הסכמה הדדית בינם לבין אם הילדים. כ23.4% זכו במשמורת בעקבות 'נצחון' משפטי. סיבות כמו לאם בן זוג חדש, האם עזבה לחו"ל ו/או רצון למנוע מאבק משפטי נעשו באחוזים נמוכים של בין 7%-4%.

לוח מס' 7 מציג את הממוצעים וסטיות התקן של משתני המחקר בקרב אוכלוסיות המחקר. מלוח מס' 7 ניתן להבחין כי בקרב אבות משמורנים ממוצע של מידת מעורבות האבות עומד על (M=4.79, SD=.69)

ובקרב אבות נשואים (M=4.82, SD=.67). במדד ביטויי חום וקבלה בקרב אבות משמורנים נמצא ממוצע העומד על (M=5.11, SD=.86) ואילו בקרב קבוצת ביקורת (M=5.17, SD=.62). ממוצע מידת המסוגלות ההורית בקרב אבות משמורנים נמצא (M=4.6, SD=.65) ואילו בקרב אבות הנשואים נמצא (M=4.3, SD=.7).

לוח 7: ממוצעים וסטיות תקן של משתני המחקר בקרב שתי קבוצות המחקר

מאפיין	**אבות משמורנים** (N=124)		**אבות נשואים** (N=74)	
	M	*SD*	*M*	*SD*
מעורבות האבות	4.79	.69	4.82	.67
ביטויי חום וקבלה	5.11	.86	5.17	.62
מסוגלות הורית	4.6	.65	4.3	.7
מימד נמנעות במערכת Caregiving	2.36	.79	2.5	1.0
מימד החרדה במערכת ה	2.85	.94	2.72	.78

עוד עולה מהלוח, כי ממוצע אבות המחקר במימד הנמנעות עמד על (M=2.36, SD=.79) ואילו אבות הביקורת (M=2.5, SD=1). במימד החרדה נמצא ממוצע עבור אבות משמורנים (M=2.85, SD= .94) ובקרב אבות נשואים הממוצע עמד על (M=2.72, SD=.78).

קשרים בין משתני המחקר

השערת המחקר הראשונה והשנייה בדקו האם קיים קשר בין מדדי ה Caregiving לבין מעורבות אבות ולביטויי חום וקבלה של האב את ילדו תוך התייחסות להבדלים בין שתי קבוצות המחקר.

השערה 1: בקרב אבות משמורנים ואבות נשואים, יימצא קשר בין מדדי ה Caregiving **לרמת מעורבות האבות בחיי ילדיהם ולהפך. ככל שרמות החרדה והנמנעות של האבות תהיינה גבוהות יותר כך רמת מעורבותם בחיי הילד תהיה נמוכה.**

לבדיקת ההשערה זו חושבו מתאמי פירסון בנפרד לכל אחת מקבוצות המחקר (אבות משמורנים ואבות נשואים), בין מדדי ה Cargiving לבין מעורבות האבות. כמו כן, נערכו ניתוחי Z של פישר לבדיקת ההבדלים בין שתי קבוצות המחקר בעוצמת המתאמים השונים. המתאמים מוצגים בלוח מס׳ 8.

לוח 8 : **מתאמי פירסון בין מדדי** Caregiving **לבין מעורבות אבות בקרב שתי קבוצות המחקר** (N=198)

מדדים	**מעורבות אבות משמורנים** (N=124)	**מעורבות אבות נשואים** (N=74)
נמנעות	-.25**	-.49**
חרדה	.03	.10

*p<.05 **p<.01

מלוח 8 ניתן להבחין כי נמצאו מתאמים שליליים מובהקים בינוניים בין מדד הנמנעות לבין מעורבות אבות בקרב שתי קבוצות המחקר. כך שככל שרמת הנמנעות גבוהה יותר כך רמת מעורבות האבות בחיי ילדיהם נמוכה יותר. אומנם הן עבור אבות משמורנים והן עבור אבות נשואים נמצאו קשרים שליליים בין נמנעות למעורבות אך לא נמצא קשר בין רמת חרדה למעורבות אבות. לפיכך השערה הראשונה אוששה באופן חלקי בלבד. בניתוחי Z של Fisher נמצאו הבדלים מובהקים בין האבות המשמורנים לאבות הנשואים בקשר בין ממד נמענות למעורבות אבות Z=1.88; P<0.05. במילים אחרות, אבות של שתי קבוצות המחקר המאופיינות בסגנון נמנע, מדווחים על פחות מעורבות הורית בחיי ילדיהם וקשר זה חזק יותר בקבוצת האבות הנשואים בהשוואה לאבות המשמורנים.

השערה 2 : בקרב אבות משמורנים ואבות נשואים, יימצא קשר בין מדדי ה Caregiving **למידת הקבלה או הדחייה של האב את ילדיו ולהפך. ככל שרמות החרדה והנמנעות בקרב האבות תהיינה גבוהות יותר כך תגובות הקבלה תהינה נמוכות ומידת התגובות הפוגעניות תהיינה גבוהות.**

לבדיקת ההשערה זו חושבו מתאמי פירסון בנפרד לאבות משמורנים ולאבות הנשואים. נבדקו המתאמים בין מדדי ה Cargiving למדדי החום והקבלה של האבות. בנוסף נערכו ניתוחי Z של פישר לבדיקת הבדלים בין עוצמות המתאמים של שתי קבוצות המחקר. המתאמים מוצגים בלוחות מס' 9 ו-10.

לוח 9 : **מתאמי פירסון בין מדדי** Caregiving **לבין מדדי הקבלה והדחייה בקרב אבות משמורנים(** N=124**)**

מדדים	תגובות פוגעניות לא מותאמות	תגובות של חום וקבלה	תגובות פוגעניות מותאמות
נמנעות	.2*	-.21*	.25**
חרדה	.02	.03	.11

*p<.05 **p<.01

מעיון בלוח מס' 9 נמצא קשר חיובי חלש בין תגובות פוגעניות לא מותאמות ותגובות פוגעניות מותאמות למימד הנמנעות במערכת ה Caregiving. כמו כן נמצא קשר שלילי חלש בין תגובות של חום וקבלה למימד נמנעות ולא נמצא קשר בין רמת חרדה של האבות המשמורנים ליכולת קבלה האב את ילדיו. מהממצאים נראה כי ההשערה אוששה באופן חלקי. ככל שהאב המשמורן נמנע יותר כך הוא מבין יותר תגובות פוגעניות מותאמות ולא מותאמות כלפי ילדיו ומפחית בתגובות חיוביות.

לוח 10 : **מתאמי פירסון בין מדדי** Caregiving **לבין מדדי הקבלה והדחייה בקרב אבות נשואים (** N=74**)**

מדדים	תגובות פוגעניות לא מותאמות	תגובות של חום וקבלה	תגובות פוגעניות מותאמות
נמנעות	.12	-.23*	.21
חרדה	.12	.03	.3*

*p<.05 **p<.01

מהסתכלות בלוח מס' 10 נראה כי נמצא קשר חיובי בין מימד החרדה לתגובות פוגעניות מותאמות וכן קשר שלילי חלש בין תגובות חום וקבלה למידת נמנעות של אבות נשואים במערכת Caregiving.

הממצאים מאששים באופן חלקי את ההשערות ונראה כי ככל שאב נשוי נמנע יותר, כך הוא מביע פחות

ביטויי חום וקבלה. כמו כן ככל שאב נשוי חרד יותר, כך הוא מביע יותר תגובות פוגעניות מותאמות כלפי ילדיו. לא נמצאו הבדלים מובהקים במתאמי קבוצות המחקר לאחר ניתוחי Z של Fisher.

השערה 3 : בקרב אבות משמורנים ואבות נשואים, יימצא קשר בין מדדי תפיסת מסוגלות הורית לרמת מעורבות האב בקרב שתי קבוצות המחקר ולהפך. ככל שתפיסת המסוגלות ההורית תהיה גבוהה יותר כך רמת המעורבות בקרב האבות תהיה גבוה.

לבדיקת ההשערה חושבו מתאמי פירסון בין מדדי תפיסת המסוגלות ההורית למדדי מעורבות האבות. המתאמים חושבו לכל קבוצת מחקר בנפרד. בנוסף, נערכו ניתוחי *Z* של Fisher להשוואת מתאמים במדגמים בלתי תלויים שתי קבוצות המחקר במתאמים השונים. המתאמים מוצגים בלוח מס׳ 11.

לוח 11 : **מתאמי פירסון בין מדדי תפיסת מסוגלות הורית לבין מדדי מעורבות האבות בקרב שתי קבוצות המחקר** (N=198)

מדדים	**מעורבות אבות משמורנים** (N=124)	**מעורבות אבות נשואים** (N=74)
מסוגלות הורית כללי	.5**	.53**
שביעות רצון מאבהות	.30**	.33**
אמונה ביכולת כאב	.62**	.59**

*p<.05 **p<.01

מעיון בלוח מס 11 עולה כי נמצאו מתאמים מובהקים חיוביים וגבוהים יחסית בין מעורבות האב לכל מדדי תפיסת מסוגלות הורית בקרב שתי קבוצות המחקר. נראה שככל שלנבדקים מידה גבוהה יותר של תפיסת מסוגלות הורית כך נמצאה אצלם רמת מעורבות גבוהה יותר בחיי ילדיהם ולהפך.בנוסף, נמצאו מתאמים חיוביים מובהקים בין המימדים המרכיבים את תפיסת המסוגלות ההורית למעורבות האבות. לפיכך, שביעות רצון ואמונה ביכולת כאב כמימד בנפרד מצביעה על קשר עם מעורבות הורית. מכאן נובע כי ההשערה הראשונה אוששה. אכן אבות בעלי תפיסה הורית גבוהה יותר מעורבים בחיי ילדיהם יותר.

בניתוחי *Z* של פישר לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי קבוצות המחקר בעוצמת המתאמים.

השערה 4 : בקרב אבות משמורנים ואבות נשואים, יימצא קשר בין מדדי תפיסת מסוגלות הורית למדדי הקבלה או הדחייה של האב ולהפך. ככל שתפיסת המסוגלות ההורית תהיה גבוהה יותר כך ביטויי חום וקבלה בקרב האבות הגרושים והאבות הנשואים יהיו גבוהים וביטויי הדחייה נמוכים.

לבדיקת הקשר בין מדדי תפיסת המסוגלות ההורית למדדי מעורבות האבות נערכו מבחני פירסון לכל קבוצת מחקר בנפרד. כמו כן, נערכו ניתוחי *Z* של Fisher לבדיקת ההבדלים בין שתי קבוצות המחקר במתאמים השונים. המתאמים מוצגים בלוחות מס׳ 12 ו-13 על פי קבוצות המחקר.

לוח 12 : **מתאמי פירסון בין מדדי תפיסת מסוגלות הורית לבין מדדי הקבלה ודחייה של אבות משמורנים (N=124)**

מדדים	תגובות פוגעניות לא מותאמות	תגובות של חום וקבלה	תגובות פוגעניות מותאמות
מסוגלות הורית כללי	-.09	.4*	-.28*
שביעות רצון מאבהות	-.09	.28**	-.29**
אמונה ביכולת כאב	-.06	.43**	-.18*

*p<.05 **p<.01

מעיון בלוח מס׳ 12 הבוחנת את הקשרים בין מסוגלות הורית לתגובות קבלה ודחייה של אבות משמורנים, עולה כי נמצאו מתאמים חיובים גבוהים יחסית בין כל מימדי המסוגלות ההורית למתן תגובות של חום וקבלה מצד האב. כמו כן, נמצא מתאם שלילי בין כל מימדי המסוגלות ההורית למתן תגובות פוגעניות מותאמות. לא נמצא קשר בין מסוגלות הורית לתגובות פוגעניות לא מותאמות. לפיכך, השערה אוששה באופן חלקי וניתן לומר שככל שהאב המשמורן בעל תפיסת מסוגלות הורית גבוהה כך הוא יביע יותר חום וקבלה ופחות תגובות דחייה מותאמות.

לוח 13 : **מתאמי פירסון בין מדדי מסוגלות הורית לבין מדדי הקבלה ודחייה בקרב אבות נשואים** (N=74)

מדדים	תגובות פוגעניות לא מותאמות	תגובות של חום וקבלה	תגובות פוגעניות מותאמות
מסוגלות הורית כללי	-.19	.56**	-.35**
שביעות רצון מאבהות	-.17	.39**	-.26*
אמונה ביכולת כאב	-.15	.57**	-.34**

p<.05 **p<.01

מעיון בלוח מס׳ 13, הבוחנת את הקשרים בין מסוגלות הורית לתגובות קבלה ודחייה של אבות נשואים עולה, כי נמצאו גם כאן מתאמים חיובים גבוהים יחסית בין כל מימדי המסוגלות ההורית למתן תגובות של חום וקבלה מצד האב. כמו כן נמצא מתאם שלילי בינוני בין כל מימדי המסוגלות ההורית למתן תגובות פוגעניות מותאמות. גם כאן, לא נמצא קשר בין מימדי המסוגלות ההורית למתן תגובות פוגעניות

של האב. בניתוחי *Z* של Fisher לא נמצאו הבדלים מובהקים בין האבות המשמורנים לאבות הנשואים בקשר בין מסוגלות הורית לביטויי חום וקבלה או תגובות פוגעניות מותאמות.

כמו כן נבדקה השאלה האם קיים קשר בין מדדי מערכת ה Caregiving לבין מדדי מסוגלות עצמית הורית בכלל אוכלוסיית המחקר. חושבו מתאמי פירסון לבדיקת הקשרים בין המשתנים הבלתי תלויים. משתנים אלו מוצגים בלוח 14.

לוח מס 14 : **מתאמי פירסון בין מדדי ה** Caregiving **למדדי מסוגלות הורית בקרב כלל האוכלוסייה (**N=198)

מדדים	**חרדה ב** Caregiving	**נמנעות ב** Caregiving
מסוגלות הורית כללית	-.11	-.26**
שביעות רצון מאבהות	-.16*	-.24**
אמונה ביכולת כאב	.01	-.19**

*p<.05 **p<.01

מהלוח עולה כי נמצאו מתאמים שליליים מובהקים בין מדד הנמנעות ב Caregiving לבין מדדי המסוגלות ההורית. כמו כן, נמצא מתאם שלילי מובהק בין מדד החרדה ב Caregiving למדד שביעות רצון מאבהות. מתאמים אלו מצביעים על קשר שלילי בין המשתנים. כך למשל כאשר רמת המסוגלות ההורית של הנבדק גבוהה, רמת הנמנעות פוחתת. כמו כן ככל ששביעות הרצון של הנבדק גבוהה, מידת החרדה קטנה.

קשרים בין מאפיינים סוציו דמוגרפים ותהליך הגירושין של אבות משמורנים ואבות נשואיים למעורבותם בחיי ילדיהם וביטויי קבלה וחום כלפיהם.

במהלך המחקר נאספו נתונים אודות מספר מאפיינים אישיים של המשתתפים. נבדקו משתני גיל האבות, השכלתם, ארץ לידתם, מספר ילדים, מידת דתיות ועוד. כמו כן נאספו נתונים אודות מאפייני הגירושין. לדוגמא: שנות גירושין, משך שנות נישואין, תשלום מזונות, סיבות קבלת החזקה, מפגשי האם עם הילדים. חלק מנתונים הינם קטגוריאליים (מצב משפחתי) וחלקם רציפים (גיל והשכלה). על מנת לבחון את הקשר בין מאפיינים אלו לבין מדדי המחקר נערכו ניתוחי פירסון לגבי המשתנים הרציפים ומבחני ספירמן לגבי המשנים הקטגוריאליים.

ניתוחי המתאמים בין המאפיינים האישיים, מאפייני הגירושין למשתני המחקר מוצגים בלוח מס' 15.

לוח מס' 15: מתאמי פירסון בין מאפיינים אישיים ותהליך הגירושין של אב משמורן למשתני המחקר (N=124)

מדדים	מעורבות אבות	תגובות פוגעניות לא מותאמות	תגובות של חום וקבלה	תגובות פוגעניות מותאמות
גיל האב	-.14	08.	01.	-.11
מספר ילדים	-.18*	.03	-.17*	-.03
שנות השכלה	15.	-.02	03.	-.12
מצב כלכלי (Spearman)	01.	-.12	07.	.12
שנות נישואין	-.15	01.	-.15	.06
שנות גירושין	-.23**	02.	-.07	.01
קבלת החזקה בעקבות ניצחון בבית משפט	16.~	-11.	01.	.01
קבלת החזקה כיוון והאב תופס עצמו כמבין ורגיש	-.24**	-.06	-.12	.03

~ $p < .07$ *$p<.05$ **$p<.01$

מעיון בלוח מס' 15 ניתן להבחין כי קיים מתאם שלילי חלש ומובהק בין מספר ילדים למעורבות אבות ולתגובות של חום וקבלה של האב המשמורן. מכאן שככל שמספר הילדים גדל כך מעורבותו ויכולת הקבלה של האב קטנה. כמו כן נמצא קשר שלילי בין שנות גירושין למעורבות האב בחיי ילדיו. במילים אחרות, ככל שהאב גרוש זמן רב יותר כך מעורבותו קטנה בחיי ילדיו. ממצא שלישי שנמצא הוא קשר שלילי בין קבלת

החזקה בעקבות תפיסת האב את עצמו כמבין ורגיש למעורבותו בחיי ילדיו. לא נמצאו קשרים בין שאר המימדים למשתנים התלויים במחקר.

לוח מס׳ 16 מציג את ניתוח הקשרים בין מדדים סוציו דמוגרפים עם משתני המחקר בקרב אבות נשואים.

לוח מס׳ 16: מתאמי פירסון בין מאפיינים אישיים של האב הנשוי למשתני המחקר (N=74)

מדדים	מעורבות אבות	תגובות פוגעניות לא מותאמות	תגובות של חום וקבלה	תגובות פוגעניות מותאמות
גיל האב	-.27*	-.02	-.32**	-.11
מספר ילדים	-.1	.15	-.25*	-.04
שנות השכלה	.16	-.15	.01	-.14
דתיות	-.12	-.12	.12	-.26*
שנות נישואין	-.18	.04	-.35**	-.14

*p<.05 **p<.01

מעיון בלוח מס׳ 16 ניתן להבחין כי קיים מתאם שלילי בינוני ומובהק בין גיל האב הנשוי למעורבותו ומתן תגובות מקבלות וחמות לילדיו. מכאן שככל שהאב אבות ולתגובות של חום וקבלה של האב המשמורן. מכאן שככל שמספר הילדים גדל כך מעורבותו ויכולת הקבלה של האב קטנה. כמו כן נמצא קשר שלילי בין גיל האב למעורבות האב בחיי ילדיו. במילים אחרות, ככל שהאב מבוגר יותר כך מעורבותו קטנה בחיי ילדיו. ממצא נוסף שנמצא הוא קשר שלילי בין מידת הדתיות לתגובות פוגעניות מותאמות. נראה שככל שהאב יותר חילוני כך תגובותיו הפוגעניות גדלות. ממצא אחרון שנמצא בקשר בין מאפייני האב הנשוי למשתני המחקר הוא הקשר בין שנות נישואין לתגובות של קבלה וחום. כך שככל שהאב נשוי זמן רב יותר, כך הוא פחות מעורב בחיי ילדיו. לא נמצאו קשרים נוספים בין מאפייני האב הנשוי למעורבותו בחיי ילדיו.

הבדלים בין קבוצות המחקר

השאלות הבאות יבחנו ויתייחסו להשוואה בין אבות משמורנים לבין אבות נשואים. ההשאלה הראשונה התמקדה בהבדלים שבין קבוצות המחקר בעלי רמות שונות של מדדי ה Careigivng בהקשר של מעורבות הורית והשאלה השנייה עסקה שבין קבוצות המחקר בעלי רמות שונות של מדדי תפיסת מסוגלות הורית בהקשר של מעורבות הורית.

כאמור, השאלה הראשונה מתייחסת להבדלים בין שתי קבוצות המחקר בעלי רמות שונות של Caregiving ברמת מעורבותם בחיי ילדיהם. לשם בדיקת ההבדלים, נערכו מבחני *t* לאוכלוסייה בלתי תלויה. הממצאים מוצגים בלוח מס' 17.

לוח 17 : הבדלים ברמת המעורבות של אבות משמורנים ואבות נשואים ברמות שונות של Caregiving

משתנה	אבות משמורנים (N=124)		אבות נשואים (N=74)		הבדל בין הקבוצות
	M	*S.D.*	*M*	*S.D.*	*t*
מעורבות אבות ברמות נמנעות וחרדה נמוכות	5.06	.34	4.94	.56	.95
מעורבות אבות ברמת נמנעות גבוהה ורמת חרדה נמוכה	4.66	.80	4.59	.91	.25
מעורבות אבות ברמת נמנעות נמוכה ורמת חרדה גבוהה	4.8	.8	5.34	.31	-2.46*
מעורבות אבות ברמות נמנעות וחרדה גבוהות	4.68	.64	4.47	.50	1.27

*p<.05

התרשים הבא יציג את ממוצעי מדדי ה Caregiving על פי שתי קבוצות המחקר בהקשר למעורבותם בחיי ילדיהם.

תרשים מס' 1: ממוצעים של מדדי ה Caregiving על פי קבוצות המחקר

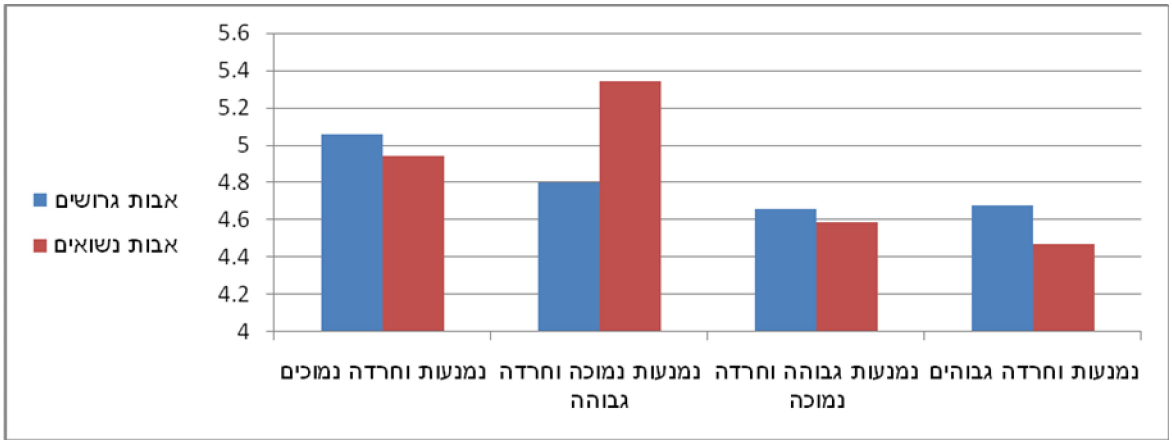

מהתרשים והלוח ניתן להבחין כי קיים הבדל מובהק בקרב שתי קבוצות המחקר (אבות משמורנים ואבות נשואים) בעלי רמות חרדה גבוהות במידת מעורבותם בחיי ילדיהם. למעשה עולה כי, אב משמורן המאופיין ברמת חדרה גבוהה במדד ה Caregiving מדווח על מעורבות נמוכה יותר בחיי ילדיו מאשר אבות משמורנים בלי רמת חרדה גבוהה.

השאלה השנייה עוסקת בהבדלים שבין קבוצות המחקר (אבות משמורנים ואבות נשואים) אשר מאופיינים ברמות שונות של תפיסת מסוגלות הורית בהיבט של מעורבות הורית. לשם כך נערכו מבחני *t* לאוכלוסייה בלתי תלויה. לוח 13 מציג את הממוצעים וסטיות התקן בחלוקה לשתי הקבוצות.

לוח 18 : **הבדלים ברמת המעורבות של אבות משמורנים ואבות נשואים ברמות שונות של מסוגלות הורית**

משתנה	**אבות משמורנים** (N=124)		**אבות נשואים** (N=74)		**הבדלים בין הקבוצות**
	M	*S.D.*	*M*	*S.D.*	*t*
מעורבות אבות בעלי שביעות רצון נמוכה ותפיסה הורית	4.3	.93	4.46	.66	-.76
מעורבות אבות בעלי שביעות רצון גבוהה ותפיסה הורית	4.9	.45	4.87	.7	.13
מעורבות אבות בעלי שביעות רצון נמוכה ותפיסה הורית	4.98	.5	5.22	.62	-1.1
מעורבות אבות בעלי שביעות רצון גבוהה ותפיסה הורית	4.9	.47	5.15	.36	-1.26

*p<.05 **p<.01

התרשים הבא יציג את הממוצעים של מדדי תפיסת המסוגלות ההורית בקרב שתי קבוצות המחקר בהקשר למעורבותם בחיי ילדיהם.

תרשים מס׳ 2: ממוצעים של מדדי תפיסת מסוגלות ההורית בקרב שתי קבוצות המחקר בהקשר של מעורבות אבות בחיי ילדיהם

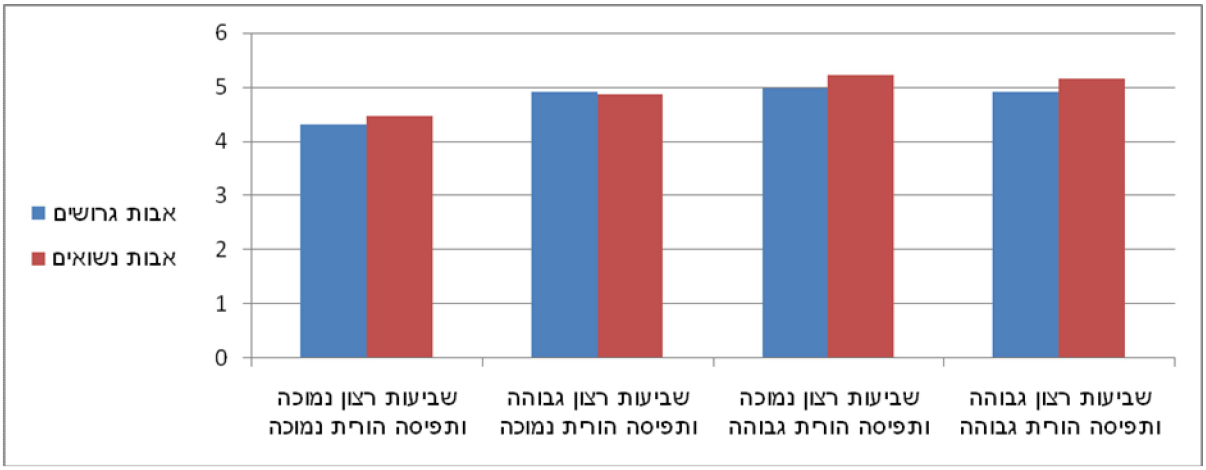

מלוח מספר 18 ותרשים מס׳ 2 ניתן להבחין כי אין כל הבדל בין קבוצות המחקר המאופיינים ברמות שונות של מסוגלות הורית בהקשר של מעורבות הורית.

ניתוחי רגרסיות בצעדים להסבר השונות במעורבות אבות בחיי ילדיהם

בסעיפים הקודמים הוצגו הקשרים בין משתני המחקר השונים לבין מעורבות אבות וחום וקבלה של האב. בנוסף, נבחנו הבדלים בין הקבוצות במדדי ה Caregivig ומסוגלות הורית. כעת, נשאלת השאלה עד כמה תורמים כל המדדים יחדיו להסבר השונות של מעורבות אבות בחיי ילדיהם וכן אילו מבין המדדים השונים אחראי לתרומה זו. במטרה לבחון שאלה זו, נערכו ניתוחי רגרסיה היררכית בהם המשתנה התלוי היה מעורבות אבות. נערכה רגרסיות לכל קבוצה בנפרד בהתאם למאפייניה וכל רגרסיה כללה ארבעה צעדים. ניתוחי רגרסיה בנוגע למשתנה התלוי חום וקבלה אבהית כלפי ילדו לא נבדקו מאחר ולא נמצאו קשרים בין משתנה זה לבין חלק ממשתני המחקר וכמו כן לא נמצאו מודלים מובהקים.

רגרסיה היררכית להסבר השונות במשתנה מעורבות אבות משמורנים בחיי ילדיהם

לבדיקת התרומה הייחודית והמצטברת של משתני המחקר להסבר השונות של מעורבות אבות משמורנים, נעשתה סדרת ניתוחי רגרסיה היררכית. רגרסיה זו כללה ארבעה צעדים והמשתנים הוכנסו על פי סדר כרונולוגי. בצעד הראשון הוכנסו משתנים סוציו דמוגרפים: גיל האב, הכנסה ורמת השכלה. משתנים אלו נמצאים כתורמים למעורבות אבות. בצעד השני הוכנסו המשתנים האישיותיים: מדדי ה Caregiving ותחושות מסוגלות הורית. בצעד השלישי הוכנסו משתני גירושין הידועים כתורמים למעורבות ומשתני גירושין שנמצאו בעלי מתאמים עם מעורבות אבות: מספר ילדים, שנות גירושין ושתי סיבות לקבל

המשמורת- קבלת משמורת בעקבות ניצחון משפטי וקבלת משמורת כיוון והאב תופס עצמו כמבין ורגיש. בצעד הרביעי הוכנסה אינטראקציה משולשת בין מדדי Caregiving ותחושת מסוגלות הורית. יש לציין כי הכנסת המשתנים בשלושת הצעדים הראשונים הייתה כפויה ואילו בצעד הרביעי הוכנסו האינטראקציות על פי תרומתן להסבר השונות. כמו כן המשתנים הוכנסו לרגרסיה בציוני תקן על מנת למנוע בעיות של Collinearity. מקדמי הרגרסיה לניבוי מעורבות אבות משמורנים בחיי הילדים מוצגים בלוח 19.

לוח 19: **מקדמי הרגרסיה ההיררכית להסבר השונות במשתנה מעורבות אבות משמורנים בחיי ילדיהם**

מנבאים	B	SE B	β	T	$\triangle R^2$
צעד 1: מאפיינים סוציו דמוגרפים					.06
גיל	-.166	.09	-.17	-1.83	
הכנסה	-.05	.09	-.05	-.56	
השכלה	.22	.09	.22*	2.22	
צעד 2: משתנים אישיותיים					.22***
מימד נמנעות	-.11	.1	-.1	-1.1	
מימד חרדה	.07	.08	.07	.84	
מסוגלות הורית	.51	.1	.47***	5.34	
צעד 3: מאפייני הגירושין					.08***
מספר ילדים	-.15	.08	-.16	-1.89~	
שנות גירושין	-.11	.09	-.11	-1.85	
קבלת משמורת עקב ניצחון האב בבית המשפט	18.5	9.22	.16*	2.27	
קבלת משמורת כיוון והאב תופס עצמו כמבין ורגיש	-18.53	7.85	-.19*	-1.8	.03***
צעד 4: אינטראקציה					
נמנעותXחרדהXמסוגלות הורית	.61	.28	.59*	2.16	

***p<.001

מודל המחקר מנסה להסביר את תרומת משתני המחקר למעורבות האב המשמורן בחיי ילדיו. נמצא שמודל זה מסביר כ39% מהשונות. להלן צעדי הרגרסיה. בצעד הראשון הוכנסו המאפיינים האישיים: גיל הכנסה והשכלה. לא נמצאה תרומה מובהקת של צעד זה להסבר השונות של מעורבות אבות משמורנים. יחד עם זאת משתנה ההשכלה נמצאה כתורם מובהק למעורבות אבות. כך שככל שרמת ההשכלה גבוהה כך מידת המעורבות גדלה. בצעד השני, בו התווספו, המשתנים האישיותיים של האבות, נמצאה תרומה מובהקת של כ- 20% למעורבות האבות בחיי ילדיהם. מבין משתנים אלו נמצאה תרומה מובהקת רק למדד המסוגלות הורית. מקדם ה β של מסוגלות ההורית הוא חיובי ולכן ככל שאב התופס

עצמו בעל מסוגלות הורית גבוהה כך מעורבותו בחיי ילדו תגדל. בצעד השלישי הוכנסו משתני הגירושין, צעד זה תרם כ 8%. מבין משתני הגירושין נמצאו הסיבות לקבלת החזקה על הילד כמובהקות. כאשר האב מקבל חזקה על הילד מפאת "ניצחון" בבית המשפט, כך הוא מעורב יותר בחיי ילדו. כמו כן, כאשר האב תופס עצמו כמבין ורגיש לילדיו הוא מעורב פחות בחיי הילד. צעד הרביעי נמצאה תרומה מובהקת של האינטראקציה המשולשת- נמנעותXחרדהXמסוגלות הורית וזו הוסיפה 3% להסבר השונות. במטרה לבדוק את מקור האינטראקציה חולקו נבדקי המחקר לשתי קבוצות על פי חציון מדדי ה Caregiving (Mdn נמנעות= 2.38 ו Mdn חרדה= 2.75). וחושבו המתאמים בין מסוגלות הורית למעורבות אבות. התרשים הבא מציג את הקשרים בין מסוגלות הורית למעורבות אבות בקרב הטיפוסים השונים של ה Caregiving. תרשים מס' 3 מציג את האינטראקציה המשולשת לחלקיה.

תרשים מס' 3: הקשר בין מסוגלות הורית למעורבות הורית בקרב אבות משמורנים בעלי סוגנונות Caregiving שונים.

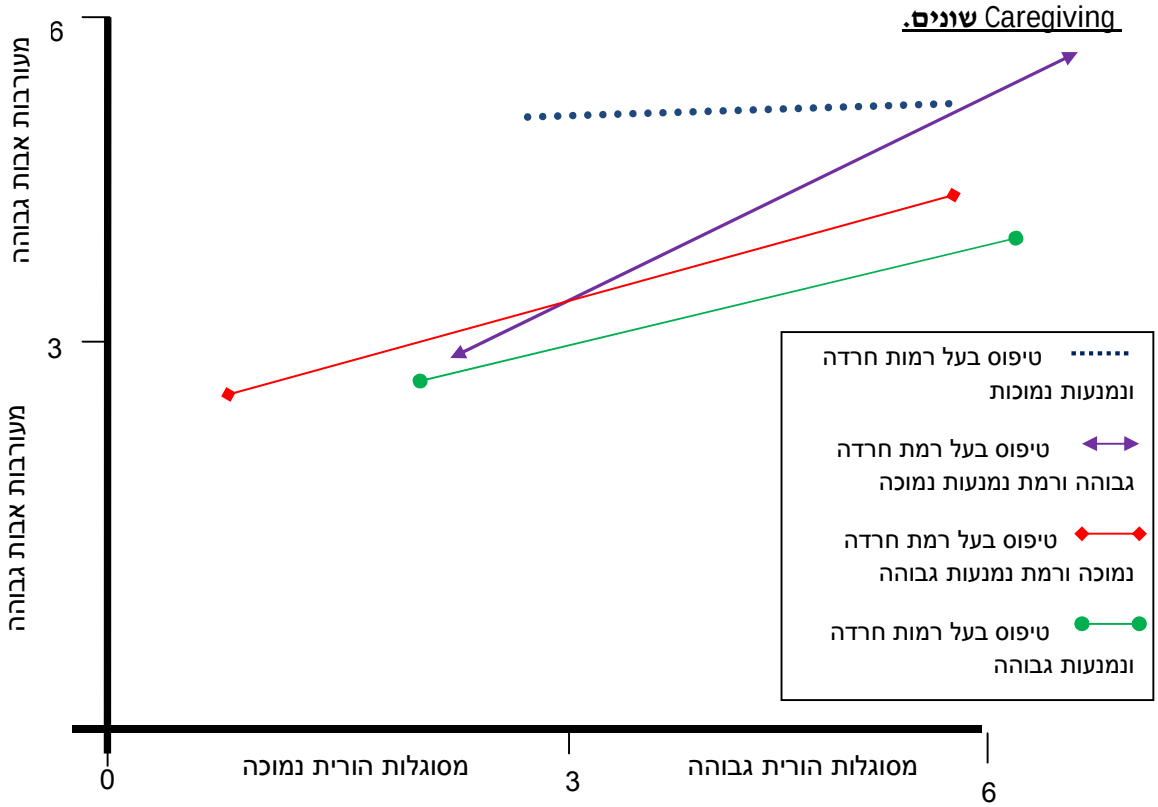

מתרשים מס' 3 , המציג את האינטראקציה המשולשת, עולים הממצאים הבאים:

- בקבוצת האבות בעלי רמות חרדה ונמנעות נמוכות לא נמצא קשר בין מעורבות אבות לרמות מסוגלות הורית (r=0.16 ,p>.05).
- בקבוצת האבות בעלי רמת נמנעות גבוהה ורמת חרדה נמוכה קיים קשר לינארי חיובי בינוני בין מסוגלות הורית לבין מעורבות אבות (r=.46 p<.05). לפיכך, עליה ברמת המסוגלות של אבות בעלי רמת חרדה נמנעות גבוהה ורמת חרדה נמוכה, מלווה בעלייה במעורבות אבות ברמת בטחון של 95%.
- בקבוצת האבות בעלי רמת חרדה גבוהה ורמת נמנעות נמוכה קיים קשר לינארי חיובי וחזק בין מסוגלות הורית לבין מעורבות אבות (r=.71, p<.001). כלומר, עליה ברמת המסוגלות של אבות בעלי רמת חרדה גבוהה ורמת נמנעות נמוכה, מלווה בעלייה במעורבות אבות ברמת בטחון של 99%.
- בקבוצת האבות בעלי רמת נמנעות גבוהה ורמת חרדה גבוהה ישנו קשר חיובי מתון בין מעורבות אבות למסוגלות הורית (r=.41, p<0.05). ניתן להבין כי עליה ברמת המסוגלות של אבות בעלי הן רמת נמנעות גבוהה והן רמת חרדה גבוהה, מלווה בעלייה במעורבות אבות ברמת בטחון של 95%.

על פי מבחני Fisher למדגמים בלתי תלויים נמצאו הבדלים מובהקים בעוצמת הקשרים שבין קבוצת אבות בעלי רמת חרדה גבוהה לקבוצות האבות בעלי רמת נמנעות וחרדה גבוהים (Z=1.82; *p*<.05). כמו כן, נמצא הבדל קרוב למובהק בקרב קבוצת האבות בעלי רמת נמנעות גבוהה (Z=1.46; *p*<.07) ושאר קבוצות האב. מכאן, כי בקרב אבות משמורנים המאופיינים ברמות חרדה ונמנעות גבוהים במערכת ה Caregiving, מצביעים על עלייה ברמת המסוגלות ההורית בלווי מעורבות אבות וקשר זה חזק יותר בקבוצת האבות בעלי רמת חרדה גבוהה בהשוואה לשאר הטיפוסים.

מודל הרגרסיה הבא מציג את המשתנים המנבאים את מעורבות האבות הנשואים.

רגרסיה היררכית להסבר השונות במשתנה מעורבות אבות נשואים בחיי ילדיהם

מודל המחקר בוחן אילו מבין משתני המחקר, משתנים סוציו דמוגרפים (גיל, השכלה, מספר ילדים, שנות נשואים), מדדי ה Caregiving ותפיסת מסוגלות הורית תורמים למעורבותם של אבות נשואים בחיי ילדיהם.

בחינת הרגרסיה בקרב אבות נשואים כללה ארבעה צעדים שהוכנסו בסדר כרונולוגי. בצעד הראשון משתנים אישיים: גיל האב, הכנסה ורמת השכלה. משתנים אלו נמצאים כתורמים למעורבות אבות בספרות המקצועית. בצעד השני הוכנסו המשתנים הבלתי תלויים: מדדי ה Caregiving ותפיסת מסוגלות הורית. בצעד השלישי הוכנס משתנה יחיד והוא מספר ילדים שגם כן נמצא כתורם למעורבות האבות.בצעד הרביעי הוכנסה אינטראקציה זוגית בין מדדי תפיסת מסוגלות הורית ומימד הנמנעות במשתנה הCaregiving. יש לציין כי הכנסת המשתנים בשלושת הצעדים הראשונים הייתה כפויה ואילו בצעד הרביעי הוכנסו האינטראקציות על פי תרומתן להסבר השונות. כמו כן המשתנים הוכנסו לרגרסיה בציוני תקן על מנת למנוע בעיות של Collinearity. מקדמי הרגרסיה לניבוי מעורבות אבות משמורנים בחיי הילדים מוצגים בלוח 20.

לוח 20: **מקדמי הרגרסיה ההיררכית להסבר השונות במשתנה מעורבות אבות נשואים בחיי ילדיהם**

מנבאים	B	SE B	β	T	$\triangle R^2$
צעד 1: מאפיינים סוציו דמוגרפים					0.11*
גיל	-.31	.12	-.3*	-2.6	
הכנסה	.18	.16	15.	1.15	
השכלה	.09	.14	.08	.67	
צעד 2: משתנים אישיותיים					.36***
מימד נמנעות	-.32	.08	-.37***	-4.11	
מימד חרדה	.12	.11	.1	1.1	
תפיסת מסוגלות הורית	.38	.09	.40***	4	
צעד 3:					0.01***
מספר ילדים	.15	.12	.13	1.26	
צעד4: אינטראקציה					.08***
מסוגלות הוריתXנמנעות	.6	.24	.7*	2.53	

*p<.05 ***p<.001

ברגרסיה לבדיקת מעורבות אבות נשואים, נמצא שהמנבאים הסבירו כ 56% מהשונות. כאמור, בצעד הראשון הוכנסו המאפיינים האישיותיים: גיל, הכנסה, השכלה. בצעד זה נמצאה תרומה מובהקת של כ11% להסבר השונות של מעורבות אבות נשואים. המשתנה של גיל האב נמצא כתורם מובהק למעורבות האבות. כך שככל שהאב מתבגר מידת מעורבותו בחיי ילדו קטנה. הצעד השני בו נוספו משתנים אישיותיים: מסוגלות הורית ומדדי ה Caregiving. הוסיף כ 36% להסבר השונות של מעורבות אבות. כאשר מימד הנמנעות נמצא עם מקדם βשלילי ומובהק, כך שככל שהאב נמנע יותר כך הוא פחות מעורב ותפיסת מסוגלות הורית עם מקדם β חיובי מובהק. כך שככל שהאב תופס עצמו כמסוגל, כך מעורב יותר בחיי ילדיו. כמו כן, משתנה של גיל האב נשאר מובהק ושלילי להסבר השונות. בצעד השלישי נוסף משתנה של מספר הילדים. ניכר כי צעד תרם כ 1% לשונות המוסברת ברמה קרובה למובהק. בצעד זה, גיל האב שמר על תרומה שלילית למעורבות. בצעד הרביעי הוכנסה אינטראקציה זוגית נמנעותXמסוגלות הורית. נמצאה תרומה מובהקת של האינטראקציה וזו הוסיפה 8% להסבר השונות. במטרה לבדוק את מקור האינטראקציה חולקו נבדקי המחקר לשתי קבוצות על פי חציון מדדי המסוגלות ההורית (Mdn=4.64) וחושבו המתאמים בין מדדי הנמנעות במערכת ה Caregiving למעורבות אבות. נמצא שבקרב אבות המדווחים על מסוגלות הורית נמוכה, המתאם בין נמנעות למעורבות אבות הינו שלילי ומובהק r=-.6, p<.01. לעומת זאת בקרב אבות המדווחים על מסוגלות הורית גבוהה, נמצא מתאם נמוך ולא מובהק r=.05, p>.05. ממצא זה מצביע על כך שמסוגלות הורית ממתנת את הקשר בין רמת נמנעות במערכת ה Caregiving לבין מעורבות אבות.

בספרות המקצועית (Leerkes & Burney, 2007; King & Elder ,1998; Jones & Prinz, 2005) נמצא כי תפיסת המסוגלות ההורית מתקבלת הן כמשתנה תוצאה והן כמשתנה בלתי תלוי. כמו כן, נראה כי מסוגלות הורית תורמת למעורבות הורית ולהפך. לפיכך, בחרתי לבחון גם את תרומת משתני המחקר בקרב אבות משמורנים למשתנה תפיסת המסוגלות ההורי.

רגרסיה היררכית להסבר השונות במשתנה תפיסת המסוגלות הורית בקרב אבות משמורנים בחיי ילדיהם

בחינת הרגרסיה בקרב אבות משמורנים מהיבט מסוגלות הורית, כללה בצעד הראשון משתנים אישיים: גיל האב, הכנסה ורמת השכלה. בצעד השני הוכנסו המשתנים סוציו דמוגרפים ומשתני גירושין: מספר ילדים, שנות גירושין ושתי סיבות לקבל המשמורת- קבלת משמורת בעקבות ניצחון משפטי וקבלת משמורת כיוון והאב תופס אתו כמבין ורגיש. הסיבות לקבלת המשמורת הוכנסו בפיקוח על המשתנים. בצעד השלישי הוכנס משתנה ה Caregiving. ובצעד הרביעי הוכנס משתנה המעורבות האבהית ותגובות פוגעניות ומקבלות של האב על מנת לבחון היבט רחב של המעורבות. מקדמי הרגרסיה לניבוי מעורבות אבות משמורנים בחיי הילדים מוצגים בלוח 21.

לוח 21: **מקדמי הרגרסיה ההיררכית להסבר השונות במשתנה מסוגלות הורית בקרב אבות משמורנים (**N=124**)**

מנבאים	B	SE B	β	T	△ R^2
צעד 1: סוציו דמוגרפי					.12**
גיל	-.1	.08	-.11	-1.3	
הכנסה	12.	08.	13.	1.4	
השכלה	24.	.08	27.*	2.9	
צעד 2: מאפייני גירושין					.06***
מספר ילדים	-.03	08.	-.03	-.35	
שנות גירושין	-.13	09.	-.13	-1.5	
משמורת עקב ניצחון האב בבימ"ש	2.67	9.4	02.	.29	
משמורת כיוון והאב מבין ורגיש	-19.3	7.8	-.21*	-2.5	
צעד 3: משתני המחקר					.11***
מימד נמנעות	-.35	.1	-.27***	-3.01	
מימד חרדה	-.21	08.	-.06	-.64	
צעד 4: מעורבות אבות					.15***
פוגעניות לא מותאמת	.02	07.	.03	.35	
מתן חום וקבלה	19.	.09	2.*	2.16	
פוגעניות מותאמת	-.11	07.	-.12	-1.5	

*p<.05 **p<.01

מעיון בלוח, ברגרסיה לבדיקת תפיסת המסוגלות הורית בקרב אבות משמורנים נמצא, שהמנבאים הסבירו כ 44% מהשונות. כאמור ניתן לראות שבצעד הראשון הוכנסו המאפיינים הסוציו דמוגרפים : גיל, הכנסה, השכלה. בצעד זה נמצאה תרומה מובהקת של כ 12% להסבר השונות של מסוגלות הורית בקרב אבות משמורנים. משתנה ההשכלה נמצא כתורם מובהק למסוגלות הורית. כך שככל שהאב משכיל יותר כך תחושת המסוגלות ההורית גדלה. בצעד השני נוספו מאפייני הגירושין. צעד זה נמצא כבעל תרומה מבוהקת של כ 6% נוספים לתפיסת המסוגלות ההורית. ניכר, כי משתנה ההשכלה מחזיק גם בצעד זה עם מקדם ביתא חיובי ומובהק. כמו כן קבלת החזקה של האב בעקבות היותו מבין ורגיש נמצאה כתורם מובהק שלילי למסוגלות הורית. כך שככל שהאב תופס עצמו מבין ורגיש יותר, תחושת המסוגלות ההורית פוחתת. בצעד השלישי נוספו מדדי ה Caregiving. צעד זה הוסיף כ 11% להסבר השונות של מסוגלות הורית. נמצא שמימד הנמנעות עם מקדם ביתא שלילי ומובהק, כך שככל שלאב רמות נמנעות נמוכה כך מסוגלות ההורית שלו גדלה. גם בצעד זה משתנה ההשכלה והסיבה למשמורת על הילד נותרו מובהקים ותורמים למסוגלות ההורית. בצעד הרביעי שולב משתנה המעורבות האבות בחיי הילד וכן תגובותיו המקבלות או הפוגעניות של האב. ניכר כי צעד זה הוסיף כ-15% לשונות המוסברת של מסוגלות הורית. נראה כי משתנה המעורבות הינו בעל התרומה חיובי בינוני למסוגלות הורית (β=.28; p<.05). גם ביטויים של מתן חום וקבלה מצד האב כלפי ילדיו נמצא כתורם חיובי למסוגלות הורית (β=.2; p< .05). מימדי החרדה והנמנעות במערכת ה Caregiving שמרו על תרומה שלילית אך חלשה יותר כלפי מסוגלות הורית. לא נמצאה תרומה לביטויים פוגעניים מותאמים ולא מותאמים של האב לתפיסת המסוגלות ההורית.

רגרסיה היררכית להסבר השונות במשתנה מסוגלות הורית בקרב אבות נשואים בחיי ילדיהם

בחינת הרגרסיה בקרב אבות נשואים מהיבט מסוגלות הורית, כללה בצעד הראשון משתנים אישיים : גיל האב, הכנסה ורמת השכלה. בצעד השני הוכנס משתנה סוציו דמוגרפים אחד - מספר ילדים. בצעד השלישי הוכנס משתנה ה Caregiving. ובצעד הרביעי הוכנס משתנה המעורבות האבהית ותגובות פוגעניות ומקבלות של האב. מקדמי הרגרסיה לניבוי מעורבות אבות משמורנים בחיי הילדים מוצגים בלוח 22.

לוח 22 : **מקדמי הרגרסיה ההיררכית להסבר השונות במשתנה מסוגלות הורית בקרב אבות נשואים (N= 74)**

מנבאים	B	SE B	β	T	△ R^2
צעד 1 : סוציו דמוגרפי					.13*
גיל	-.37	.12	-.34**	-3	
הכנסה	-.04	16.	-.03	-.26	
השכלה	13.	.14	11.*	.9	
צעד 2 :					.05**
מספר ילדים	-.29	.15	-.25*	-2.	
צעד 3 : משתני המחקר					.06**
מימד נמנעות	-.21	.09	-.24*	-2.2	
מימד חרדה	-.06	13.	-.05	-.5	
צעד 4 : מעורבות אבות					.26***
מעורבות אבות	39.	.13	38.**	3.01	
פוגעניות לא מותאמת	-.06	13.	-.04	-.45	
מתן חום וקבלה	21.	.11	22.~	1.8	
פוגעניות מותאמת	-.2	12.	-.19	-1.7	

~ $p < .07$ *p<.05 **p<.01 *** $p <.001$

מעיון בלוח, ברגרסיה לבדיקת תפיסת המסוגלות הורית בקרב אבות משמורנים נמצא, שהמודל מסביר הסבירו כ 49% מהשונות. כאמור ניתן לראות שבצעד הראשון הוכנסו המאפיינים הסוציו דמוגרפים : גיל, הכנסה, השכלה. בצעד זה נמצאה תרומה חיובית מובהקת של כ 13% להסבר השונות של מסוגלות הורית בקרב אבות נשואים. משתנה ההשכלה נמצא כתורם מובהק למסוגלות הורית. כך שככל שהאב משכיל יותר כך תחושת המסוגלות ההורית גדלה. כמו גיל האב נמצא כתורם שלילי לתפיסת מסוגלות הורית. בצעד השני נוסף מספר הילדים, שנמצא כתורם שלילי לתפיסת מסוגלות הורית בקרב אבות נשואים. נראה שככל שלאב מספר ילדים רב יותר, כך תפיסת המסוגלות ההורית שלו נמוכה יותר. צעד זה נמצא כבעל תרומה מבוהקת של כ 5% נוספים לתפיסת המסוגלות ההורית. משתנה ההשכלה ומשתנה הגיל איבדו מתרומותיהם בצעד זה. בצעד השלישי נוספו מדדי ה Caregiving. צעד זה הוסיף כ 6% להסבר השונות של מסוגלות הורית. נמצא שמימד הנמנעות עם מקדם ביתא שלילי ומובהק, כך שככל שלאב רמות נמנעות נמוכה כך מסוגלות ההורית שלו גדלה. גם בצעד זה מספר הילדים שמר על מובהקותו וקשר שלילי עם תפיסת מסוגלות הורית. בצעד הרביעי שולב משתנה המעורבות האבות בחיי הילד וכן תגובותיו המקבלות או הפוגעניות של האב. ניכר כי צעד זה הוסיף כ-26% לשונות המוסברת של מסוגלות

הורית. מספר ילדים ומימד נמנעות איבדו את מובהקותם ונמצא כי רק משתנה המעורבות ההורית תרם לתפיסת המסוגלות ההורית בקרב אבות נשואים ($\beta=.38$; $p<.01$). מכאן כי ככל שהאב מעורב יותר בחיי ילדיו כך עולה תפיסת המסוגלות ההורית שלו.

דיון

המחקר הנוכחי התמקד בניסיון לבחון את תרומתם של המשתנים הסוציו דמוגרפים, משתני תהליך הגירושין, מערכת ה Caregiving ותפיסת במסוגלות הורית, למידת הקבלה ומעורבותו של האב המגדל את ילדיו בעצמו בעקבות גירושין, בהשוואה לאבות נשואים.

החשיבות הרבה של מחקר זה, עולה מההבנה שנושא האב בעידן המודרני ומעורבות האבות תופס תאוצה בסדר היום הציבורי. מחקרים רבים מצאו תרומות חיוביות רבות של מעורבות האב על התפתחות הילד. עם זאת, אחד התחומים שנותר בעל הסתכלות מחקרית מועטה הינו מעורבות אבות גרושים המגדלים את ילדיהם בעצמם. נושא מעורבות האבות המשמורנים בולט במיוחד בקרב מערכות הרווחה והמשפט הנאלצות להתמודד מידי יום בהכרעת הכף בנושא משמורת הילדים. לפיכך, ההבנה כי מעורבות אבות חשובה לקידום הילדים וכן שמשתני אישיות משפיעים על מעורבות זו בשילוב עם הידע הדל על קבוצת אבות המשמורנים הובילה לצורך החשוב והייחודי של מחקר זה.

מטרות המחקר:

א. בחינת הקשרים בין המשתנים הסוציו דמוגרפים, משתני תהליך הגירושין, מערכת ה Caregiving ותפיסת במסוגלות הורית, למידת הקבלה ומעורבותו של האב המגדל את ילדיו בעצמו בעקבות גירושין, זאת בהשוואה לאבות נשואים.

ב. בחינת הבדלים במידת מעורבות האבות בחיי הילד בקרב שתי קבוצות המחקר התופסים עצמם כבעלי מסוגלות הורית גבוהה.

ג. בחינת הבדלים במידת מעורבות האבות בחיי הילד בקרב שתי קבוצות המחקר התופסים עצמם כבעלי רמות נמנעות או חרדה גבוהים.

ד. בחינת קשרים בין מדדי מערכת ה Caregiving למדדי תפיסת מסוגלות הורית וההפך.

ה. בחינת תרומת מדדי מעורבות האב למסוגלות הורית בקרב אבות גרושים המגדלים את ילדיהם בעצמם.

הקשר בין מערכת ה Caregiving לבין מעורבות אבות המחקר בחיי ילדיהם ויכולת הקבלה של האב את ילדו.

המושג "מעורבות אבות" בשנים האחרונות מתאר מכלול של פעולות ביניהן מעורבות האב במשימות היום יומיות של ילדו, הענקת תמיכה רגשית, ייעוץ, מתן עזרה, חינוך, אחריות ומודל לילדים (Markes & Palkovitz, 2004). משמע, מעורבות אבות מהווה מושג רחב הנוגע באספקטים רגשיים, קוגניטיביים והתנהגותיים של האב המעורב. בהתאם לכך, התנהגויות עזרניות של הורים לילדיהם מאפיינות חלק ממכלול הפעולות של מעורבות הורים בחיי ילדיהם.

כאמור בסקירת הספרות, מטרתה של מערכת ה Caregiving במערכת המשפחתית הינה לספק הגנה, הרגעה ומקום בטוח לילד (Mikulincer & Shaver, 2007). המערכת פועלת על רצף של שני מימדים- מימד החרדה ומימד הנמנעות. מכאן, שאין חשיבות גדולה יותר מאשר לבחון את המערכת בתחום האבהות. שוער כי בקרב שתי קבוצות המחקר יימצא שככל שרמות החרדה והנמנעות של האבות תהיינה גבוהות יותר, כך מידת מעורבותם בחיי הילד תהיה נמוכה יותר ויכולת הקבלה נמוכה. השערה זו אוששה באופן חלקי. נמצאו קשרים שלילים בין מימד הנמנעות של האב למעורבותו בחיי ילדיו אך לא נמצא כל קשר בין מימד החרדה למעורבות אבות.

כידוע, המחקרים על מערכת ה Caregiving, מעטים והתפתחו רק בשנים האחרונות. לפיכך, ממצאי המחקר הנוכחי נתמכים במחקרים שבחנו את הקשר בין מערכת ה Caregiving לאמהות. מחקרים אלו הצביעו כי אמהות בעלות מימד נמנעות נתפסו כ"שולטות" בילדיהם ומעניקות מעט חום ורגישות. אמהות בעלות מימד חרדה נתפסו כעוינות כלפי ילדיהם ואמהות בעלות מימד נמנעות ומימד חרדה נמוכים, נתפסו כאמהות "חיוביות" יותר כלפי ילדיהם (Dayton, Levendosky, Davidson & Bogat, 2010). גם במחקרם של Shaver, Mikulincer & Shemesh- Iron (2009) נמצאו ממצאים דומים- אמהות בעלות מימד חרדה גבוה נתפסו כאמהות לחוצות ולא עוזרות באינטראקציה עם הילד ואמהות בעלות מימד נמנעות גבוה נתפסו כאמהות "קרירות", מרוחקות בזמן משחק ומתקשות לעזור גם כן באינטראקציה עם הילד. כמו כן החוקרים מצאו, במהלך בניית הכלי לבחינת מערכת ה Caregiving, כי מימד הנמנעות קשור בחוסר מעורבות וניתוק בקשרים אישיים, קושי באמפתיה, תמיכה נמוכה בזמן מצוקה והתעלמות מסימני מצוקה של האחר. ממצאי המחקר הנוכחי מחזקים את המעט שידוע על מערכת

ה Caregiving ומדגישים כי אבות בעלי מימד נמנעות גבוהה נתפסים כפחות מעורבים ופחות מביעים רגישות וחמימות כלפי ילדיהם.

בבסיס הפעולה של מימד נמנעות במערכת ה Caregiving בדומה למערכת התקשרות נמצאות אמונות שהפרט תופס עצמו כמתקשה להעניק עזרה וכי שמא האחר אינו זקוק לו (Shaver, Mikulincer & Shemesh-Iron, 2009). מכאן, האם האב הנמנע אינו מזהה את מצוקות ילדו או שמא אינו מאמין כי מסוגל לספק את העזרה הנדרשת?

מהספרות המקצועית הבוחנת הבדלים בין אמהות ואבות נמצא כי אבות מבחינים פחות במצוקת ילדם, משקיעים פחות זמן בבילוי עם ילדיהם ומעניקים מעט שבחים לילדים בהשוואה לאם (Hill & Hilton, 2000; Hilton & Devall, 1998). במחקרים הבוחנים אמהות ואבות חד הוריים דיווחו האמהות שהן משקיעות יותר זמן בקשר עם ילדיה, יותר חום ואהבה ושמות לב יותר כאשר ילדם אינו חש בטוב מאשר אבות (Leininger & Ziol-Guest, 2008; Hawkins, Amato & King, 2006). מכאן, ישנה סבירות כי האב המשמורן מתקשה לזהות סימני מצוקה בקרב ילדיו ועל כן אינו מגיב ומתקשה להעניק עזרה.

במחקרה של רייזר (2003) נבחנו הבדלים מגדריים בייצוגי מערכת ה Caregiving. רייזר (2003) בחנה הבדלים בין נשים וגברים באופן כללי ובין בני זוג. נמצא כי נשים מדווחות על תפיסות חיוביות יותר של עצמן והאחר, במצבי עזרה בהשוואה לגברים. גברים נמצאו כבעלי מוטיבציה מותנית גבוהה יותר מנשים משמע גברים יטו יותר להעניק עזרה לאחר בתנאי שיקבלו רווח ממשי מכך. ייתכן שאבות תופסים את עצמם כפחות מסוגלים להעניק עזרה? סברה זו מתקבלת על הדעת כאשר בוחנים אותה מזווית הסוציאליזציה של גברים ונשים.

Deaux & LaFrance (1998) גורסים כי בחברה המערבית, התפקיד הנשי אמור לבטא חמימות, תמיכה, טיפול, נחמה ורגישות לצרכי האחר ואילו התפקיד הגברי מתמקד בעצמאות, השגיות והשענות על העצמי. נראה כי בתהליכי סוציאליזציה הנשים לומדות לדאוג לאחרים ומכוונות ליחסים בין אישיים והגברים לומדים תהליכי כוח ושליטה ויטו לעזור בתנאי שיקבלו רווח ממשי מכך (Cross & Madson, 1997). מתברר שבנות מקבלות עידוד לדבר על רגשותיהם וכך לומדות שרשות הם אספקט חשוב בחיים בעוד בנים מקבלים מסר של חשיבות השליטה ברגשותיה. מכאן שגברים עוסקים פחות במחשבות על מצבי עזרה ומתן עזרה, וישנה סבירות שחוסר העיסוק במתן עזרה של גברים מסביר את חוסר הקשר בין מימד

החרדה למעורבות אבות ואת הקשר בין מימד הנמנעות למעורבות אבות. שהרי, מימד החרדה במערכת ה Caregiving מבטא הענקת עזרה מוגזמת של היחיד לצרכי האחר. הפרט מאלץ את האחר לקבל את עזרתו מתוך רצון להרגעה עצמית ללא התייחסות לצרכיו האמתיים של האחר (Shaver, Mikulincer & Shemesh-Iron, 2009). לפיכך, אם גברים בכלל ואבות בפרט אינם מוצאים טעם בעיסוק אחר מתן עזרה, שהרי בוודאי שלא ינסו להעניק עזרה יתר על המידה. עם זאת, יש צורך לבסס סברה זו במחקרים רבים נוספים הנוגעים במערכת ה Caregiving עם אבהות.

במרבית המחקרים שבחנו את מערכת ה Caregiving נבדקה במקביל מערכת ההתקשרות (רייזר, 2003, הר אבן, 2007). אומנם מחקר זה התמקד רק במערכת ה Caregiving, אך אל לשכוח את הקשר בין שתי המערכות שהרי מערכת ה Caregiving הינה מערכת משלימה למערכת ההתקשרות (Bowlby,1982). מעבודתה של רייזר (2003) עולה כי קיים קשר בין מימד ההימנעות במערכת ההתקשרות לבין ייצוגי האחר והעצמי במערכת ה Caregiving. נמצא כי ככל שמידת ההימנעות בהתקשרות (טיפוס נמנע במערכת ההתקשרות) גבוהה יותר כך ייצוגי האחר והעצמי במערכת ה Caregiving שליליים יותר. נראה שאנשים שחוו דחיות חוזרות ונשנות בעבר, למדו להתמודד באופן עצמאי עם מצוקותיהם ויציעו פחות תמיכה לדמויות התקשרות בשעת מצוקה (Crittenden & Ainsworth, 1989). ייתכן כי אם הייתה נבדקת מערכת התקשרות של האבות במחקר, היו נמצאים אבות בעלי טיפוסים נמנעים בהתקשרות ואפשר שזו הובילה להתנהגות נמנעת בקרב הורותם של האבות. אך על מנת לבסס סברה זו יש צורך לערוך מחקר הבוחן את מערכת ההתקשרות עם מערכת ה Caregiving בקרב אבות בכלל ואבות משמורנים בפרט.

ממצא נוסף שהתקבל ודורש התייחסות הינו הבדל בין שתי קבוצות המחקר בעוצמת הקשר של מימד הנמנעות למעורבות אבות בחיי ילדיהם. אבות בקרב שתי קבוצות המחקר המאופיינים בסגנון נמנע דיווחו על פחות מעורבות הורית ונמצא שקשר זה חזק יותר בקרב קבוצת האבות הנשואים. נראה כי על אף השינויים בתפיסת האבהות בשנים האחרונות, במשפחות דו הוריות ובמיוחד במשפחות בעלות אופי מסורתי, האם, מרגע לידת הילד, תופסת מקום מרכזי בחייו במיוחד בהיבטים רגשיים והאב עודנו נתפס כפחות מעורב בהענקת עזרה ותפקידו מתמקד יותר כמפרנס (Bulanda, 2004; Paquette, Bolte, Turcotte, Dubeau & Bouchard, 2000). ייתכן כי נוכחות האם היא זו שתורמת לקשר חזק יותר בין מימד הנמנעות למעורבות האב. האב הנמנע, שמראש מתקשה להעניק קרבה ועזרה, מתפנה לעיסוקיו מתוך ידיעה כי האישה תספק את צרכיהם הרגשיים של ילדיו. זאת בשונה מאב גרוש המתמודד בגפו עם

ילדיו, המכיר כי הוא היחיד אשר מעניק תמיכה לילדיו ועל כן על אף הקושי במתן העזרה, יתאמץ ויספק את צרכיהם הרגשיים של ילדיו. מהספרות עולה כי אבות חד הוריים מדווחים על קושי להיות גם המפרנסים וגם המטפלים העיקריים, עם זאת חשוב לאבות אלו להעניק לילדיהם תחושות אהבה, ביטחון וקבלה למשפחה דווקא בנסיבות הללו. כמו כן, אבות אלו הביעו את הערכתם הרבה על הקשר המיוחד עם ילדם (Emmers- Sommer, Rhea, Triplett & O'Neil, 2003). במחקרם של Hilton, Desrochers & Devall (2001) אשר ערכו השוואה בין אבות משמורנים לאבות במשפחות דו הוריות, נמצא שאבות נשואים דיווחו על מעורבות נמוכה יותר בחיי ילדיהם מאשר אבות משמורנים. לפיכך, ייתכן שאבות במשפחות דו הוריות מעורבים פחות בעקבות נוכחות האם ואף יודעים כי האם תעניק את מתן התמיכה והעזרה בילד ואילו אבות משמורנים צריכים לשמש כאם וכאב לילדיהם ולכן גם אם הם אבות עם מימד נמנעות, מכורח הנסיבות עליהם להעניק יותר מתן עזרה ולשים יותר לב למצוקות ילדיהם.

הקשר שבין תפיסת מסוגלות הורית למעורבות אבות המחקר בחיי ילדיהם וליכולת החום והקבלה של האב את ילדו.

מטרה נוספת של המחקר הייתה לבדוק את הקשר בין תפיסת מסוגלות הורית לבין מעורבות אבות בחיי ילדיהם ויכולת של האב להעניק חום והאהבה לילדיו. שוער כי בקרב שתי קבוצות המחקר, אבות בעלי תפיסת מסוגלות הורית גבוהה יהיו מעורבים יותר בחיי ילדיהם ויעניקו יותר חום וקבלה כלפי ילדם. לעומתם אבות בעלי תפיסת מסוגלות הורית נמוכה אשר יהיו מעורבים פחות בחיי ילדיהם ויעניקו פחות קבלה כלפי ילדיהם.

ממצאי המחקר תואמים את ההשערות, לפיהן קיים קשר חיובי בין תפיסת מסוגלות הורית לבין מעורבות אבות ויכולת חום וקבלה בקרב שתי קבוצות המחקר. כמו כן נמצאו קשרים בעלי מתאמים בינוניים בקשר בין מסוגלות הורית להענקת חום וקבלה וקשרים שלילים בין תגובות פוגעניות מותאמות ותפיסת מסוגלות הורית.

הממצאים מחזקים את התפיסה שהוצגה בספרות, שעיקרה הוא שמסוגלות הורית תורמת וקשורה להתנהגות הורית, למעורבות אבות בחיי ילדיהם ולקשר בין הורים לילדים (Kelley, 2006; & Teti & Gelfand, 2005). תפיסת מסוגלות הורית מבטאת את אמונותיו של האב בכישוריו להגיב בפועל לצרכיו הרגשיים והפיזיים של הילד. נראה שתפיסת האב את עצמו כמסוגל בתחום ההורות משפיעה על היכולת שלו לשלוט במשימות הוריות, על מידת המאמץ בזמן משימות אלו והשפעותיהם על הצלחותיו והתפתחותו של ילדו (Reece & Harkless, 1998). כמו כן ממצאי המחקר הנוכחי, מהווים תימוך נוסף

לתיאוריה של Bandura (1997) המציע שתפיסת מסוגלות הורית הינה גורם מרכזי בהחלטה איזו התנהגות הורית יבחר ההורה, כמה מאמץ ישקיע בה ועד כמה יתמיד בהתנהגות זו במהלך סיטואציה מול ילד.

ממצאים אלו מחזקים עוד יותר את הקשר שנמצא במחקרים קודמים בהם נטען כי מסוגלות הורית בקרב אבות נשואים קשורה למעורבות אבות. אבות שתפסו עצמם כמסוגלים ובעלי מיומנויות בטיפול בילדים, דיווחו על מעורבות ואחריות גבוהה יותר במשימות טיפול הילדים לעומת אבות בעלי תפיסת מסוגלות הורית נמוכה (Sanderson & Thompson,2002; Ehrenberg, Gearing-Small, Hunter & Small,2001; Beitel & Parke, 1998; Jacobs & Kelley, 2006). הרעיון שאבות מעורבים יותר ככל שהם תופסים עצמם כמסוגלים, נתמכים עוד יותר במחקרים אשר בחנו מעורבות אבות לאחר הדרכה הורית והראו כי אבות מדווחים על מעורבות גבוהה יותר לאחר ההדרכה (Kissman, 2001).

כאמור, הידע בנושא אבות גרושים המגדלים את ילדיהם בעצמם דל ועל כן ממצאי המחקר הנוכחי שופכים אור על תרומת מרכיבים קוגניטיביים באישיותו של האב למעורבותו בחיי ילדיו. בדומה למחקרים על אבות נשואים והקשר בין מסוגלות הורית למעורבות בחיי הילדים, נראה כי גם בקרב אבות משמורנים, ככל שתפיסת המסוגלות ההורית שלהם גבוהה כך מעורבותם בחיי הילד גבוהה.

במחקרה האיכותני של Coles (2009) עולה כי אבות גרושים המגדלים את ילדיהם בעצמם נתפסים כקבוצת מיעוט בחברה ועל כן הם חשים כי עליהם "להוכיח" שהם מסוגלים להיות אבות משמורנים. לעיתים הם "מטשטשים" את הלחץ וחוסר הביטחון שהם חשים בעקבות ההורות היחידה על ידי הצגת יכולות ועצמאות. התנהגויות אלו מובילות לעמידות בפני סטריאוטיפים חברתיים ועלייה בתפיסת המסוגלות העצמית. ישנה סבירות, שהצורך בהוכחה תמידית של האב לחברה כי הוא מסוגל לגדל את ילדיו "טוב" כמו אם, גורמת להתפתחות ייצוגים עצמיים אמיתיים המחזקים את המסוגלות העצמית בכלל והמסוגלות ההורית בפרט. ממצא זה מתחזק עוד יותר כאשר נבדקת הסיבה להתפתחות מסוגלות הורית. Bandura (1984) טען כי תפיסת מסוגלות עצמית מתפתחת לאורך חיי האדם ומסייע בפיתוח או חיזוק אמונות היחיד ביכולתו כאשר אחד מקורות הלמידה הוא שכנוע מילולי ופידבקים מאחרים (Bandura, 1984). נראה שאבות אלו "משכנעים" את עצמם ואת הסביבה ובכך נבנית לאיטה אמונה עצמית מתחזקת באופן כללי ובתחום ההורות בפרט.

סברה נוספת לקשר בין מעורבות אבות למסוגלות הורית נקשרת לרצון האב לקבל את המשמורת על הילדים. מחקרים מצאו כי אבות אשר התעקשו על משמורת הילדים נטו להיות מעורבים יותר בגידול

הילדים ולהטיב עם הסתגלות להורותם. כמו כן, אבות אלו דיווחו על מערכת יחסים קרובה בינם לילדיהם ופחות בעיות בקשר זה לעומת אבות אשר המשמורת ניתנה "בעל כורחם" (לדוגמא: בעקבות אי מסוגלות האם) (Gasser & Taylor, 1976; Griff, 1995; Orthner, Brown & Ferguson, 1976). במחקרם של Hilton, Desrochers & Devall (2001) המשווה בין אבות משמורנים, אמהות משמורניות והורים במשפחות דו הוריות, דיווחו האבות המשמורנים כי הם חשים בנוח בתפקידם כאבות עיקריים וחשים בשליטה על חייהם והתנהגותם ילדיהם. גם במחקר הנוכחי הסיבה שהאב קיבל משמורת על ילדיו בעקבות רצונו ו"נצחונו" בבית המשפט תרמה למעורבות חיובית יותר בחיי ילדיו. נראה כי אבות המעוניינים בחזקה הילדים, יחשו מראש קומפטנטיים לגידול הילדים ובכך יהיו מעורבים יותר בחיי הילד.

הסבר נוסף המחזק את התפיסה כי ישנו קשר חיובי בין מסוגלות הורית למעורבות אבות משמורנים בחיי ילדיהם קשור לזמן שהם מתפקדים כאבות משמורנים. ישנם מחקרים המציעים כי היעילות והיכולות ההוריות פוחתות סביב זמן הגירושין אך משתפרות לאחר תקופת "ההחלמה" מהמשבר. שהרי האובדנים המתלווים לגירושין הינם חוויות נפשיות בעלות השלכות ניכרות על האבהות בכלל ועל מעורבות האבות ויכולתם להעניק חום, אהבה וקבלה לילדם בפרט (Hill & Hilton, 2000). במחקרים אלו נמצא שאבות משמורנים דיווחו על הסתגלות מהירה יותר למיומנויות ההוריות ופחות בעיות עם הילדים בהשוואה לאמהות משמורניות (Ambert, 1982; Mendes, 1976; Santrock & Warshak, 1979).

Bandura (1984) טען כי דרך נוספת לפיתוח יעילות עצמית הוא באמצעות מגוון התנסויות וחוויות אישיות ישירות. צבירת חוויות של הצלחה בתחום מסוים כמו תחום ההורות, מהווה בסיס לגיבוש ציפיות גבוהות של היחיד לגבי היכולת להתמודד בעתיד עם משימות דומות (Hjelle & Ziegler, 1992). במחקר זה נמצא כי שנות הגירושין הממוצע הוא מעל חמש שנים. ישנה סבירות, שתקופה זו, אפשרה לאבות המשמורנים במחקר להסתגל לתפקיד ההורות לאחר גירושין ולהתמודד עם משימות הוריות רבות ובכך לפתח ולחזק את תפיסת המסוגלות ההורית. הסבר זה מוביל לקשר ולתרומה של מעורבות אבות לתפיסת המסוגלות ההורית.

במחקר זה נמצאה תרומה הדדית של מסוגלות הורית למעורבות אבות ושל מעורבות אבות למסוגלות הורית בקרב שתי קבוצות האבות. ממצא משמעותי זה תומך בתפיסה המתוארת בספרות המקצועית, שמסוגלות הורית משמשת כמשתנה בלתי תלוי, משתה תוצאה וכמשוב חוזר (Jones & Prinz, 2005). כאמור, תרומת מסוגלות ההורית למעורבות נובעת ממחשבות ואמונות של האב בעצמו וביכולתו לתפקד באופן מועיל לצרכי הילד. נראה כי ככל שהורה מאמין שהוא עושה "עבודה טובה" בכל תחומי

הורותו ותופס את תפקידו כחשוב כך יביע יותר שליטה ותמיכה בהתנהגותם של ילדיו ויהיה מעורב במשימות הוריות רבות יותר (Wong, Brown, Mangelsdorf, Neff & Schoope- Sullivan, 2009). תרומת מעורבות אבות למסוגלות הורית, נובעת מעשייה חוזרת במשימות הוריות, המגדילה את ניסיון האב ובכך מפתחת את תפיסת המסוגלות. במחקרם של Leerkes & Burney (2007) נמצא כי אבות אשר עסקו רבות במשימות הוריות לילדיהם התינוקות, דיווחו על אמונה גדולה יותר בהורותם ולהפך. לפיכך, כמצופה, מעורבות אבות נמצאה כתורמת לתפיסת מסוגלות הורית ותפיסת מסוגלות הורית נמצאה כתורמת למעורבות אבות בקרב שתי קבוצות המחקר.

במחקר זה נמצאו משתנים נוספים התורמים לתפיסת מסוגלות הורית בקרב אבות משמורנים. נמצא שהשכלה תורמת באופן חיובי למסוגלות הורית ומדדי הנמנעות והחרדה במערכת ה Caregiving תרמו באופן שלילי לתפיסת מסוגלות הורית. בדומה לממצאיה של רייזר (2003) ניכר כי ייצוגי ה Caregiving קשורים לתפיסות של מסוגלות הורית. ייתכן שהסיבה לכך היא ששתי ההמשגות, מסוגלות הורית וייצוגי ה Caregiving, מבטאות בעיקר ייצוגים קוגניטיביים (Bowlby, 1982; Bandura, 1986) המבקשים לבחון ולהבין את התנהגויות האדם. בעוד שמימדי החרדה והנמנעות ב Caregiving מבטאים אספקטים שליליים בהתנהגויות האדם, מסוגלות הורית גבוהה מבטאת התנהגויות חיוביות התורמות ליחיד ולאחר. מכאן שאבות בעלי מימדי חרדה או נמנעות גבוהים יתרמו להפחתה בתפיסת המסוגלות ההורית. יחד עם זאת, מעורבות גבוהה תתרום להעלאת המסוגלות העצמית והפחתת מימדי החרדה או הנמנעות. לשם ביסוס הנחה זו, יש צורך במחקרים נוספים הבוחנים את הקשרים המורכבים בין מערכת ה Caregiving למסוגלות הורית באוכלוסיית האבות.

הממצאים במחקר הנוכחי מציגים תמונה המדגישה את חשיבות המסוגלות ההורית והתפיסה הקוגניטיבית באישיותו של האב כתורמת ונתרמת למעורבותו בחיי ילדיו הן בקרב אבות נשואים והן בקרב אבות משמורנים.

הקשר בין מאפיינים סוציו דמוגרפיים למעורבות אבות משמורנים בחיי הילדים

מטרה שלישית במחקר הייתה לבחון את תרומתם של גורמים נוספים שנודעה להם ההשפעה על מעורבות אבות ויכולת קבלתו את ילדיו. הגורמים שנבדקו הינם משתנים סוציו דמוגרפים ומאפייני הגירושין כמו: גיל האב, השכלה, מצב כלכלי, רמת דתיות, תשלום המזונות של האם, שנות הנישואין, שנות הגירושין, נסיבות קבלת המשמורת על הילד ומפגשי האם עם הילדים. במחקר זה נמצאו קשרים בין מספר

הילדים, מספר שנות גירושין ושתי סיבות לקבלת משמורת על הילדים למעורבות אבות. לא נמצאו קשרים עם יכולתו למתן חום וקבלה של האב את ילדיו.

ממצאי המחקר תומכים בידע של השפעת מספר ילדים על מעורבות אבות. התפיסה הרווחת היא שהורה במשפחה חד הורית, יתקשה להיות מעורב ולהסתגל לתפקיד כאשר מספר הילדים במשפחה רב. במחקרים מסוימים נמצא כי מספר ילדים נקשר ליכולת ההורה להסתגל לתפקיד כאב ובכך להיות מעורב ולקבל את ילדיו (Cohen, 1995; Hilton & Devall, 1998; Kitson & Rachke,1981).

במחקר זה נמצא קשר חיובי בין קבלת המשמורת על הילד עקב "ניצחון" האב בית המשפט למעורבותו בחיי ילדיו. בספרות ובמחקרים נמצא כי אבות "שנלחמו" על המשמורת דיווחו על קשר מטיב עם ילדם (Risman, 1986), נטו להיות מעורבים יותר ולהעניק יותר קבלה כלפי ילדיהם (Gasser & Taylor, 1976; Griff, 1995; Orthner, Brown & Ferguson, 1976).

הקשר השני שנמצא הינו ככל שהאב המשמורן חושב שאחת הסיבות לקבלת המשמורת היא כיוון והוא תופס עצמו כרגיש ומבין יותר, כך הוא מעורב פחות בחיי ילדיו. ממצא זה מפתיע ואף הפוך מהסקירה שהוצגה עד כה. ישנו קושי להבין כיצד יתכן שהאב התופס עצמו כמבין דווקא פחות מעורב. ישנם מספר הנחות אפשריות לגבי ממצא זה.

האחת, כיוון והתוצאה אינה מתיישבת לחלוטין עם הידוע בתחום וממצאים אחרים, ניתן לומר שממצא זה מקרי ודורש רפליקציה של הנתונים ועל כן אין הסבר מספק לממצא זה. ייתכן כי תוקפו של הכלי לבדיקת הסיבות לקבלת המשמורת בעייתי. במחקר, איסוף הנתונים התקבל על ידי סימון תשובות (סולם נומינאלי) המשלב גורמים סובייקטיביים כמו "קיבלתי את המשמורת כיוון ואני אב רגיש" עם גורמים אובייקטיבים כמו : " ניצחתי בבית המשפט". יש להניח כי האבות סימנו מספר גורמים גם אם אינם הגורם המרכזי ואין לדעת מהי הסיבה האמתית לקבלת המשמורת. כמו כן שימוש בנתונים אלו במודל הרגרסיה יצר קושי עם תוצאות המחקר. ישנו יסוד סביר להניח ששילוב תשובות אובייקטיביות עם סובייקטיביות יצרו בעיות במחקר.

יחד עם זאת, אם נניח כי ממצא זה אמיתי ונכון, יתכן, כי האב אכן תופס עצמו כמבין ורגיש ומאמין שזו אחת הסיבות שבעקבותיה קיבל את המשמורת אך ישנו מתקשה לתרגם את מחשבותיו למעשים בעקבות התפקיד המורכב בלהיות אב משמורן. במחקרים שבחנו את ההבדלים בין גברים לנשים המשקפים היבטים תרבותיים חברתיים, נמצא כי התפקיד הגברי מתמקד בעצמאות, השגיות והשענות על העצמי (Deaux & LaFrance, 1998) ועליהם להיות בעלי איפוק פנימי ולשמור את רגשותיהם לעצמם

(Fischer & Manstead, 2000). אחד המחקרים המציג את תפיסתם של הילדים על אביהם המשמורן, דיווח שרמות הפיקוח, המעורבות והקרבה של אבות אלו נמוכה יותר משל אמהות משמורניות (Demuth & Brown, 2004). ישנה סבירות, שהאב חש כי הוא רגיש לילדיו אך בפועל נמצא כפחות מעורב. על מנת לבסס הנחות אלו יש צורך במחקרים נוספים הבוחנים את הקשר הזה או מחקרים המציגים את פרספקטיבות הילדים לגבי מעורבות האב.

לאורך הספרות המקצועית ישנם משתנים נוספים שנמצאו כתורמים וקשורים למעורבות אבות כמו מצב כלכלי (Hilton & Devall, 1998) רמת דתיות (Cooksey & Craig, 1998) וגיל האב (Robbers, 2009) והשכלת האב (Raikes, Summers & Roggman, 2005) יחד עם זאת במחקר זה לא נמצאו קשרים בין משתנים אלו למעורבות אבות משמורנים.

הבדלים בין אבות נשואים לאבות משמורנים

אחת ממטרות המחקר הייתה לבחון הבדלים בין האבות הנשואים לאבות המשמורנים. לפיכך, נשאלו שתי שאלות, האחת האם קיים הבדל במידת מעורבות האבות בחיי הילד בקרב אבות נשואים ואבות משמורנים התופסים עצמם בעלי מסוגלות הורית גבוהה והשנייה האם קיים הבדל במידת מעורבות האבות בחיי הילד בקרב אבות נשואים ואבות משמורנים אשר נתפסים כבעלי רמות נמנעות או חרדה גבוהים. הרעיון הינו להוסיף נפח להבדלים בין קבוצות האבות ולמעשה, לבחון את **טיפוסי האבות** על פי המדדים הבונים את מערכת ה Caregiving ואת תפיסת המסוגלות ההורית במעורבותם בחיי הילדים.

במחקר הנוכחי נמצא הבדל בין אבות משמורנים לאבות נשואים בעלי רמות חרדה גבוהות במידת מעורבותם בחיי ילדיהם. זאת אומרת שאבות נשואים המאופיינים ברמות חרדה גבוהות מדווחים על מעורבות גבוהה יותר בחיי ילדיו לעומת אבות משמורנים בעלי רמות חרדה גבוהות. בין שאר טיפוסי האבות במדד ה Caregiving לא נמצא הבדל בקבוצות המחקר. כמו כן לא נמצא כל הבדל במעורבות בין אבות המחקר בעלי תפיסת מסוגלות הורית גבוהה.

כאמור, הידע על אבות משמורנים ומעורבותם בחיי הילדים, דל כמו גם הידע על מערכת ה Caregiving באופן כללי ובתחום האבהות בפרט. לכן, מחקר זה מרחיב את התמונה המצומצמת ומעניק נדבך בנוגע להבדלים בין קבוצות האבות בעלי רמות שונות של חרדה ומעורבותם בחיי ילדם. מסקירת הספרות עולה כי אדם במימד החרדה שרוי בהיפר אקטיבזציה (Hypereractivated) של המערכת. זה מצב

שאדם מעוניין לעזור לאחר אך התנהגותו מתפרצת באופן מוגזם ולא מותאם. הוא מבין שהאחר זקוק לעזרה אך הוא עצמו אינו בטוח ביכולתו לסייע וחרד מפני תוצאות הסיוע. שורשי התנהגות זו נובעים מחרדת מעניק העזרה והביטחון העצמי הנמוך שלו (הר אבן, 2007; Shaver, Mikulincer & Shemesh-Iron, 2009). במחקרם של Shaver, Mikulincer & Shemesh-Iron (2009) נמצא שמימד החרדה קשור ללחץ הורי ושאמהות נתפסו כפחות עוזרות לילדיהן. מכאן שאב השרוי בהיפר אקטיבזציה יעניק פחות עזרה ויהיה פחות מעורב. במחקרה של הר אבן (2007) נמצא כי נשים המאופיינות בחרדה ב**התקשרות** מדווחות על תמיכה רבה יותר מגורמים מקצועיים וכי נשים נמנעות ב Caregiving דיווחו על פחות תמיכה מבן זוגן ומגורמים מקצועיים. כמו שכבר נאמר, נמצא שמדדי התקשרות תורמים לניבוי מדדי מתן עזרה (רייזר, 2003 ; הר אבן, 2007). עולה השאלה כיצד נוכחות ותמיכת בת הזוג משפיעה על מתן הענקת עזרה של האב לילדיו. Belsky (1984) טוען כי לזוגות מודרניים החיים בתא משפחתי מנותק מהמשפחה המורחבת, התמיכה של בני הזוג אחד בשני מספקת מקור תמיכה חשוב המשפיע על המסגרת המשפחתית. לפיכך, ישנה סבירות שאבות נשואים המאופיינים כחרדתיים ב Caregiving ומקבלים תמיכה מבת זוגן חשים יותר ביטחון מאבות משמורנים המתמודדים בעצמם עם משימות הוריות. תחושת הביטחון מאפשרת לאב הנשוי החרד להיתפס כגמיש יותר ביכולתו להעניק עזרה ולהיות מעורב בחיי הילד. גמישות שמקורה ביכולת ההורה לאזן רמזים מהנזקק ומהסביבה (כמו לחץ חברתי) בכדי לקבוע מהו סוג הטיפול הנדרש (Isabella, 1993). האב הנשוי מקבל פידבק על תפקודו מבת זוגתו ואילו אב משמורן המאופיין בחרדה, מתמודד בגפו עם לחצים רבים נוספים מלבד צרכיהם של ילדיו, אינו מקבל פידבק על תפקודו ובכך מתקשה לזהות את סימני המצוקה של ילדיו. ייתכן וקושי המוביל למעורבות נמוכה יותר בהשוואה לאב נשוי המקבל תמיכה מבת הזוג.

הדמיון שנמצא בין אבות משמורנים לאבות נשואים בעלי תפיסת מסוגלות הורית גבוהה, במעורבותם בחיי ילדיהם חושף תמונה שאינה מוכרת עד כה. התעניינות בתפיסת המסוגלות ההורית בקרב אבות גדלה בשנים האחרונות ואין להסתפק רק בבדיקת הבדלים בין שתי קבוצות המחקר אלא בהקשרם למעורבות. שהרי מחקרים רבים מצביעים על התרומה החשובה של מסוגלות הורית לתפקודי האב וההשלכות על התפתחות הילד. אבות בעלי מסוגלות הורית גבוהה מדווחים על שביעות רצון מתפקידם ההורי ורווחה אישית (Elek, Hudson & Bouffard, 2003; Drake, Humenick, Amankwaa, Younger & Roux, 2007) ובכך תורמים להישגיים אקדמיים, הסתגלות טוב של הילד בבית הספר (Giallo, Kienhuis, Treyvaud & Matthews, 2008) פחות קשיים ובעיות התנהגות (Hill & Bush, 2001) ולבניית

תפיסה עצמית חיובית יותר בקרב הילד (Ardelt & Eccles , 2001). הורים נשואים בעלי תפיסת מסוגלות הורית גבוהה תופסים עצמם כמסוגלים לעזור ולעודד את ילדם להישגיים לימודיים ולהכנת שיעורי בית ונתפסים על ידי ילדיהם כהורים המעורבים באופן חיובי בחיי ילדיהם (Hoover- Dempsey & Sandler, 1997).

ההנחה העולה היא שהורה בעל מסוגלות הורית גבוהה ורגישות לאותות המצוקה של ילדו, "יעבוד" קשה יותר בסיטואציות מורכבות עם הילד על מנת להבין מה הם צרכי הילד ולפתור אותם (Hess, Teti & Hussey- Gardner,2004). גם Donovan (1995) מציע שהורה בעל מסוגלות הורית גבוהה "יתרגם" את מצוקותיו של ילדו לאתגר הדורש יצירתיות ומאמץ. בנדורה (1977) מציע שהורים בעלי מסוגלות הורית גבוהה יהיו בעלי מוטיבציה ורצון להחזיק בתפקיד ולהוכיח אותו, משמע משימות ההורות ידרבנו אותם להמשיך ולהאמין בתפקיד. יחד עם זאת נמצא שהורים בעלי מסוגלות הורית גבוהה נמצאו ממוקדי מטרה, לעומתם, הורים בעלי מסוגלות נמוכה נמצאו משתמשים במיומנויות רגשיות ופחות קוגניטיביות(Chwalisz, Altmaier & Russell, 1992). ישנה סבירות, כי אבות בעלי תפיסת מסוגלות הורית גבוהה יהיו מעורבים במידה דומה בחיי ילדיהם, הם יתפסו את התפקיד כאתגר וינסו להמשיך ולהתמיד בו, ועל כן לא נמצא הבדל בקרב אבות המחקר בעלי מסוגלות הורית גבוהה.

ההבדלים שהתקבלו במחקר זה בין אבות גרושים לאבות משמורנים בקרב מערכת ה Caregiving ותפיסת מסוגלות הורית בנוגע למעורבות אבות מחדשים את שידוע בספרות עד כה, אך נראה כי אלה מחייבים בדיקות נוספות.

הזיקה בין מערכת ה Caregiving, **תפיסת מסוגלות הורית, מאפיינים סוציו דמוגרפיים, מעורבות האב המשמורן בחיי ילדיו**

לצורך חיזוי מעורבות האב המשמורן נבדקו זה אחרי זה תרומתם של מערכת ה Caregiving, תפיסת מסוגלות הורית ומאפיינים סוציו דמוגרפים. במטרה לבחון את התרומה הייחודית והיחסית של כל אחד מהמשתנים הללו, נערכו ניתוחים רב משתנים. ממצאי המחקר מאפשרים לדון בתרומת כל אחד מהמשתנים להסבר מעורבות אבות.

בניתוח הרגרסיה שבוצע לבדיקת ההשערה נמצאה אינטראקציה משולשת ומובהקת.

האינטראקציה מצביעה כי ככל שהמסוגלות ההורית גדלה בקרב אבות משמורנים בעלי רמות חרדה או רמות נמנעות גבוהות במערכת ה Caregiving כך, מעורבותם גדלה בחיי ילדיהם. ואילו לא נמצא קשר בין

מסוגלות הורית למעורבות בקרב אבות משמורנים בעלי תפקוד אופטימאלי של המערכת (מדדי חרדה ונמנעות נמוכים). ייתכן כי למסוגלות הורית "תפקיד" מרכזי המשמש כגורם ממתן בקרב סגנונות מתן העזרה של האבות במעורבותם בחיי הילדים. שהרי בסקירה שהוצגה וכן במודל הרגרסיה נמצאה תרומה שלילית של מימדי ה Caregiving (חרדה או נמנעות) למעורבות אבות בחיי ילדיהם. אך נראה שכאשר משתלב גורם המסוגלות ההורית ישנה תרומה חיובית למעורבות אבות. עם כך, נשאלת השאלה, כיצד לאב בעל מימד חרדתי או נמנע, ישנה מסוגלות הורית גבוהה? שהרי אב בעל רמות נמנעות גבוהות נוטה "להתעלם" מבעיות וקשיים ואב חרד נוטה "להשתלט" על הנזקק במטרה להרגיע את עצמו ולא את האחר.

אב משמורן המשמש כמטפל עיקרי ולעיתים יחיד בילדיו בשונה מאב נשוי, עוסק בעיקר בתפקידיי ההורות. תפקידים כמו הענקת עזרה אינסטרומנטלית, תמיכה רגשית, ייעוץ ועידוד. ישנה סבירות שאב משמורן בעל רמות חרדה או נמנעות גבוהות, מסתגל "בעל כורחו" לתפקידו כאב ורוכש לאיטו את המיומנויות הוריות השונות אשר מעניקות לו ביטחון רב בהורותו ומגבירות את תפיסת המסוגלות ההורית שלו. כאמור, עשייה רבה ותדירות גבוהה במעורבות, מעניקה ומגבירה את התפיסה של מסוגלות הורית בקרב אבות בכלל ואבות משמורנים בפרט. כמו כן, במשפחות של אבות משמורנים מעורבים יותר אנשי מקצוע כמו פקידות סעד ועובדות סוציאליות, אשר "בוחנות" את תפקודיו של האב (הקר, 2003). Coles (2009) הציעה שאבות משמורנים מנסים "להוכיח" את תפקודם לחברה ולעיתים ניסיונות אלו תורמים לתחושת מסוגלות עצמית. במחקרן של Cohen & Savaya (2000) אודות מתן עזרה עבור אבות משמורנים, נמצא כי אבות משמורנים לרוב מעדיפים להתמודד בעצמם עם התפקיד ההורי ביחס לאמהות משמורניות. אך עוד נמצא ששני ההורים מחפשים ומעוניינים בעזרה מקצועית לאחר תקופת הגירושין. יתכן, שאבות משמורנים נעזרים בגורמים המקצועיים על מנת ללמוד להתמודד עם הליך הגירושין ועם התפקיד ההורי החדש, עזרה המעניקה ביטחון בתפקיד ומעצימה את תפיסת המסוגלות ההורית וזו גורמת ליותר מעורבות בחיי הילדים. ועל כן, על אף הקושי של אב משמורן חרד או נמנע להעניק עזרה ולהיות מעורב יותר, יתכן שבאמצעות העלאת המסוגלות ההורית שלו, תתאפשר מעורבות גבוהה יותר.

ממצא זה מחזק את התפיסה כי מסוגלות הורית משמשת גם כמתווך בין משתנים (Jones & Prinz, 2005). במחקרם של Teti & Gelfand (1991) נמצא כי תפיסת מסוגלות הורית של אמהות, משמש כמתווך חשוב בקשר בין משתנים פסיכולוגים והתנהגות הורית. הן מצאו כי מסוגלות הורית מיתנה בקשר בין דיכאון אימהי ליכולת הורית כך שככל שהאם האמינה יותר ביכולות ההוריות שלה כך פחת הדיכאון האימהי. במחקר נוסף נמצא כי מסוגלות הורית היווה מתווך בקשר בין מצוקה נפשית אימהית לתפקודי

האם (Gondoli & Silverberg, 1997). Jones & Prinz (2005) הציעו כי תפקיד התיווך של מסוגלות ההורית בקרב אבות משמש כבולם/מגן (Protective) על האב. הן שיערו שמסוגלות הורית תתווך בין תחושות לחץ לבעיות התנהגות עם הילד. ככל שלאב מסוגלות הורית גבוהה יותר כך תיבלמנה תחושות לחץ בזמן התמודדותו בסיטואציות קשות עם ילדו. ייתכן, וזה הסבר אפשרי לכך שמסוגלות הורית ממתנת את תחושותיו של אב משמורן בעל ברמות חרדה או נמנעות גבוהות בזמן מעורבותו בחיי ילדיו.

אם כן, מדוע לא נמצא קשר בין מסוגלות הורית למעורבות הורית בקרב אבות משמורנים בעלי תפקוד אופטימלי של מערכת ה Caregiving (מימדי חרדה ונמנעות נמוכים)? תפקוד אופטימאלי של מערכת ה Caregiving תורם לרווחה נפשית, הסתגלות חברתית ולאיכות חיים. התפקוד נבנה בעצמאות למידה חברתית, ויסות רגשות אפקטיבי עד אשר נבנית תפיסה קוגניטיבית חיובית של העצמי והאחר. באמצעות תפקוד אופטימלי, העוזר מעניק תמיכה רגישה ואפקטיבית לנזקק (Shaver, et al., 2009). נראה הגיוני כי אבות בעלי מתן עזרה אופטימאלי יהיו בעלי מסוגלות הורית גבוהה ויעניקו מעורבות מרבית. לפיכך, האם אפשרי שמסוגלות הורית תורמת וממתנת רק במצבי לחץ וקשיים ובמצב אופטימלי האב משתמש בכלים נוספים מלבד מסוגלות הורית? האם במצב תפקוד אופטימלי יש צורך במדדים רגשיים יותר ולאו דווקא קוגניטיביים כמו תפיסת מסוגלות הורית וזו הסיבה שלא נמצא קשר? או שמא במחקר, נמצאו מעט אבות משמורנים אשר מעניקים עזרה באופן אופטימלי ועל כן לא נמצאו קשרים מובהקים? כמו כן, Shaver, Mikulincer & Shemesh- Iron (2009) טוענים כי לעיתים על מנת להעניק עזרה יעילה, על העוזר להשתמש באסטרטגיות של ויסות עצמי כמו למשל "השעיה" (Suspension) של מטרותיו ותוכניותיו זאת, על מנת לזהות ולאתר את מצוקותיו של האחר. מעניק העזרה מפתח טכניקה לעזור לאחר, אשר מתנגשת עם צרכיו שלו ולעיתים אף מגבירות את הריחוק של האדם עם טכניקות התמודדות של עצמו בזמן המצוקה. הייתכן כי האדם מעניק העזרה "שוכח" מעט מעצמו ועל כן פועל גם מתוך אינסטינקטים ולא רק חשיבה מסודרת ומאורגנת? ניכר כי ישנם שאלות רבות בנושא מערכת ה Caregiving ומעורבות אבות משמורנים. לפיכך, יש לזכור כי מדובר במחקר ראשון שבודק את סגנונות מתן העזרה למעורבות אבות **משמורנים** ויש צורך במחקרים רבים נוספים על מנת לבסס הנחות אלו.

הזיקה בין מערכת ה Caregiving, **תפיסת מסוגלות הורית, מאפיינים סוציו דמוגרפיים, מעורבות האב הנשוי בחיי ילדיו**

לצורך חיזוי מעורבות האב הנשוי נבדקו זה אחר זה תרומתם של מערכת ה Caregiving, תפיסת מסוגלות הורית ומאפיינים סוציו דמוגרפים. במטרה לבחון את התרומה הייחודית והיחסית של כל אחד מהמשתנים הללו, נערכו ניתוחים רב משתנים. ממצאי המחקר מאפשרים לדון בתרומת כל אחד מהמשתנים להסבר מעורבות אבות. הממצאים הראו כי ככל שהאב הנשוי מבוגר יותר, כך מעורב פחות. כמו כן מסוגלות הורית נמצאה גם במודל זה כתורמת למעורבות גבוהה יותר ומימד הנמנעות במערכת ה Caregiving נמצא כתורם שלילי למעורבותו בחיי ילדיו.

גיל האב מחזק את הממצאים הסותרים העולים מהמחקרים בקשר בין גיל האב הנשוי למעורבות. ישנם מחקרים המראים כי ככל שהאב מבוגר יותר כך הוא מעורב יותר בחיי ילדו (Coley & Morris, 2002). אך ישנם גם מחקרים המראים כי ככל שהאב מבוגר יותר כך הוא פחות מעורב (Ahmeduzzman & Roopnarine 1992). במחקר הנוכחי נמצא כי הגיל הממוצע של האב הנשוי הינו 41 והגיל הממוצע של הילד הצעיר הוא 13. ניכר, כי במחקר מרבית האבות הינם מבוגרים באופן יחסי וילדיהם בסביבות גיל הבגרות. נראה שאבות מבוגרים יותר נתפסים כיותר בוגרים ובעלי משאבים רבים יותר התורמים למעורבות גבוהה יותר (Fagan, Barnett, Bernd & Whiteman, 2003) אך ייתכן שעל אף רצונו של האב להיות מעורב, דווקא גיל הילד יגרום לצמצום המעורבות. ישנם מחקרים המראים שהקשר בין אבות לילדיהם בגיל הבגרות הוא בעיקר בהפגנת נוכחות באירועים הקשורים לילד ובילויים בסופי השבוע ופחות תמיכה רגשית ובבילויים מתמשכים (Phares, Fields & Kamboukos, 2009; Hofferth, Stueve, Pleck, Bianchi & Sayer,2002). יתכן, שמעורבות האב שונה בגילאים שונים בקרב הילדים ולאו דווקא באה לידי ביטוי במעורבות אינסטרומנטלית ואקספרסיבית אשר נבדקה במחקר זה. יחד עם זאת, חשוב לציין שגם גיל הילד, שלא נבדק במחקר הנוכחי, נמצא כפרמטר מורכב במחקרים הבוחנים מעורבות אבות (Bronte-Tinkew, Horowitz & Carrano, 2010).

בנוסף, בדומה למחקרים קודמים (Bouchard, Lee, Asgary & Pelletier, 2007), גם במחקר הנוכחי נמצאה תרומת המסוגלות ההורית למעורבות האב בחיי ילדיו. נראה שככל שהאב הנשוי תופס את עצמו כמסוגל בתפקודו כאב, כך הוא מעורב יותר בחיי ילדיו.

ממצא חשוב במודל זה מצביע על כך שמסוגלות הורית ממתנת את השפעתו המזיקה של מימד הנמנעות על מעורבות האב בחיי ילדו. בעוד שבקרב אבות בעלי מסוגלות הורית נמוכה נמצא קשר שלילי בין נמנעות למעורבות, בקרב אבות בעלי מסוגלות הורית גבוהה לא נמצא קשר כזה. ממצאים אלו תומכים בטענה לפיה מסוגלות הורית מהווה משאב בסיסי בהורות, לו השפעה נרחבת על מכלול תחומים בחיי הפרט והוא עשוי אף להגן על השפעות שליליות ומזיקות מגורמים אחרים (Jones & Prinz, 2005; Bandura,1977).

מגבלות המחקר

ממחקר זה עולה החשיבות והתרומה שיש למסוגלות הורית ומערכת ה Caregiving למעורבות אבות, אך ישנם מספר מגבלות מחקריות שיש לבחון לאורן את ממצאי המחקר.

הנתונים אודות הסיבות לקבלת המשמורת נמצאו כבעייתיים. איסוף הנתונים התקבל על ידי סימון תשובות (סולם נומינאלי) המשלב גורמים סובייקטיביים כמו "קיבלתי את המשמורת כיוון ואני אב רגיש" עם גורמים אובייקטיבים כמו: " ניצחתי בבית המשפט". יש להניח כי האבות סימנו מספר גורמים גם אם אינם הגורם המרכזי ואין לדעת מהי הסיבה האמתית לקבלת המשמורת. כמו כן שימוש בנתונים אלו במודל הרגרסיה יצר קושי עם תוצאות המחקר. ישנו יסוד סביר להניח ששילוב תשובות אובייקטיביות עם סובייקטיביות יצרו בעיות במחקר. על מנת להתגבר על מגבלה זו, חשוב במחקרים עתידים לפקח על המשתנים ואולי ליצור סולם אינטרוולי הבוחן באיזו מידה התקבלו הגורמים השונים.

כאמור, ממצאי המחקר נמצאו כחשובים ומבטיחים, אך ישנו קושי להכלילם באופן מלא על אוכלוסיות אחרות. אפשר להניח, שכמו במרבית המחקרים, האבות הופעלו מתוך רציה חברתית. יש לשער שהצורך של אבות משמורנים גדול פי כמה עקב התפקיד הסטיגמטי של אבות אלו, מאחר ואת רוב האמפתיה החברתית מקבלות דווקא האמהות המשמורניות. אחת הדרכים להתגבר על מגבלה זו, היא לאסוף נתונים על מעורבותם של האבות גם מילדיהם, בת הזוג הנוכחית ואם הילדים.

ולבסוף, יתכן כי ישנם גורמים נוספים רבים המשפיעים על מעורבותם של אבות משמורנים. כנאמר, המידע אודות אבות אלו דל ולוקה בחסר. יתכן והשימוש בשאלונים הבוחנים הורות באופן כללי, מהווה קושי לאיתור קשיים ייחודיים של קבוצת אבות זו. לפיכך, מומלץ לערוך ראיונות איכותניים, על מנת להרחיב את התמונה של אבות אלו ובכך לאתר חוויות והתמודדויות נוספות של האבות המשמורנים עם תפקידם כהורה. כמו כן מומלץ לערוך מחקר אורך שיבדוק את מעורבות האב משמורן בכמה נקודות זמן ביחס לקבלת המשמורת.

סיכום, מסקנות והמלצות

ייחודו של המחקר הנוכחי הוא בחינת תפקודו של אב גרוש המגדל את ילדיו בעצמו מתוך בסיס תיאורטי רחב הנובע משילוב תיאוריות העוסקות באישיות הפרט ותיאוריות מערכתיות. שילוב תיאורטי זה מאפשר להתייחס בו זמנית למספר מרחבי חיים: לתוך אישי, בינאישי ומערכתי ולהעניק נופך לידע הדל שקיים על קבוצת אבות זו. כאמור, בחינת הידע הקיים על תפקוד ומעורבות אבות משמורנים העלתה שקיים מעט חומר אמפירי על תפקידו ומעורבותו של האב המשמורן בכלל ועוד פחות על תרומת מאפיינים אישיותיים לביסוס מעורבות זו. יתרה מזאת, מחקרים שבחנו סוגיות אלו נערכו לרוב על אוכלוסיית אמהות משמורניות ולא אבות. על כן, תרומתו הינה הרחבת הידע בנוגע לאוכלוסיית האבות המשמורנים.

מטרתו העיקרית של המחקר הייתה לבחון את תרומת מאפייני מערכת ה Caregiving, תפיסת מסוגלות הורית ומאפיינים סוציו דמוגרפים למעורבותו של אב משמורן בחיי ילדיו. ממצאי המחקר מבליטים את אישיות האב כמשתנה בעל השפעה מכרעת על התפקוד ההורי באופן כללי ולאחר גירושין. ניכר כי הן למערכת ה Caregiving והן לתפיסת מסוגלות הורית, תפקיד חשוב ובעל השפעה על מעורבות האב הגרוש בחיי ילדו. באופן כללי ניתן לאמור שמעורבות אבות הוסברה בצורה מיטבית על ידי הגורמים השונים. יחד עם זאת המחקר מציג דפוס קשרים מורכב בין מאפיינים סוציו דמוגרפים למעורבות אבות. רק למעט משתנים סוציו דמוגרפיים נמצאה השפעה על מעורבות אבות, דבר שאינו מרמז בהכרח על האוכלוסייה או על התרומה שלהם למעורבות. מחקרים עתידיים יוכלו להפיק תועלת על ידי שליטה במשתנים נוספים. כמו כן, נמצאו אינטראקציות שונות בין מסוגלות הורית ומערכת ה Cargiving כממתנות את מעורבות האבות. ניכר כי למסוגלות הורית השפעה על אבות בעלי רמות חרדה ונמנעות גבוהות בקשר עם מעורבותם בחיי הילדים. לאור ממצא זה לפיו עשויות האינטראקציות בין המשתנים להוסיף נדבך להסבר השונות מעבר להסבר שמציעים הגורמים השונים בנפרד, עולה כי חשוב שמחקרים עתידים בתחום האבהות והמעבר לאבהות יבחנו אינטראקציות בין גורמים נוספים או יערכו רפלקציה נוספת על מדגם גדול יותר על מנת להוסיף עוד להבנת תפקיד האבהות.

תרומה נוספת עיקרית של המחקר הינה בהמשך בחינה והכרה של מערכת ה Caregiving, שהמחקר אודותיה תופס תאוצה בשנים האחרונות לאחר שהוזנחה לטובת מערכת ההתקשרות (רייזר, 2003; George & Solomon, 1999;Shaver, Mikulincer & Shemesh Iron, 2009). תוצאות המחקר מספקות תוקף נוסף לשאלון החדש שנבנה לאחרונה על ידי Shaver, Mikulincer & Shemesh- Iron (2009). כמו כן, הממצאים מצביעים על קשרים הדוקים של מערכת ה Caregiving לסיטואציה מובהקת

של הענקה ומתן עזרה כמו בתפקיד הורי של אב משמורן. ראשוניותם של ממצאי המחקר הנוכחי בנוגע לתרומתם ואופן פעילותם של מאפייני ה Caregiving בקרב אבות, מחייבים המשך בדיקה. ממצאי המחקר שופכים אור על אי הסיוע של מימד הנמנעות למשימות ההורות של אבות בכלל ואב משמורן בפרט. כמו כן, לא נמצא קשר בין מימד החרדה למעורבות. כמו כן, הממצאים מלמדים שמשתנה אישיותי זה קשור למסוגלות הורית, מעורבות אבות ויכולת חום וקבלה. המחקר מדגיש כי מתן עזרה קיים וממומש גם על ידי גברים וכי יש צורך להרחיב את הידע הדל הקיים על המערכת מאמהות גם לאבות. חשוב להמשיך וללמוד על תרומתה של מערכת ה Caregiving בקרב אוכלוסיית אבות אחרת כמו אבות לתינוקות, אבות גרושים ללא משמורת וכו.

המלצות יישומיות

ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על מאפיינים אישיותיים של אבות כבעלי תרומה לתפקוד הורי. לממצאים אלו השלכות ברמה האבחנתית, טיפולית והמניעתית והם עשויים להיות בעלי ערך למספר אוכלוסיות יעד : משפחות במעבר הגירושין, גופים העוסקים באבחון מסוגלות הורית, גופים העוסקים בהתערבויות מסיעות למשפחות ויחידים בנקודות שונות בתהליך הגירושין ואחריו ולמערכת בתי המשפט.

ראשית, כדאי להעמיק את הידע המצוי ברשותם של מטפלים העוסקים בקבלת משמורת. ידע בתחום האישיות עשוי לסייע לגופים העוסקים במסוגלות הורית, לפקידי סעד לסדרי דין ברמה האבחונית. עובדים אלו יוכלו לבחון את תפקודי האבות ברמה מעמיקה יותר ובעקבותיהן להציע הצעות טיפוליות לביהמ"ש כבר בשלבים הראשונים לקבלת המשמורת. כמו כן, מסקנות המחקר רלוונטיות גם לשופטי בית המשפט המכריעים בנושא משמורת. ממצאי המחקר עשויים לתרום להעלאת המודעות ולהבנת תהליכים אישיים של האב הגרוש המתמודד עם תפקיד מורכב בגידול ילדיו, להגביר את הסובלנות כלפי האבות ולאפשר שיוויוניות לאבות המבקשים במשמורת ילדם.

בנוסף, הממצאים מציגים קשרים בין מאפייני אישיות האבות לתפקודם ההורי ומספקים ידע על דפוסי התנהגות שיכולים לשמש בעבודה פרטנית וקבוצתית עם אבות משמורנים. לאור ההבנה כי מסוגלות הורית תורמת למעורבות אבות, ניתן להציע לאבות הדרכה הורית רחבה הנוגעת באספקטים שונים עימם הם מתמודדים ובכך להגביר את תחושת המסוגלות שתוביל למעורבות יעילה יותר בקרב ילדיו.

לסיכום, המחקר הנוכחי מצביע על השלכות אישיותיות ומאפיינים סוציו דמוגרפים על מעורבות אבות גרושים המגדלים את ילדיהם בעצמם. מהמחקר עולה כי תפיסת מסוגלות הורית תורמת באופן חיובי למעורבות האב המשמורן והנשוי בחיי ילדו לעומת תרומה שלילית של מאפייני מערכת ה Cargiving

לאוכלוסיות אלו. חידושו של מחקר בידע על תרומתה של מערכת ה Caregiving לתפקודו של האב כפי שעולה מהממצאים, ניכר כי ישנה תרומה של המערכת הן בקרב האבות המשמורנים והן בקרב האבות הנשואים בדגש על מימד הנמנעות המאפיין את המין הגברי. מהממצאים עולה החשיבות במחקרי המשך שיעמיקו ויבחנו את תרומת מערכת ה Caregiving ותפיסת המסוגלות ההורית בתחומים ספציפיים של הורות ובעיקר בתחום הרחב של האבהות.

בביבליוגרפיה

באום, נ. (2005). התמודדות עם "היעדרות- נוכחות": תפקוד הורי של אבות לא משמורנים. *שיחות,כ,* 73-78.

גוטליב, ד. (1997). נושאים דתיים בקביעת משמורת ילדים וסדרי ראיה. *רפואה ומשפט, 16.*

גלילי – בורלא, ט. (2001). *התעללות אחים ומצוקת אחים במשפחות המאפינות באין אונים הורי.* עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", הפקולטה למדעי החברה, אוניברסיטת תל אביב.

הקר, ד. (2003). *'אמהות', 'אבהות', ומשפט: ניתוח סוציולוגי של השדה המעצב הסדרי משמורת וראייה בגירושין.* חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת תל אביב.

הר אבן, ל. (2007). *הסתגלות האישה להריון ראשון.* עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", הפקולטה למדעי החברה, אוניברסיטת בר אילן.

וייס, שושנה. (1997). *הקשר בין אסטרטגיות למידה מתווכת של אם-ילד לבין קבלה-דחייה הורית, כונות אישיות של הילד וכושר ההשתנות הקוגניטיבית של ילדים.* עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן.

כהן, א. (1995). תחושת הרווחה- אמהות ואבות גרושים המגדלים את ילדיהם בעצמם. *חברה ורווחה, טז (4),* 379-398.

מנדל, ש. (2003). *הקשר בין זהות התפקיד ההורי של האב הגרוש ללא משמורת לבין מעורבותו בחיי ילדו.* חיבור לשם קבלת תואר " דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת חיפה.

סעדיה, ש. (1992). *משמורת קטינים.* תל אביב: הוצאת בורסי.

רגב, א. (2003). *אבהות בתפיסה ופרקטיקה בקרב אבות שלקחו חופשת לידה.* חיבור לשם קבלת תואר "מוסמך", אוניברסיטת בר אילן.

רייזר, א. (2003). מערכת ה Caregiving המשגת ומדידת ייצוגים מנטאליים של העצמי והאחר. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר אילן.

שי-קפלן, א. (1998). החוויה *האבהית של גברים המגדלים לבד את ילדיהם*. חיבור לשם קבלת תואר "מוסמך", הפקולטה לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.

שפילמן, ו. (2006). *תפיסת הורות ותפיסת העצמי - השואה בין הורים לפגים לבין הורים לתינוקות שנולדו במועד*. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", הפקולטה למדעי החברה, אוניברסיטת בר אילן.

Abramovitch, H. (1997). Images of the "Father" in the Role of the Father in Child. Development. In M.E. Lamb, Ed., New York: John Wiley & Sons.

Ahmeduzzaman, M., & Roopnarine, K. (1992). Socio demographic factors, functioning style, social support, and fathers' involvement with preschoolers in African- American families, *Journal of marriage and the family*, *54*, 699-707.

Allen, S, and Daly, K. (2007). "The Effects of Father Involvement: An Updated Research Summary of the Evidence." *Report by Centre for Families, Work & Well-Being*, University of Guelph, 1-53.

Allen, S. M., & Hawkins, A. J. (1999). Maternal gatekeeping. *Journal of Marriage and the Family*, *61*, 199-212.

Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, *62* (4), 1269-1287.

Amato, P. R & Previti, D. (2003) People's reasons for divorcing: Gender, social class, the life course, and adjustment .*Journal of Family Issues*, *24*, 626-602.

Ambert, A. (1982). Differences in children's behavior toward custodial mothers and custodial fathers. *journal of Marrige and the family*, *44*, 73-86.

American community survey. (2006). *Household and families*. Retrieved February, 7. 2008, from U.S. census Bureau, fact finder website via access: http://factfinder.census.gov.

Arditti, J.A. (1992). Factors Relating to Custody, Visitation, and Child Support for Divorced Fathers: An Exploratory Analysis. *Journal of Divorce and Remarriage*, *17*, 23-24.

Ardelt, M., & Eccles, J. S. (2001). Effects of mother's parental efficacy beliefs and promotive parenting strategies on inner-city youth. *Journal of family issues*, *22*, 944-972.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, *84*, 191-215.

Bandura A. (1982), Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37, 122-147.

Bandura, A. (1986). The explanatory and predictive scope of self-efficacy theory. *Journal of Clinical and Social Psychology*, *4*, 359-373.

Bandura, A. (1989). Regulation of cognitive processes through perceived self-efficacy. *Developmental Psychology*, *25*, 729-735.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.

Beitel, A., & Parke, R. (1998). Parental involvement in infancy: The role of maternal and parental attitudes. *Journal of family psychology*, *12*, 268-288.

Bell, D. C. (2001). Evolution of parental caregiving. *Personality and Social Psychology Review*,*5*, 216-229.

Bell, D. C., & Richard, A. J. (2000). Caregiving: The forgotten element in attachment. *Psychological* inquiry, *11*(2), 69-83.

Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, *55*, 83-96.

Bernier, A., & Miljkovitch, M. (2009).Intergenerational transmission of attachment in father-child dyads: the case of single parenthood. *The journal of Genetic psychology* , *170(1)*, 31-51.

Binda, W., & Crippa, F. (2000). Parental self- efficacy and characteristics of mother and father in the transition to parenthood. In C. Violato, E. Oddone-Paolucci, et al. (Eds.), *The Changing Family And Child Development*. Aldershot, England: Ashgate.

Blos, P. (1984). Son and father. *Journal of the American psychoanalytic association*, *32*, 301-324.

Bouchard, G., Lee, C.M., Asgary, V., & Pelletier, L.G., "Fathers' motivation for involvement with their children: A self-determination theory perspective. *Fathering*, *5(1)*, 25-41.

Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Book.

Bowman, P. (1993). Post-industrial displacement and family role strain: challenges to the black family. *Families and economic distress.* Beverly Hills, CA: Sage.

Bowman, P., & Sanders, R. (1998). Unmarried African American fathers. *Journal of Comparative Family Studies*, *29*, 39-56.

Bray, S.R., Brawley, L. R., & Carron, A. V. (2002). Efficacy for interdependent role functions: Evidence from the sport domain. *Small Group Research*, *33*, *644*-666.

Bronte-Tinkew, J., Moore, K.A., & Carrano, J. (2006). The father-child relationship, parenting styles, and adolescent risk behaviors in intact families . *Journal of Family Issues*, *27(6)*, 850-881.

Bronte – Tinkew, J., Carrano, J., Horowitz, A., & Kinukawa, A. (2008), Involvement among resident fathers and links to infant cognitive outcomes. *Journal of family issue*,*29*, 1211-1244.

Bronte-Tinkew, J., Horowitz, A., & Carrano, J. (2010). Aggravation and Stress in Parenting: Associations with Co parenting and Father Engagement Among Resident Fathers. *Journal of Family Issues*, *31 (4)*, 525-555.

Bulanda, R. E. (2004). Parental involvement with children: The infuece of gender ideologies. *Journal of Marriage and Family*, *66*, 40-45.

Burdon, B. (1998). *Generativity in the early years of fatherhood*. Paper present at 6th Australian institute Of Family Studies Conference., Melbourne.

Cabrera, N., C. Tamis-LeMonda, M. Lamb, K. Boller, and the Early Head Start Research Consortium Father Studies Workgroup. "Measuring Father Involvement in Early Head Start: A Multidimensional Conceptualization." Paper presented at the National Center for Health Statistics Meetings, Washington, DC, July 1999.

Campbell, N. R. (2003), Dad under construction. Toronto, Canada: The dunburn group.

Carlson, V. J., & Harwood, R. L. (2003), Attachment, culture, and caregiving system: the culture pattering of everyday experiences among anglo and Puerto Rican mother-infant pairs. *Infant mental health journal*, *24*, 53-73.

Carlson, M. J., & McLanahan, S. S. (2004). Early Father Involvement in Fragile Families. In R.D. Day & M. E. Lamb (Eds.), *Conceptualizing and Measuring Father Involvement.* (pp.241- 271) . Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Cassidy, J. (2000). The complexity of the caregiving system: A perspective from attachment theory. *Psychological Inquiry*, *11*, 86-91.

Chwalisz, K. D., Altmaier, E. M., & Russell, D. W. (1992). Causal attributions , self-efficacy cognitions and coping with stress*. Journal of Social and clinical Psychology*, *11*, 377-400.

Cohen, O. (1995). Divorce fathers raise their children by themselves. *journal of divorce & remarriage*, *23*, 17:239-270.

Cohen, O. and Savaya, R. (2000) 'Help wanted and help received by Israeli divorced fathers', *Journal of Applied and Social Psychology*, *30*, pp. 1440–56

Coleman, K., & Karraker, K. (1997). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental Review*, *18*, 47-85.

Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (1998). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental Review*, *18*, 47-85.

Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2000). Self-efficacy among mother of school-age children: Conceptualization measurement status

Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2003). Maternal self efficacy beliefs, competence in parenting, and toddlers' behavior and developmental status. *Infant Mental Health Journal*, *24*, 126-148.

Coles, R. (2001). African American single full-time fathers: How are they doing? *Journal of African American Men*, *6(2):* 63-82.

Coles, R. L. (2002). Black single fathers: Choosing to parent full-time. *Journal of Contemporary Ethnography*, *31(4)*, 411-439

Coles, R. L. (2003). Black Single Custodial Fathers: Factors Influencing the Decision to Parent. *Families in Society*, *84*, 247-258.

Coles, R. L. (2009). Just Doing What They Gotta Do: Single Black Custodial Fathers Coping With the Stresses and Reaping the Rewards of Parenting. *Journal of families issues*, *10*, 1311-1338.

. *Families in Society*, *84*, 247-258.

Coley, R.L., & Morris, J.E. (2000). Comparing father and mother reports of father involvement among low income minority families. *journal of marriage and family*, *64*, 982-997.

Collins, N. C., & Feeney, B. C. (2004). Working models of attachment shape perceptions of social support: Evidence from experimental and observational studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, *87*, 363-383.

Collins, N. L., Guichard, A.C., Ford, B. F. & Feeney, B. C. (2006), Responding to need in intimate relationships: normative processes and individual differences. In M.

Mikulincer & G. S. Goodman (Eds.), *Dynamics of romantic love: Attachment, caregiving, and sex*. (pp. 149-355). New York: Guilford Press.

Coltrane, S. (2004). Fathering: Paradoxes, contradictions and dilemmas. In M. Coleman and L. Ganong (Eds.), *Handbook of contemporary families: Considering the past contemplating the future* (pp. 224-243). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Coltrane, S., & Galt, J. (2000). The history of men's caring. In M. H. Meyer (Ed.), *Care work: Gender, labor, and welfare states* (pp. 15-36). New York: Routledge.

Cooksey, E.C., & Craig, P. H. (1998). Parenting from distance: The effects of paternal characteristics on contact between nonresidential father and their children. *Demography 35*, 187-200.

Crittenden, P.M., & Ainsworth, M.D.S. (1989). Child maltreatment and attachment theory. In C. Cicchetti, & V. Carlson (Eds.), *Handbook of child maltreatment* (pp. 432-463). Cambridge: Cambridge University Press.

Cross, S. E., & Madson, L. (1997). Models of the self: Self-construals and gender. *Psychological Bulletin*, *122*, 5–37.

Daly, K. (1993). Reshaping fatherhood: finding the models. *journal of family issues*, *14*, 510-530.

Dayton, C., Levendosky, A.A., Davidson, W.S., & Bogat, G.A. (2010). The child as held in the mind of the mother: the influence of parental maternal representations on parenting behaviours. *Infant mental health journal*, *31*, 220-241.

Deaux, K., & LaFrance, M. (1998). Gender. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology* (4th ed.): Vol. 1, 788-827.

Demuth, S., & Brown, S. (2004). Family structure, family processes, and adolescent delinquency: The significance of parental absence versus parental gender. *Journal of research in crime and delinquency*, *41* (1), 58-81.

De Judicibus, M. A., & McCabe, M. P. (2004). The impact of parental multiple sclerosis on the adjustment of children and adolescents. *Adolescence*, *39(155)*, 551-69.

Dollahite, D. C., & Hawkins, A. J. (1998). A conceptual ethic of generative fathering. *The Journal of Men's Studies*, *7*, 109-132.

Doherty, W.J., Kouneski, E.F., & Erickson, M.F. (1998). Responsible fathering: An overview and conceptual framework. *Journal of Marriage and the Family*, *60*, 277-292.

Donovan, J. (1995). The process of analysis during a grounded theory study of men during their partners' pregnancies. *Journal of Advanced Nursing*, *21*, 708–715.

Drake, E. E., Humenick, S. S., Amankwaa, L., Younger, J., & Roux, G. (2007). ... LeCuyer-Maus, E. A. (2000). Maternal sensitivity and responsiveness. *Journal of nursing scholarship*, *39* (2), 119-125.

Durst, P.L., Wedemeyer, N.V., & Zurcher, L.A. (1985). Parenting partnerships after divorce: Implications for practice. *National Association of Social Workers*, 30(5), 423-427.

Eccles, J., & Harold, R. (1996). Family involvement in children's and adolescent's schooling. In A. Booth, & J. Dunn (Eds.), *Family-school Links: How do they affect Educational Outcomes* (pp. 3-34). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Eccles, J. S., & Wigfield, A. (2002). Motivational beliefs, values and goals. *Annual Review of Psychology*, *53*, 109-132.

Eggebean, D. J., & Knoester, C. (2001). Does fatherhood matter for men?. *Journal of Marriage and the Family*, *63*, 381-393.

Ehrenberg, M. F., Gearing-Small, M., Hunter, M. A., & Small, B. J. (2001). Childcare Task Division and Shared Parenting Attitudes in dual earner families with young children. *Family relation*, *50*, 143-153.

Elek, S. M., Hudson, D. B., & Bouffard, C. (2003). Marital and parenting satisfaction and infant care self-efficacy during the transition to parenthood: The effect of infant sex. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing* , *26*, 45-57.

Emery (1994), *Renegotiating Family Relationships*. New York: Guilford.

Emmers-Sommer, T. M., Rhea, D. M., Triplett, L. H., & O'Neil, N. B. (2003). Accounts of single-fatherhood: A qualitative study. *Marriage and Family Review*,*35*, 99-115.

Etchegoyen, R. H. (1986). *The fundamentals of psychoanalytic technique.* Buenos Aires: Amorrortu Editors.

Fagan, J., Barnett, M., Bernd, E., & Whiteman, V. (2003). Prenatal involvement of adolescent unmarried fathers. *Fathering*, *1*, 283-301.

Feeney, B. C., & Kirkpatrick, L. A. (1996). Effects of adult attachment and presence of romantic partners on physiological responses to stress. J*ournal of Personality and Social Psychology*, *70*, 255-270.

Ferketich, S., & Mercer, R. T. (1994), Predictors of paternal role competence by risk status. *Nursing Research*, *43*, 80-85.

Fischer, A. H., & Manstead, A. S. R. (2000). Gender differences in emotion across cultures. In A.H. Fischer (Ed.), Gender and emotion: Social psychological perspectives (pp. 71–94).

Flouri, E. (2005). *Fathering and child outcomes*. West Sussex, England: John Wiley & Sons Ltd.

Flouri, E., & Buchanan, A. (2003). The role of father involvement and mother involvement in adolescents psychological well – being. *British Journal of Social Work*, *33*, 399-406.

Freud, S. (1996a). Analysis of a phobia in five-years-old boy. In J. Strachey (Ed. And Trans.), *The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol.10, pp. 1-149). London: Hogarth Press (Original work published 1909)

Fox, G., & Bruce, C. (2001). Conditional fatherhood: Identity theory and parental investment theory as alternative sources of explanation of fathering. J*ournal of Marriage and Family*, *63*, 394- 403.

Fuegen, K., Biernat, M., Haines, E., & Deaux, K. (2004). Mothers and fathers in their work place: How gender and parental status influence judgment and job related competence. *Journal of social issues*, *60*, 4, 737-754.

Garasky, S., & Meyer, D. (1996). Reconsidering the increase in father only families. *Demography*, *33*, 385-393.

Gasser, R., & C. Taylor. (1976). Role adjustment of single-parent fathers with dependent children. *Family Coordinator*, *25*, 397-401.

Gersik, K. (1979). Fathers by choice: Divorce men who receive custody of their children. *Divorce and separation.* 307-323. New York: Basic Books.

Giallo, R., Kienhuis, M., Treyvaud, K., & Matthews, J. (2008). A psychometric evaluation of the Parent Self-efficacy in Managing the Transition to School Scale*. Australian Journal of Educational and Developmental Psychology*, *8*, 36-48.

George C., & Solomon, J. (Eds., 1996) *Defining the Caregiving System.* Special issue of the *Infant Mental Health Journal, Vol. 17(3)*.

George, C., & Solomon, J. (1999). Attachment and caregiving: The caregiving behavioral system. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory*, *research*, *and clinical applications* (pp. 649-670). New York: Guilford Press.In G. Levinger. & O. C. Moles (Eds.), *Divorce and separation* (pp.307-323). New York: Basic Books.

Goldenberg, I. & Goldenberg, H. (2004). *Family Therapy an Overview* (6th Ed).

California: Thomson.

Gondoli, D. M., & Silverberg, S. B. (1997). Maternal emotional distress and diminished responsiveness: The mediating role of parenting efficacy and parental perspective taking. *Developmental Psychology*, *33(5)*, 861-868.

Greif, G.L. (1985). Single fathers rearing children. *Journal of Marriage and the Family*, *47*, 185-191.

Grief, G. L. (1990). *The Daddy Track and the Single Father*. New York, Lexington Books. Free Press.

Greif, G. L. (1995). When divorced fathers want no contact with their children: A preliminary analysis. *Journal of Divorce and Remarriage*, 23(1/2), 75-84.

Greif, J. B. (1979). Father, children, and joint custody. *American Journal of Orthopsychiatry*, *49*, 311-318.

Grossmann, K. E., Grossmann, K., Winter, M., & Zimmermann, P. (2002). Attachment relationships and appraisal of partnership: From early experience of sensitive support to later relationship representation. In: Pulkkunen L, Caspi a,(Eds). *Paths to successful development: personality in the life course.* New York: Cambridge University Press.

Hamer, J., & Marchioro, K. (2002). Becoming custodial dads: Exploring parenting among low-income and working-class African American fathers. *Journal of Marriage and the Family*, *64*, 116-129.

Hanson, S. M. H. (1988). Divorced fathers with custody. In P.Bronstein & C.P. Cowan (Eds.). *Fatherhood today*: *Men's Developing a middle-range theory of father involvement post divorce.* pp. 166-194, NY: John Wiley.

Hawkins, D. N., Amato, P. R., & King, V. (2006). Parent-Adolescent Involvement: The Relative Influence of Parent Gender and Residence. *Journal of marriage and family*, *68*, 125-136.

Hawkins, A. J., Bradford, K. P., Christiansen, S. L., Palkovitz, R., Day, R. D., & Call, R. A. (2002). The Inventory of Father Involvement: A pilot study of a new measure of father involvement. *Journal of Men's Studies*, *10*(2), 183-196.

Hess, C. R., Teti, D. M., & Hussey-Gardner, B. (2004). Self-efficacy and parenting of high-risk infants: The moderating role of parent knowledge of infant development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *25(4)*, 423-437.

Hill, N. E., & Bush, K. R. (2001). Relationships between parenting environment and children's mental health among African and European American mothers and children. *Journal of Marriage and the Family*, *63*, 954-966.

Hill, L.C., & Hilton, J.M. (2000). Changes in role following divorce: Comparison of factors contributing to depression in custodial single mother and custodial single father. *Journal of divorce and remarrige*,*31*, 91-114.

Hilton, J. M., & Desrochers, S. (2000). The influence of economic strain, coping with roles, and parental control on the parenting of custodial single mothers and custodial single fathers. *Journal of divorce and remarriage*, *33*, 55–76.

Hilton, J. M., & Devall, E. L. (1998). Comparison of parenting and children's behavior in single-mother, single-father, and intact families. *Journal of divorce and remarriage*, *29*, 23-54.

Hilton, J. M., & Kopera- Frye. (2006). Loss and depression in cohabitating and noncohabitating custodial father. *The family journal: counseling and therapy for couples and families*, *14*,1, 28-40.

Hilton, J. M., Desrochers, S., & Devall, E. L. (2001) Comparison of role demands, relationships, and child functioning in single-mother, single-father, and intact families. *Journal of Diuorce and Remarriage*, *35*, 29-56.

Hjelle, L. A., & Ziegler, D. j. (1992*). Personality Theories*. Auckland: MC Graw- Hill.

Hofferth, S. L., Pleck, J., Stueve, J. L., Bianchi, S. & Sayer, L. (2002). The demography of fathers: What fathers do. In C. S. Tamis- LeMonda & N. Cabrera (Eds). *Handbook of father involvement*: *interdisciplinary perspectives* (63-90). New Jersey: Lawrence Erlbaum & Assoc.

Hoffman, C.D., & Moon, M. (1999).Women's characteristics and gender role attitudes: Support for father involvement with children. *Journal of genetic psychology*, *160*, 411-418.

Hoover-Dempsey, K.V., & Sandler, H.M. (1997). Why do parents become involved in their children's education? Review of Educational. *Research*, *67*, 3-42.

Horn, W. F., & Sylvester, T. (2002). Father Facts (4th ed.). ational fatherhood initiative. (On line). *Http:// www.Fatherhood.org/fatherfacts.html.*

Hudson, D. B., Campbell- Grossman, C., Flack, M. O., Elek, S. M., & Shipman, A. (2003). Effects of new father network on first- time fathers` parenting self-efficacy and parenting satisfaction during the transition to parenthood. *Comprehensive Pediatric Nursing*, *26*, 217-229.

Hudson, D. B., Elek, S. M., & Fleck, M. O. (2001). First-time Mothers' and Fathers' Transition to Parenthood: Infant Care Self-efficacy, Parenting Satisfaction, and Infant Sex. *Comprehensive Pediatric Nursing*, *24*, 31-43.

Ihinger-Tallman M., Pasley K., & Buehler C. (1993). "Developing a middle-range theory of father involvement post divorce". *Journal of Family Issues*, *14*, 550-571.

Isabella, R.A. (1993). Origins of attachment: Maternal interactive behavior across the first year. *Child Development*, *64*, 605-621.

Jackson, A., & Scheines, R. (2005). Single Mothers' Self-Efficacy, Parenting in the Home Environment, and Children's Development in a Two-Wave Study. *Social Work Research* , *29*, 7-20.

Jacobs, N. J., & Kelley, M. L. (2006). Predictors of parental involvement in childcare in dual earner families with young children. *Fathering*, *4* (1), 23-47.

Jaffee, S. R., Moffitt, T. E., Caspi, A., & Taylor, A. (2003). Life with (or without) father: The benefits of living with two biological parents depend on the father's antisocial behavior. *Child Development*, *74*, 109-126.

Johnston, C., & Mash, E. J. (1978). A measure of parenting satisfaction and efficacy. *Journal of Clinical Child Psychology*, *18*, 167-175.

Jones, T. L., & Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficacy in parent and child adjustment: A review. *Clinical Psychology Review*, *25 (3)*, 341-363.

Junttila, N., Vauras, M., & Laakkonen, E. (2007). The role of parenting self-efficacy in children's social and academic behavior. *European Journal of Psychology of Education*, *22*, 41-61.

Kelly, J. B., & Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations: Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, *52*, 352-362.

Kiernan, K. E. (1997). Becoming a young parent: A longitudinal study of associated factors. *British Journal of sociology*, *48*, 3, 406-428.

King, V., & Elder, G. H. (1998). Perceived self-efficacy and grandparenting. *Journal of Gerontology*, *53*, S249-S257.

Kissman, K. (2001). Interventions to strengthen non custodial father involvement in the lives of their children. *Journal of divorce and remarriage*, *35* (1), 135-146.

Kissman, K., & Allen, J. A. (1993). *single parent families*. Newbury Park, CA: Sage.

Kitson, G. C., & Raschke, H. J. (1981). Divorce research: What we know; what we need to know. *Journal of Divorce*, *4*. 1-37.

Kroeber, A. L., & Parsons, T. (1958). The Concept of Culture and the Social System. *American Sociological Review*,*23*, 582–583.

Lamb. M. E. (1997). Fathers and child development: An introductory overview and guide. In M.E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (3rd Ed, pp. 1-18). New York: John Wiley & Sons, Inc.

Lamb, M.E. (2000). The history of research on father involvement: An overview. *Marriage and Family Review*, *29*, 23-42.

Lamb, M. E., Pleck, J., Charnov, E., & Levine, J. (1987). A biosocial perspective on parental behavior and involvement. In J. B. Lancaster, J. Altman, & A. Rossi (Eds.), *Parenting across the lifespan* (pp.11-42). New York: Academic Press.

Leerkes, E. M. & Burney, R. V. (2007). The development of parenting efficacy among new mothers and fathers. *Infancy*, *12*, 45-67.

Leerkes, E. M., & Crockenbers, S. C. (2003). The impact of maternal characteristics and sensitivity on the concordance between maternal reports and laboratory observation of infant negative emotionality. *Infancy*, *4*, 517-539.

Leininger, L. J., & Ziol-Guest, K. M. (2008). Reexamining the Effects of family structure on children's access to care: the single-father family. *Health services research*, *43*, 117-133.

Levi-shiff, R., & Israelashvili, R. (1988). Antecedents of fathering: some further exploration. *Development psychology*, *24(3)*, 434-440.

Levin, I. and Trost, J. (1992).'Understanding the Concept of Family' , *Family Relations*,*41*: 348–351.

Lewis, C. & Lamb, M. E (2003). Fathers' influences on children's development. The evidence from two-parent families. *European Journal of Psychology of Education.*, *18*, 211-228.

Tsuni-Fang, L., & Chen, J. (2006). Custodial Fathers-Do they Work More or Fewer Hours? *Journal of Family and Economic Issues.27*, 513-522.

Lindsey, E. W., Caldera, Y. M., & Colwell, M. J. (2005). Correlates of coparenting during infancy. *Family Relations*, *54*, 346 -359.

Malher, M. S. & Gosliner, B.(1955). On symbiotic child psychosis. *Psychoanalytic Study of the Child*, *10*, 195-212.

Main, M., Kaplan, N., & Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. In I. Bretherton & E. Waters (Eds.), *Growing points of attachment theory and research*. Monograph of society in child development 50 (1-2, Serial No. 209), 66-104.

Marks, L.M. & Palkovitz, R. (2004). American Fatherhood Types: The. "Good," the "Bad," and the "Uninterested". *Fathering*, *2*, 113-129.

Marsiglio, W., Amato, P., Day, R.D., & Lamb, M.E. (2000). Scholarship on gatherhood in the 1990s and beyond. *Journal of Marriage and Family*, *62* (4), 1173-1191.

Marsiglio, W., Day, R.D., & Lamb, M.E. (2000). Exploring fatherhood diversity: Implications for conceptualizing father involvement. *Marriage and Family Review*, *29*, 269 – 293.

Mason, M. A. (1994). From *Father's property to children's rights.* New York: Columbia University Press.

Matta, D., & Knudson-Martin, C. (2006). Father responsively: Couple processes and the co construction of fatherhood. *Family process*, *45*, 19-37.

Maurer, T.W., Pleck, J.H., & Rane, T.R. (2001). Parental identity and reflected appraisals: Measurement and gender dynamics. Journal of Marriage and the Family, 63, 309-321.

McAdoo, H. P. (1982). Stress absorbing system in black families. *Family relation*, *31*, 479-488.

McBride, B.A., Brown, G.L., Bost, K.K., Shin, N., Vaughn, B., & Korth, B.(2005). Paternal identity, maternal gatekeeping, and father involvement. *Family Relations*, *54*, 360-372.

McBride, B.A., & Rane, T.R.(1998). Parenting alliance as a prediction of father involvement: An exploratory study. *Family Relations*, *47*, 229-236.

McBride, B. A., Schoppe, S., & Rane, T. (2002). Child characteristics, parenting stress, and parental involvement: Fathers versus mothers. *Journal of Marriage and the Family*, *64*, 998-1011.

Mendes, H. A. (1976). Single fathers. *The Family Coordinator* , *25*, 439-440.

Mezulis, A., Hyde, J.S., & Clark, R. (2001). *Father involvement and maternal depression in infancy: impact on children's behavior problem in kindergarten*. Poster present at society for research in Child Development Biennial Conference. Minneapolis. MN.

Mikulincer, M., & Florian, V. (1998). The relationship between adult attachment styles and emotional and cognitive reactions to stressful events. In J. Simpson & W.Rholes (Eds.), Attachment Theory and Close Relationships. (pp. 143—165). New York: Guilford Press

Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. New York: Guilford Press.

Milkie, M. A., Mattingly, M. J., Nomaguchi, K. M., Bianchi, S. M., & Robinson, J. P. (2004). The time squeeze: Parental statuses and feelings about time with children. *Journal of Marriage and Family*, *66*, 739-761

Moloney, L. (2002) Coming out of the shed: Reflections on men and fathers, Australian and New Zealand Journal of Family Therapy 23(2): 69-77.

Morrell, J., & Steele, H. (2003), The role of attachment, maternal perception, and care-giving behavior in persistent infant sleeping problem, *infant mental health journal*, *24*, 447-468.

NICHD Early Care Research Network. (2000). Factors associated with fathers' caregiving activities and sensitivity with young children. *Journal of Family Psychology*, *14*, 200-219.

Nichols, M.P., & Schwartz, R.C. (2005). Essentials of Family Theory (2nd ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon, Inc.

Nichols, M. P., & Schwartz, R. C. (2006). Family therapy concepts and methods (7th ed.). Boston, MA: Pearson Education, Inc.

Nord, C. W., Brimhall, D., & West, J. (1997). *Fathers' involvement in schools*. Washington, DC: US Department of Education.

Nord, C. W., & West, J. (2001). Fathers' and mothers' involvement in their children's schools by family type and resident status. National Center for Education Statistics, (NCES 2001-032).Washington, DC: U. S. Department of Education.

O'Brien, M. (1982). Becoming a Lone father: Differential patterns and experiences. *The father figure*, London: Tavistock Publications.

Orthner, D. K., Brown, T., & Ferguson, D. (1976). Single-parent fatherhood: An emerging lifestyle. *Family Coordinator*, *25(4)*, 429–437.

Orthner, D.,& lewis, K. (1979). "Evidence of single father competence in childrearing". *Family law Quarterly*, *13*, (1), 27-47.

Ostberg, M., & Hagekull. (2000). A structural modeling approach to the understanding of parenting stress*. Journal of Clinical Child Psychology*, *29* (4), 615-625.

Palkovitz, R. (1997). Reconstructing involvement: Expanding conceptualization of men's caring in contemporary families. In A.J. Hawkins & D.C. Dollahite, (Eds.), *Generative fathering: Beyond deficit perspectives.* Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Paquette D., Bolté, C., Turcotte, G., Dubeau, D., & Bouchard, C. (2000). "New typology of fathering : Defining and associated variables". *Infant and Child Development*, *9(4)*, 213-230

Parke, R. D. (1996). *Fatherhood*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Parke, R.D. (2002). Father involvement: A development psychological perspective. *Marriage and family review*, *29*, 43 - 58.

Parke, R.D. (2002). Fathers and Families. In M.H. Bornstein (Ed.), *handbook of parenting: Vol. 3: Being and becoming a parent* (2nd ed., pp 27-73). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Parker, J., & Benson, M.J. (2004). Parental support and monitoring and adolescent functioning: Self esteem, substance abuse and delinquency. *Journal of Clinical and Adolescent Psychology*, *33*, 488-498.

Phares, V., Fields, S., & Kamboukos, D. (2009). Fathers' and mothers' involvement with their adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, *18*, 1-9

Pleck, J. H. (1997). Paternal involvement: Levels, origins, and consequences. In M. E Lamb (Ed.), *The role of the father in child development*, *3rd ed*. (pp. 66-103). New York: Wiley.

Pleck, J. H. (2010b). Paternal involvement: Revised conceptualizations and theoretical linkages with child outcome. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (5th ed., pp. 58-93). Hoboken, NJ: Wiley.

Pleck, J. H., & Masciadrelli, B. P. (2004). Paternal involvement: Levels, sources, and consequences. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (4th ed.). New York: John Wiley.

Pleck, E.H., & Pleck, J.H. (1997). Fatherhood ideals in the United States: Historical dimensions. In Michael E. Lamb, (ed.) (3rd ed.). In M. E. Lamb, (ed.) (3rd ed.). *The Role of the Father in Child Development.* New York: John Wiley & Sons, Inc.

Powell, B., & Downey, D. B. (1997). Living in single-parent households: An investigation of the same-sex hypothesis. *American Sociological Review*, 62, 521-539.

Raikes, H.H., Summers, J.A., & Roggman, L.A., (2005). Father involvement in Early Head Start programs. *Fathering* , *3*, 29-58.

Rane, T. R., & McBride, B. A. (2000). Identity theory as a guide to understanding father's involvement with their children. *Journal of Family Issues*, *21*, 347-366.

Reece, S. M., & Harkless, G. (1998). Self-efficacy, stress, and parental adaptation: Applications to care of childbearing families. *Journal of Family Nursing*, *4*,198-215.

Reis, H. T., & Shaver, P. (1988). Intimacy as an interpersonal process. In S. Duck (Ed.), *Handbook of personal relationships* (pp. 367- 389). Chichester, England: Wiley.

Reizer, A., & Milkulincer, M. (2007). Assessing individuals differences in working models of caregiving. *Journal of individual differences*, 28, 227-239.

Risman, B. J. (1986). "Can Men 'Mother'? Life as a Single Father." *Family Relations 35*, 95–102.

Robbers, M. L. P. (2009). Facilitating fatherhood: A longitudinal examination of father involvement among young minority fathers. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 26, 121-134.

Robinson, B. E., & Barret, R. L. (1986). *The developing father*. New York: Guilford.

Rohner, R. P. (1975). Parental acceptance rejection and personality development: A universalist approach to behavioral science. In R. W. Brislin, S. Bochner, & W. J.

Lonner (Eds.), *Cross culture perspective on learning* (251-269). Beverly Hils, CA: Sage Publishing company.

Rohner, R. P. (2005b). Parental acceptance-rejection theory. In V. L. Bengston, A. C. Acock, K. R. allen, P. Dilworh-Anderson & D. M. Klein (Eds.), *Sourcebook of family theory & Research*, (370-372). Sega Publication Inc.

Rohner, R. P., Saavedra, J. M., & Granum, E. O. (1987). Development and validation of the parental acceptance-rejection questionnaire. *Catalog of Selected Documents in Psychology*, *8*, 17-48.

Rohner, R. P., & Veneziano, R. A. (2001). The importance of father love: History and contemporary evidence. *Review of General Psychology*, 5, (4), 382-405.

Rosenthal, K. M., & Kershet, H. F. (1981). *Fathers without partners*. Totowa, NJ: Rowman and Littlefield

Ross, C. E., & Broh, B. A. (2000). The role of self-esteem and the sense of personal control in the academic achievement process. *Sociology of Education*, 73, 270-284.

Sanderson, S., & Thompson, V. L. S. (2002). Factors Associated with Perceived Paternal Involvement in Childrearing. *Sex Role*, *46*, 99-111.

Santrock, J. W., & Warshak, R. A. (1979). Father custody and social development in boys and girls. *Journal of Social Issues*, *35*, 112-125

Schoppe-Sullivan, S. J., McBride, B. A., & Ringo Ho, M. (2004). Unidimensional versus multidimensional perspectives on father involvement. *Fathering: A journal of theory*, *research*, *and practice*,*2*, 147-163.

Shaver, P. R., Mikulincer, M., & Shemesh-Iron, M. (2009). A Behavioral systems perspective on prosocial behavior. In M. Mikulincer & P. R. Shaver (Eds.), Prosocial motives, emotions, and behavior – The better angels of our nature. Washington, DC: American Psychological Association.

Shumow, L., & Lomax, R. (2002). Parental efficacy: Predictor of parenting behavior and adolescent outcomes. *Parenting: Science and Practice*, 2, 127–150.

Smyth, B.M. (2004). Postseparation fathering: What does Australian research tell us? *Journal of Family Studies*, 10, 20–49.

Snarey, J. (1993). *How fathers care for the next generation: A four-decade study*. Cambridge, MA: Harvard University Press, pp 403.

Solomon, J., & George, C. (1999). The caregiving behavioral system in mother of infants: A comparison of divorcing and married mothers. *Attachment and Human Development*, *1*, 171-190.

Stright, A. D., & Bales, S. S. (2003). Co parenting quality: Contributions of child and parent characteristics. *Family relation*, *52*, 232-240.

Teitler, J. O. (2001). Father involvement, child health, and maternal health behavior. children and youth service with diabetes. *Health and social work*,*26*, 1.

Teti, D. M., & Gelfamd, D. M. (1991). Behavioral competence among mother of infants in the first year: The mediational role of maternal self-efficacy. *Child Developments*, *62*, 918-929.

Teti, D. M., O`Connell, M. A., & Reiner, C. D. (1997). Parental sensitivity, parental depression, and child health: the mediational role of parental self- efficacy. *Early Development and Parenting*, *6*, 1-14.

Thompson, C. L., & Rudolph, L. B., (2000). *Counseling Children* (5th ed.). Belmont, CA: Wadsworth/Thompson Learning.

Tooby, J. & Cosmides, L. (1990). On the universality of human nature and the uniqueness of the individual: The role of genetics and adaptation. *Journal of Personality*, *58*, 17-67.

Waite ,L. J. (2000). Trends in men's and women's well-being in marriage .In L. J Waite)Ed.), The ties that bind : Perspectives on marriage

Wall, G., & Arnold, S. (2007). How Involved Is Involved Fathering?. *Gender & Society*, *21*, 508-527.

Weinraub, M., Horvath, D.L., & Gringlas, M.B. (2002). Single parenthood. In M.H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 3. Being and becoming a parent* (2nd ed., pp.109-140). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Wong, M.S., Mangelsdorf, S.C, Brown, G.L., Neff, C., & Schoppe-Sullivan, S. J. (2009). Parental beliefs, infant temperament, and martial quality: Association with infan-mother and infant-father attachment. *Journal of family Psychology*, *23*, 828-838.

Wood, J. J., & Repetti, R. L. (2004).What get father involved? A longitudinal study of change in parental child caregiving involvement. *Journal of family psychology.18*, 237-249.

Yeung, W.J., Sandberg, J. F., Davis-Kean, P.E., & Hofferth, S.L. (2001). Children's time with Father in intact families. *journal of Marriage and the family*, *48*, 869-874.

נספחים

נספח א' – טופס מידע על המחקר לאבות משמורנים והסכמה להשתתפות במחקר

TEL AVIV UNIVERSITY אוניברסיטת תל-אביב

בית-הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל BOB SHAPELL SCHOOL OF SOCIAL WORK

שלום רב,

אבות גרושים המגדלים ילדיהם בעצמם הינם קבוצת אבות מאוד ייחודית בחברה הישראלית. –לפחות ילד אחד מתחת לגיל 18 שגר עם אביו בתוקף החלטת בית משפט /רבנות או מתגורר לפחות חצי שנה ברציפות.

אני פונה אלייך תלמידת תואר שני בעבודה סוציאלית, במסגרת מחקר משותף שנערך באוניברסיטאות תל-אביב ובר-אילן העוסק בכם ובקורה לכם.

יתכן ואין זה קל לך לשתף אותנו בחייך, אך אנו מאמינות כי בכך תוכל לעזור לנו ללמוד מניסיונך ולהבין טוב יותר את התפקיד המורכב של אבות המגדלים בעצמם את ילדיהם. כך נוכל גם להעלות את המודעות בחברה הישראלית להיותכם קבוצה מיוחדת, אולי לתת כוח לאבות אחרים הרוצים ויכולים לגדל את ילדיהם ואף לעזור לאחרים בשעת הצורך.

ניתן למלא שאלון המחקר בדרך הנוחה למשתתף: תקשורת אלקטרונית, דואר ישראל, פגישה אישית.

חשוב לציין כי המחקר נערך בעילום שם, תוך שמירה על סודיות מרבית.

כל החומר הנאסף הוא **חסוי** ומשמש אך ורק לצרכי מחקר בלבד. לא יהיה כל שימוש אחר בנתונים !!!!

זמן מילוי השאלון הוא כ- 30 דקות.

תודה על היענותך ועל הנכונות לשתף עמנו פעולה.

אשמח לעמוד לרשותכם בכל שאלה שתעלה. ***אלסר דגן*** **סטודנטית תואר שני** **dagan_i@hotmail.com**

בהנחיית ד"ר אורנה כהן, אוניברסיטת תל-אביב

חתימה על הסכמה: קראתי את המכתב ואני מסכים להשתתף במחקר.

חתימה _____ תאריך _____

קריית האוניברסיטה, ת"ד 39040, רמת-אביב, תל-אביב 69978, טל. 03-6406365, פקס. 3-6409182-

Tel Aviv University, P.O.B. 39040, Ramat Aviv, Tel Aviv 69978, Israel` Tel. 972-3-6406365, Fax. 972-3-6409182

http://www.tau.ac.il/socialwork/

נספח ב' – שאלון סוציו דמוגרפי ומאפייני הגירושין לאבות משמורנים

פרטים אישיים

1. שנת לידה _____

2. מצב משפחתי נוכחי: 1) נשוי; 2) נשוי מחדש 3) גרוש; 4) פרוד; 5) רווק; 6) ידוע בציבור; 6) אחר

3. האם בשלושה החודשים היה לך קשר עם בת זוג קבועה. א. לא ב. כן.

4. ארץ לידה שלך: _____

5. מספר שנות השכלה: _____ שנים

6. אורח חיים: א. דתי ב. מסורתי ג. חילוני.

7. מקצוע _____

8. האם עבדת בשלושת החודשים האחרונים? א. כן ב. לא.

9. כיצד היית מגדיר את מצבך הכלכלי? א. גרוע ב. בינוני ג. טוב ד. טוב מאד.

10. כמה ילדים לך? _____

1. גיל הילד/ה __ז/נ חזקתך___חזקת אם__, **2**. גיל הילד/ה __ז/נ חזקתך___חזקת אם__

3. גיל הילד/ה __ז/נ חזקתך___חזקת אם__ , **4**. גיל הילד/ה __ז/נ חזקתך___חזקת אם__

5. גיל הילד/ה __ז/נ חזקתך___חזקת אם__ ,

11. משך תקופת הנישואין עם אם ילדיך: _____ שנים.

13. מספר שנות גירושין/פרידה _____ שנים

14. יוזמה לגירושין: 1) אני 2) אם הילדים 3) יוזמה משותפת

15. האם אֵם הילדים נפגשת עם ילדיה אשר מתגוררים בביתך?

לא __ עבור לשאלה מספר 17. **כן** ___ עבור לשאלה מספר 16

16. במידה וכן באיזו תדירות היא נפגשת עם ילדיכם: א. כל יום ב. פעמיים בשבוע ג. פעם בשבוע ד. פעם בשבועיים. ה. פעם בחודש ו. אחר _____

17. באם אֵם ילדיהם אינה נוהגת להיפגש עם הילדים מהי לדעתך הסיבה לדעתך? א. מחלה ב. שהייה בחו"ל ג. נישאה בשנית ד. מטילה על הילדים את האחריות לקשר ביניהם. ה. הילדים אינם מעוניינים להיפגש איתה ו. אחר _____

18. האם האֵם משלמת מזונות לא ___ כן___ באופן סדיר ___ באופן בלתי סדיר __

19. מהי לדעתך הסיבה לקבלת חזקה לילדיך: **ניתן לסמן יותר מסיבה אחת**

א. הסכמה הדדית עם אֵם הילדים ב. הילדים בקשו לגדול אצל האב ג. אֵם הילדים אינה מסוגלת לטפל בילדים

ד. אחרי דיון משפטי "ניצחתי" בבית המשפט. ה. האֵם רצתה למנוע מאבק משפטי ו. יש לי יכולת כלכלית טובה יותר מהאם ז. אני מבין ורגיש יותר לילדיי . ח. אחר _____

TEL AVIV UNIVERSITY אוניברסיטת תל-אביב
BOB SHAPELL SCHOOL OF SOCIAL WORK בית-הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל

שלום רב,

אני פונה אלייך תלמידת תואר שני בעבודה סוציאלית, במסגרת מחקר משותף שנערך באוניברסיטאות תל-אביב ובר-אילן העוסק באבהות ובמעורבות של האבות. לצורך המחקר אנו פונים לשתי קבוצות של אבות: קבוצה של אבות המגדלים את ילדים יחד עם בת הזוג וקבוצה של אבות גרושים המגדלים את הילדים בעצמם לאחר הגירושין.

בשנים האחרונות מדברים רבות על ההשפעה הרבה שיש לתפקיד האב על התפתחותם התקינה של הילדים ועל האבות עצמם. אנו מעריכים כי המחקר יוכל לתרום ידע נוסף על תפקידכם ועל תפקיד האבות המגדלים לבד את ילדיהם כתוצאה מהגירושין, ועל הגורמים שעשויים לתרום ולנבא את מעורבותכם בחיי ילדיכם. יתכן ואין זה קל לך לשתף אותנו בחייך, אך אנו מאמינות כי בכך תוכל לעזור לנו ללמוד מניסיונך ולהבין טוב יותר את התפקיד המורכב של אבות.

ניתן למלא שאלון המחקר בדרך הנוחה למשתתף: תקשורת אלקטרונית, דואר ישראל, פגישה אישית.

חשוב לציין כי המחקר נערך בעילום שם, תוך שמירה על סודיות מרבית.

כל החומר הנאסף הוא **חסוי** ומשמש אך ורק לצרכי מחקר בלבד. לא יהיה כל שימוש אחר בנתונים !!!!

זמן מילוי השאלון הוא כ- 30 דקות.

תודה על היענותך ועל הנכונות לשתף עמנו פעולה. אשמח לעמוד לרשותכם בכל שאלה שתעלה. **אלסר דגן**
Dagan_i@hotmail.com סטודנטית תואר שני

בהנחיית ד"ר אורנה כהן, אוניברסיטת תל-אביב

חתימה על הסכמה: קראתי את המכתב ואני מסכים/ה להשתתף במחקר.

חתימה _____ תאריך _____

קריית האוניברסיטה, ת"ד 39040, רמת-אביב, תל-אביב 69978, טל. 03-6406365, פקס. 3-6409182-
Tel Aviv University, P.O.B. 39040, Ramat Aviv, Tel Aviv 69978, Israel` Tel. 972-3-6406365, Fax. 972-3-6409182
http://www.tau.ac.il/socialwork/

נספח ד' – שאלון סוציו דמוגרפי ומאפייני הגירושין לאבות נשואים
פרטים אישיים

1. שנת לידה _____
2. מצב משפחתי נוכחי: 1) נשוי 2) נשוי מחדש 3) ידוע בציבור 3
3. ארץ לידה שלך: _____
4. מספר שנות השכלה: _____ שנים
5. אורח חיים: א. דתי ב. מסורתי ג. חילוני.
6. מקצוע _____
7. האם עבדת בשלושת החודשים האחרונים? א. כן ב. לא.
8. כיצד היית מגדיר את מצבך הכלכלי? א. גרוע ב. בינוני ג. טוב ד. טוב מאד.
9. כמה ילדים לך? _____

   1. גיל הילד/ה _____ז/נ
   2. גיל הילד/ה _____ז/נ
   3. גיל הילד/ה _____ז/נ
   4. גיל הילד/ה _____ז/נ
   5. גיל הילד/ה _____ז/נ

10. משך תקופת הנישואין עם אם ילדיך: _____ שנים.

נספח ה׳- שאלון מעורבות אבות (IFI)

איך אני כאבא

באיזו מידה **אתה מעורב בחיי ילדיך בתחומים הבאים?**
הוראות: חשוב על ניסיונך כאבא במהלך 12 החודשים האחרונים.
אנא דרג באיזו מידה אתה מעורב בחיי ילדיך בתחומים הבאים.
בכל גיל יש מרכיבים אחרים להורות, במידה וסעיף כלשהו אינו רלוונטי למצבך או גיל ילדיך, סמן ל״ר – לא רלוונטי עבור התנהגות שהיא לא רלוונטית לגבי אבהותך לילדיך.

	בכלל לא	מעט	לא כל-כך	ככה-ככה	במידה מסוימת	במידה רבה	במידה רבה מאד	לא רלוונטי
1. מפעיל משמעת	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
2. מעודד ילדיך לביצוע המטלות שלהם	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
3. קובע כללים וגבולות להתנהגות ילדיך	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
4. מלמד ילדיך להיות אחראים על מעשיהם	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
5. נותן תשומת לב למה שילדיך קוראים, המוזיקה לה הם מקשיבים, או תוכניות הטלוויזיה בהן הם צופים	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
6. אוכף כללים משפחתיים	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
7. מעודד את ילדיך להצליח בבית הספר	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
8. מעודד את ילדיך להכין שעורי בית	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
9. מלמד את ילדיך לציית לחוקים בבית הספר	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
10. מעניק סיוע ותמיכה רגשית לאם ילדיך	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
11. מדגיש בפני ילדיך שאמם היא אדם חשוב ומיוחד	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
12. משתף פעולה עם אם ילדיך בגידול ילדיך	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
13. מספק את צרכיהם הבסיסיים של ילדיך (מזון, ביגוד, ובריאות)	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
14. לוקח אחריות כלכלית לגבי ילדיך	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
15. חשוב לי להיות חבר ושותף לילדי	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר
16. משקיע זמן לשיחה עם ילדיך כשהם רוצים לדבר על משהו (אפילו סתם...)	0	1	2	3	4	5	6	ל״ר

	בכלל לא	מעט	לא כל-כך	ככה - ככה	במידה מסוימת	במידה רבה	במידה רבה מאד	לא רלוונטי
17. מבלה זמן עם ילדיך בפעילויות שהם אוהבים לעשות	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
18. מבצע מטלות בבית עם ילדיך	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
19. מסייע לילדיך במציאת משמעות וכיוון בחייהם	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
20. לוקח את ילדיך למקומות מעניינים (מקום עבודתך, פארקים, מוזיאונים, משחקי ספורט וכו')	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
21. משוחח עם ילדיך על מה שקורה בחייהם	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
22. מקשיב ונותן תשומת לב, למחשבות והדאגות של ילדיך	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
23. מחזק את ילדיך על היותם טובים או כאשר הם עושים את הדבר הנכון	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
24. מחזק את ילדיך על עשיית דבר מה בצורה טובה	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
25. אומר לילדיך שאתה אוהב אותם	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
26. מפגין חיבה פיזית לילדיך (לטיפות,חיבוקים, נשיקות)	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
27. מעודד את ילדיך לפתח את כישרונותיהם	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
28. מעודד את ילדיך להמשיך את לימודיהם מעבר ללימודים העל יסודיים	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
29. מתכנן את עתידם של ילדיך (חינוך, תעסוקה)	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
30. מעודד את ילדיך לקרוא	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
31. מקריא לילדיך הצעירים יותר	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
32. עוזר לילדיך הבוגרים יותר בהכנת שיעורי הבית	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
33. נוכח באירועים בהם ילדיך נוטלים חלק (ספורט, בית ספר, בית כנסת)	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
34. מעורב בשגרה היום-יומית של ילדיך, כמו: טיפול ומענה לצרכיהם ופעילויותיהם של ילדיך (האכלה, הסעה לפעילותיהם)	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר
35. יודע לאן ילדיך הולכים ומה הם עושים עם חבריהם	0	1	2	3	4	5	6	ל"ר

נספח ו'- שאלון תפיסת מסוגלות הורית (PSOC)

<u>תחושתי כהורה</u>

לפניך רשימת אמירות, הנוגעות לילדך/ ילדיך. התייחס בבקשה לכל פריט, תוך ציון הסכמתך או אי-הסכמתך עם כל אמירה, על פי הסולם המצוין

	כלל לא מסכים	לא מסכים	קצת לא מסכים	קצת מסכים	מסכים	מסכים בהחלט
1. בעיות הכרוכות בטיפול בילדיי נפתרות בקלות ברגע שאתה מבין כיצד פעולותיך משפיעות על הילד שלך, הבנה שאני רכשתי	1	2	3	4	5	6
2. למרות שלהיות הורה יכול להיות דבר מתגמל, אני מתוסכל כרגע מהמצב ההתנהגותי של ילדי.	1	2	3	4	5	6
3. אני הולך לישון באותו אופן שבו אני מתעורר, עם הרגשה שלא הספקתי הרבה	1	2	3	4	5	6
4. אינני יודע מדוע, אך לעיתים כאשר אני אמור להיות בעמדת שליטה, אני מרגיש יותר כמו זה שנשלט.	1	2	3	4	5	6
5. אמי/אבי היו מוכנים טוב יותר להיות הורה טוב מאשר אני	1	2	3	4	5	6
6. הייתי יכול לשמש מודל חיקוי טוב להורה חדש כדי שילמד מה עליו לדעת בכדי להיות הורה טוב.	1	2	3	4	5	6
7. להיות הורה זה דבר שניתן להסתדר איתו, וכל בעיה ניתנת בקלות לפתרון.	1	2	3	4	5	6
8. אחד הקשיים בלהיות הורה הוא חוסר הידיעה באם אני עושה עבודה טובה או לא.	1	2	3	4	5	6
9. לעיתים אני חש שאיני מצליח לעשות שום דבר	1	2	3	4	5	6
10. אני עונה על הציפיות שלי מעצמי שלי לגבי מומחיות בטיפול בילדי	1	2	3	4	5	6
11. אם יש מישהו שמסוגל למצוא את התשובה בקשר למה שמטריד את ילדי- זה אני.	1	2	3	4	5	6
12. כישרונותיי ותחומי ההתעניינות שלי הם בתחומים אחרים, לא בלהיות הורה.	1	2	3	4	5	6
13. יחסית למשך הזמן שבו אני מתפקד כאב, אני חש לגמרי בנוח עם התפקיד.	1	2	3	4	5	6
14. אילו להיות אב לילד היה מעניין יותר, הייתה לי מוטיבציה לתפקד טוב יותר כהורה.	1	2	3	4	5	6
15. אני מאמין בכנות שיש לי הכישורים הנחוצים להיות אב טוב לילדי.	1	2	3	4	5	6
16. להיות הורה גורם לי מתח וחרדה	1	2	3	4	5	6
17. להיות אב טוב מהווה תגמול בפני עצמו	1	2	3	4	5	6

נספח ז'- שאלון חום וקבלה של האב (PARQ)

איך אני נוהג עם ילדיי

מובאים לפניך מספר משפטים, המתארים כיצד הורים לעיתים נוהגים כלפי הילדים שלהם. קרא כל משפט בתשומת לב, וחשוב עד כמה הוא מתאר את הדרך שאתה נוהג עם הילדים שלך ענה את הרושם הראשוני שלך, ועבור למשפט הבא. אין תשובות נכונות או שגויות, ענה בכנות. ענה לגבי האופן שאתה חש שאתה באמת נוהגת עם הילד/ים שלך, ולא באופן בו היית רוצה לנהוג עימו.

	כמעט אף פעם לא נכון	נכון לעיתים רחוקות מאד	נכון לעיתים רחוקות	נכון לפעמים	נכון לעיתים קרובות	נכון כמעט תמיד
1. אני אומר על הילדים שלי דברים טובים	1	2	3	4	5	6
2. אני מתעלם מהילדים שלי	1	2	3	4	5	6
3. אני משתדל שיהיה לילדים שלי קל לספר לי דברים חשובים	1	2	3	4	5	6
4. אני מכה את הילדים שלי, גם כשזה לא מגיע להם	1	2	3	4	5	6
5. אני רואה בילדים שלי מטרד גדול	1	2	3	4	5	6
6. אני מעניש את הילדים שלי כשאני כועס	1	2	3	4	5	6
7. אני עסוק מדי בכדי לענות על השאלות של הילדים שלי	1	2	3	4	5	6
8. נראה לילדים שלי, שאני לא מחבב אותם	1	2	3	4	5	6
9. אני באמת מתעניין במה שהילדים שלי עושים	1	2	3	4	5	6
10. אני אומר לילדים שלי הרבה דברים לא נעימים	1	2	3	4	5	6
11. אני מתעלם מהילדים שלי, כשהם מבקשים עזרה	1	2	3	4	5	6
12. אני גורם לילדים שלי להרגיש שרוצים אותם וזקוקים להם	1	2	3	4	5	6
13. אני נותן לילדים שלי הרבה תשומת לב	1	2	3	4	5	6
14. אני פוגע ברגשות של ילדי (לועג או צוחק עליהם)	1	2	3	4	5	6
15. אני שוכח דברים חשובים, שהילדים שלי חושבים שאני צריך לזכור	1	2	3	4	5	6
16. אני גורם לילדים שלי להרגיש שאני לא אוהב אותם יותר, כשהם לא מתנהגים יפה	1	2	3	4	5	6
17. אני גורם לילדים שלי להרגיש שמה שהם עושים הוא חשוב	1	2	3	4	5	6
18. אני מפחיד את הילדים שלי או מאיים עליהם, כשהם עושים מעשה לא נכון	1	2	3	4	5	6
19. אני מתעניין במחשבות של הילדים שלי ורוצה לשמוע אותן	1	2	3	4	5	6
20. אני חושב שילדים אחרים מתנהגים יותר טוב מהילדים שלי	1	2	3	4	5	6
21. אני גורם לילדים שלי להרגיש לא רצויים	1	2	3	4	5	6

	כמעט אף פעם לא נכון	נכון לעיתים רחוקות מאד	נכון לעיתים רחוקות	נכון לפעמים	נכון לעיתים קרובות	נכון כמעט תמיד
22. אני נותן לילדים שלי להרגיש שאני אוהב אותם	1	2	3	4	5	6
23. אני לא שם לב אל הילדים שלי, עד שהם לא מטרידים אותי	1	2	3	4	5	6
24. אני נוהג בילדים שלי בעדינות ובחביבות	1	2	3	4	5	6

נספח ח'- שאלון ה Caregiving (CFS)

איך אני עם אחרים

המשפטים שלפניך מתייחסים לפעילות של מתן עזרה לאנשים אחרים, ולמחשבות, תחושות ורגשות העשויים לעלות בך במצבים אלו. אנו מתעניינים בדרך בה אתה חש, חושב ומתנהג בדרך כלל כאשר אתה מעורב בפעילות של מתן עזרה לאנשים אחרים. התייחס לכל משפט ע"י דירוג עד כמה אתה מסכים או אינך מסכים אתו, ע"י שימוש בסולם שלהלן:

מאד לא מסכים 1	2	3	4	5	6	מאד מסכים 7

1	אני לא אדם שמתאמץ במיוחד לחפש דרכים לעזור לאחר במצבי מצוקה	1	2	3	4	5	6	
2	מתסכל אותי לראות מישהו שעוזר יותר ממני	1	2	3	4	5	6	7
3	במצבי מצוקה אני בדרך כלל חש רתיעה מלעזור לאחר	1	2	3	4	5	6	7
4	אני מרגיש שדחף פנימי גורם לי לרצות לעזור לאחר ללא קשר לרצונותיו	1	2	3	4	5	6	7
5	לעיתים קרובות אני מרגיש שעזרה לאחרים היא בזבוז זמן	1	2	3	4	5	6	7
6	כאשר אני לא מצליח לעזור לאחר אני מרגיש חסר ערך	1	2	3	4	5	6	7
7	לרוב אני לא שם לב לאיתותי המצוקה של האחר	1	2	3	4	5	6	7
8	אני תמיד מחפש להתקרב לאנשים הזקוקים לעזרה	1	2	3	4	5	6	7
9	לפעמים זו טעות לעזור לאחרים הנמצאים במצב מצוקה	1	2	3	4	5	6	7
10	אני נעשה מתוסכל כאשר אחרים אינם מעוניינים בעזרתי	1	2	3	4	5	6	7
11	אני לא עושה מאמצים מיוחדים על מנת לעזור לאחרים	1	2	3	4	5	6	7
12	אני נוטה לעזור לאחרים יותר מכפי שהם מבקשים ממני	1	2	3	4	5	6	7
13	מחשבות על מתן עזרה לאחרים לא מעוררות בי התלהבות מיוחדת	1	2	3	4	5	6	7
14	כאשר אנשים במצוקה מעדיפים שלא אעזור להם, אני לא מקבל את תגובתם ועדיין מנסה לעזור להם	1	2	3	4	5	6	7
15	לעיתים קרובות, אני לא מרגיש צורך חזק במיוחד לעזור לאחרים	1	2	3	4	5	6	7
16	המחשבה על כך שלא יהיה מישהו שזקוק לעזרתי מעוררת בי חרדה	1	2	3	4	5	6	7
17	אני מרגיש בנוח לעזור לאחרים הנמצאים במצב מצוקה	1	2	3	4	5	6	7
18	אני מודאג מכך שאני לא מספיק טוב במתן עזרה לאחרים הזקוקים לי	1	2	3	4	5	6	7
19	אני משתדל להימנע מלחשוב על מצבים בהם ייתכן ויזדקקו לעזרתי	1	2	3	4	5	6	7
20	אני מודאג מכך שלא אצליח להקל על מצבם של אנשים הזקוקים לעזרתי	1	2	3	4	5	6	7
21	לעיתים קרובות, קשה לי למצוא עניין במתן עזרה לאחרים	1	2	3	4	5	6	7
22	אני מודאג שמא אני רוצה לעזור לאחרים יותר ממה שהם מעוניינים בעזרתי	1	2	3	4	5	6	7
23	אני חש לא בנוח כאשר אני נאלץ לעזור לאחרים	1	2	3	4	5	6	7
24	לפעמים אני מרגיש שאני כופה על אחרים את עזרתי	1	2	3	4	5	6	7

נספח ט'- טופס קבלת התוצאות כאשר יסתיים המחקר והשתתפות במחקר עתידי

לכשיסתיים המחקר, האם תהייה מעוניין לקבל תמונה על תוצאותיו?

לא כן להיכן לשלוח את סכום התוצאות.

_____

ולבסוף שאלה אחרונה, השאלון אישי וחסוי כמובן אך בכל זאת...

מניסיון חיינו ידוע לנו כי מצבים משתנים. אנו מתעניינות כיצד תרגיש בעתיד.

נודה לך אם נוכל לשוב לפנות אליך בעוד כשנה על מנת לעמוד על השינויים שקרו בחייך.

במידה והנך מסכים, אנא רשום את שמך הפרטי **בלבד**, מספר הטלפון, טלפון הנייד .

שם _____ מספר טלפון_____ טלפון נייד _____

שעות הנוחות לשיחה _____

נספח י- קשרי פירסון בין עולמות התוכן של מעורבות אבות למשתני המחקר

לוח 23:מתאמי פירסון בין מדדי Caregiving **לבין עולמות התוכן של מעורבות אבות משמורנים (** N=124**)**

מדדים	מימד נמנעות	מימד חרדה
עולם 1- משמעת וחינוך	-.21*	-.11
עולם 2- עידוד להישגים אקדמיים	-.21*	.11
עולם 3- תמיכה באם	-.02	.21*
עולם 4- סיפוק כלכלי	-.04	-.11
עולם 5- זמן בילוי עם ילדים	-.31**	-.03
עולם 6- מתן שבחים לילד	-.21*	-.01
עולם 7 – פיתוח כישרונות הילד	-.11	-.02
עולם 8 –עזרה בשיעורי בית	-.18*	.09
עולם 9- נוכחות באירועי הילד	-.04	-.02

*p<.05 **p<.01

לוח 24: מתאמי פירסון בין מדדי Caregiving **לבין עולמות התוכן של מעורבות אבות נשואים (** N=74**)**

מדדים	מימד נמנעות	מימד חרדה
עולם 1- משמעת וחינוך	-.5**	.15
עולם 2- עידוד להישגים אקדמיים	-.36**	.35**
עולם 3- תמיכה באם	-.27*	.04
עולם 4- סיפוק כלכלי	-.28*	.12
עולם 5- זמן בילוי עם ילדים	-.45**	.06
עולם 6- מתן שבחים לילד	-.32**	.03
עולם 7 – פיתוח כישרונות הילד	-.11	.04
עולם 8 –עזרה בשיעורי בית	-.25*	.03
עולם 9- נוכחות באירועי הילד	-.19	.01

*p<.05 **p<.01

לוח 25: מתאמי פירסון בין מדדי תפיסת מסוגלות הורית לבין עולמות התוכן של מעורבות אבות משמורנים (N=124)

מדדים	תפיסת מסוגלות הורית
עולם 1- משמעת וחינוך	.49 **
עולם 2- עידוד להישגים אקדמיים	.4**
עולם 3- תמיכה באם	.06
עולם 4- סיפוק כלכלי	.3**
עולם 5- זמן בילוי עם ילדים	.51**
עולם 6- מתן שבחים לילד	.37**
עולם 7 – פיתוח כישרונות הילד	.37**
עולם 8 –עזרה בשיעורי בית	.35**
עולם 9- נוכחות באירועי הילד	.26**

**$p<.01$

לוח 26: מתאמי פירסון בין מדדי תפיסת מסוגלות הורית לבין עולמות התוכן של מעורבות אבות נשואיים (N=74)

מדדים	תפיסת מסוגלות הורית
עולם 1- משמעת וחינוך	.37**
עולם 2- עידוד להישגים אקדמיים	.24*
עולם 3- תמיכה באם	.31**
עולם 4- סיפוק כלכלי	.43**
עולם 5- זמן בילוי עם ילדים	.51**
עולם 6- מתן שבחים לילד	.36**
עולם 7 – פיתוח כישרונות הילד	.34**
עולם 8 –עזרה בשיעורי בית	.24*
עולם 9- נוכחות באירועי הילד	.4**

*$p<.05$ **$p<.01$